

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění.

Jan Havelka.

*Podještědská osada Hradčany
na prahu soudobých dějin
v příbězích pamětníků
1914 – 1948.*

*Village Hradčany in Podještědí
at Contemporary History
1914 – 1948.*

Bakalářská práce.

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Dále prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Dejvicích dne 16. 6. 2014 podepsal Jan Havelka v.r.

.....

Bibliografická citace

Havelka 2014 — Havelka, Jan: *Podještědská osada Hradčany na prahu soudobých dějin v příbězích pamětníků 1914-1948*, Praha: 2014

Anotace

Tato práce se zaměřuje na probádání osady Hradčany u Českého Dubu v historickém období 1914-1948. Zmapujeme zlomové životní události tzv. ztracené poválečné generace v jedinečnosti podještědské vesnice na samé etnické hranici Sudet. Pokusíme se podívat na jednotlivé společensko-politické fenomény vybraného časového úseku, počínaje nadšeným nekritickým budováním státu po obou světových válkách, pokračující emancipací i konečným zánikem selského stavu. V komplexnosti se pak pokusíme vykreslit obraz vesnice v letech 1938-1946. Tak se vlastně zamyslíme nad směry vývoje myšlení venkovského člověka od sedláka k chalupníkovi, od agrárníka ke komunistovi. Celá práce vychází především z bádání orálně-historickou methodou, rozhovorů s nejstaršími osadníky, sběru a hodnocení obrazových fotografických pramenů a písemností. Těmi jsou myšleny primárně paměti generace rodičů dnešních pamětníků. Dalšími, leč velmi spíše a útržkovitě dochovanými prameny, jsou administrativní dokumenty katastrální obce a osady Hradčany. Jsouce fascinováni specifiky historického podještědského světa, jehož relikty jsou stále k nalezení a zachycení, cílíme naši práci především ke shrnutí stávajících objevených pramenů do celistvého rámce a podání výpovědi o příbězích celé osady i jednotlivých jejích obyvatel v daném období.

Klíčová slova

mikrohistorie, oral history, lidová kultura a architektura, nacistická okupace, pohraniční finanční stráž, Protektorát Čechy a Morava, legionáři, česko-německé vztahy, JZD, kolektivizace zemědělství, severní Čechy, Podještědí, Český Dub, Letařovice, Hradčany, Trávníček

Abstract

This work focuses on exploring the village Hradčany in Podještědí in historical period 1914-1957. The main theme of the work is the specific situation of Hradčany, the village on the ethnic, and later also state border of Sudeten and Protectorate during the Second World War, as well as the building of socialism and the ending of the traditional rural economy in the fifties. The whole work is based primarily on *oral-history* research, interviews with the oldest settlers, collection of photographic sources and written documents as memories and administrative documents.

Key words

microhistory, oral history, folklore, nazi occupation, Border Guard, Protectorate of Bohemia and Moravia, czechoslovak legionnaires, Czech-German relations, Agricultural Production Community, collectivization, northern Bohemia, Podještědí (*shire*), Český Dub (*town*), Letařovice (*settlement*) Hradčany (*municipality and settlement*), Trávníček (*settlement*)

Počet znaků

150 050 znaků bez anotací, příloh a seznamů.

Poděkování

Chtěl bych na tomto místě poděkovat především všem těm, kteří mi poskytovali přístřeší při mých četných cestách do Podještědí i těm, kteří neváhali přispěchat s cennou radou či se podělit o své poznatky, v neposlední řadě všem pamětníkům a Kláře Brožové, že celé dobrodružství před lety spustila.

Jmenovitě pak rodinám Brožů a Pivoňek, Vítkovi Sochorovi, Miroslavu Augustovi, Pateru Miroslavu Maňáskovi, Dr. Tomáši Edelovi in memoriam, pracovníkům Podještědského muzea a všech archivů, celému Salonu odmítnutých, Ivaně Rozkocové z Proseče, panu Dědkovi a Fialovi, paní Najmanové a Mizerové z Hradčan, paní Plecháčové z Českého Dubu, oběma panům Najmanům ze Sedliska a konečně svým rodičům, podporujícím svého chudého studenta.

Vám všem tuto práci připisuji a Pán Bůh Vám zaplatí!

Obsah

1. ÚVOD	7
1. Cíle a metodologie.....	8
2. Použité metody, prameny a literatura.....	9
2. ROVINA JAKO STŮL.....	13
1. Ves, osada a obec Hradčany.....	17
2. Letařovice a Trávníček.....	22
3. Konec té vojny čekáme asi za rok.....	24
4. Najman Josef jest legionářem!.....	27
3. AŤ ŽIJE REPUBLIKA.....	31
1. Místní politika aneb hádka o jedné silnici.....	34
2. Kulturní život osady.....	35
4. ČERTOVA ZEĎ.....	37
1. Žbluňk žbluňk, žbluňk, žbluňk.....	38
2. Kraj Karoliny Světlé do záboru.....	41
3. Všechny cesty vedou ze Sudet.....	42
5. HRANIČNÍ OSADA HRADČANY.....	45
1. Boj o hradčanskou čáru.....	46
2. Bezprostřední důsledky záboru.....	47
3. Oddělení finanční stráže československé.....	52
6. KDY ZAČÍNÁ VÁLKA.....	55
1. Sněhová fukeř – rok 1939.....	56
2. Obci Hradčanům mnoho zdaru! – rok 1941.....	57
3. Svatý Jakub v rekvizici – rok 1942.....	58
4. Šmelina.....	62
7. PŘESTUPNÍ STANICE.....	65
1. Bomby nad Letařovicemi – 15. březen	65
2. Národní hosté – 17. březen.....	66
3. Vlasovci – duben	68
4. Ten pravý konec války – 10. květen.....	69
5. Sovětská trampská osada – 17. květen.....	70
8. KONEC STARÝCH ČASŮ.....	73
1. Poraněnou krajinou.....	73
2. Směr Drausendorf.....	74
3. Havrani, krahujci a konec starých časů.....	78
9. ZÁVĚR.....	81
10. BIBLIOGRAFIE A SEZNAM PŘÍLOH.....	83

1. ÚVOD

Jako téma naší bakalářské práce jsme si zvolili *podještědskou osadu Hradčany u Českého Dubu na prahu soudobých dějin v letech 1914–1948 v příbězích pamětníků*.

Na začátek nám dovolte uvést několik důvodů, které nás vedli k výběru našeho tématu. Posléze se pokusíme vytyčít cíle práce a v posledku uvedeme laskavého čtenáře do metody našeho bádání a kritiky včetně

Obr. 1: Opuštěný břehový dům Josefa Najmana na Podole. Hradčany čp. 19.

seznámení s jednotlivými historickými disciplínami a prameny, které nám při formulování textu posloužily.

Letos v červnu tomu je již osm let, kdy jsme se s přáteli z Malostranského gymnázia vydali na třídní výlet a většina z nás poprvé spatřila Podještědí. Vše mohlo skončit jako běžná výprava, kterých jsme tehdy podnikali... Krásná příroda, památky, zážitky a někdy nashledanou. Díky spolužačce Kláře Brožové a její znalosti prostředí jsme se ale dostali jednoho ospalého odpoledne s několika málo dalšími do vesnice Hradčany. Po zběžné prohlídce této na první pohled zcela normalní české vsi nám Klára vysvětlila, že to zajímavé teprve přijde. Vyšli jsme z *intravilánu* a po pár minutách cesty po silnici na nás čekal průšlap hustým bodláčím a kopřivami kamsi do ovocnými stromy (!) zarostlé stráně. Velké překvapení na nás skutečně čekalo – za hradbou zeleně se vyrýsoval opuštěný dřevěný dům, sám splývající již docela s okolní vegetací. Ve chvíli nepozornosti pedagogického dozoru jsme vlezli dovnitř. Uskutečnili jsme tam dva vzrušující objevy. Komu patřila dřevěná protéza nohy, jakoby ledabyly pohozená ve světnici? Ve stodole na žebříňáku visela cedule s nápisem: *Josef Najman, Hradčany čp. 19*. Vbrzku jsme museli dům opustit a vrátit se mezi ostatní, ale hra myšlenek a fantazií, jež se rozeběhla v našich hlavách již nešla zastavit. Kdo byl Josef Najman? Čím byl živ? A proč je dům takto opuštěn? Se vším všudy? Již tehdy jsme vybájili, sic bez jakýchkoliv podkladů, romantickou ideu italského legionáře. Museli jsme se vydat do Podještědí znovu a tuto hypotézu potvrdit.

Následovala řada důležitých objevů a hlavně setkání. Prvotní podněty nám dodali místní obyvatelé, někteří za vlasy přitaženými historkami, které měly mladé Pražáky odradit: „*Tam raděj nechodíte, něco se vám stane a nikdo vám tam nepomůže.*” Druzí s věrohodnými svědectvími

a střípky legend ze života obce. Legionáře Najmana, tak nově doplnil léčitel hadař Adam, pomnichovská pohraniční stráž či kolektivizace. Počali se nám slévat v jeden veliký příběh. Důležitým iniciačním mezníkem se pro nás stalo setkání s českodubským historikem PhDr. Tomášem Edelem, který s životním entuziasmem sobě vlastním dodal první dokumenty z archivu Podještědského muzea a především odvahu dál pokračovat a vytrvat. Ještě na gymnáziu jsme poskládali z úlomků poznání literární scénář studentského půlvečerního muzikálu *Ž deníku legionářova*, který spatřil světlo světa pod hlavičkou školy v roce 2010. Během jeho natáčení jsme měli příležitost hlouběji se seznámit s krajinou, *pamětnými místy* a najít vlastní pevné pouto ke kraji pod Ještědem. Najednou nám byl film, zaměřený lehce povrchně, zkraseně a amatérsky na nejchytlavější momenty, málo. Bylo třeba vrátit dluh, který jsme vytvořili jednostranným vyčerpáním Českodubsku ku své vlastní umělecké tvorbě. Nejprve v rámci založeného občanského sdružení pečujícího o kulturní dědictví podještědského světa. Posléze díky zvolenému vysokoškolskému oboru podrobením příběhu hradčanské osady skutečnému historickému bádání.

1.1 Cíle a metodologie

Naše práce se pohybuje na pomezí regionální historie a mikrohistorie. Jako základní metodologická literatura posloužily práce historiků Josefa Petráně (*1930)¹ a Františka Kutnara (*1903–1983).² Pomohly nám vymezit naše téma jak časově, tak tématicky. Tato bakalářské práce je sondou mapující zlomové životní události tzv. ztracené poválečné generace v jedinečnosti vesnice na samé etnické hranici Sudet. Jak politické události *Velkých dějin* zasahují do *každodennosti žitých dějin*? Jaké jsou přesahy jedné vesnice do celého podještědského a severočeského (případně středočeského) kulturního světa a jak široké byly obzory hradčanského osadníka? Končil jeho rozhled obcí Hradčany s osadami Letařovice a Trávníček? Obsahoval *Dolensko*, to jest jižní Českodubsko, nebo i *ještědská hora*? Ve popisech proto pro lepší pochopení postupujeme jak chronologicky, tak sestupně – obecné, regionální, lokální. A z lokálního opět vzájemnou provázaností a souřadností do obecného. Jakým způsobem se vytváří *generační zkušenost a pamětné milníky vesnického společenství*? Které zlomové události se nejvíce otiskly do *kolektivní paměti*? Kdo z usedlíků vstupuje do osadní a obecní historie? Kam sahá paměť nejstarších pamětníků, kam paměti jejich rodičů – a jakým

---

¹ PETRÁŇ 2011 — PETRÁŇ, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha: NLN, 2011

² KUTNAR 1995 — KUTNAR, František: *Mezi Chlumy a Kamennou Hůrkou*, Jičín: RK TISK, 1995
a dále pak KUTNAR 1965 — KUTNAR, František: *Hodnota a úkol regionálního momentu v dějinách*, In: Acta Regionalia IV, Praha: Společnost přátel starožitností, 1965

způsobem ob stojí v porovnání s archivními prameny a literaturou? Zkoumáme jednotlivé společensko-politické fenomény vybraného časového úseku a v komplexnosti se pak pokusíme vykreslit obraz vesnice v letech 1938-1946. Záměrně vynecháme obsírnější popis kulturního dění a sociální skladby obyvatel (načrtnuto v kapitole 3). Zároveň se vyhybáme některým tématům, k nimž nemáme dostatek pramenů a víme o nich pouze z jednoho zdroje. Ve své práci chceme shrnout základní prameny a sekundární literaturu do celistvého rámce. V podstatě se pokusíme, a to je hlavní cíl, alespoň malou měrou vyplnit díru zející v obecní historii po ztrátě místní kroniky. Pevně věříme, že se nám podaří načrtnutou látku uchopit a dostat vymezeným cílům.

1.2 Použité metody, prameny a literatura

Klíčovými jsou prameny získané přímo od místních pamětníků. Zúročili jsme zkušenosti s metodou *oral history*³ a předchozí znalost prostředí. V průběhu několika let jsme tedy nahráli rozhovory s pěti *narátory*, mnozí další nám poskytli informace *off-record*. Asi nejdůležitějším se pro naši práci stal hradčanský pamětník Jaromír Dědek (*1934), který si nejen pamatuje do detailu celou řadu událostí a co nezažil sám, převypravuje z líčení svého otce. Během života si cíleně věci a příběhy sousedů kolem sebe upamatoval a schraňoval dokumenty i fotografie, zároveň vypráví objektivně a jeho výpověď je tedy nadmíru hodnotná.

Zmínili jsme fotografii, jejíž role rovněž je nezastupitelná. Začasté nacházíme v archivech místních snímky, zobrazující situace, na něž by si nikdo již bez vizuálního vjemu nevzpomněl. Nám tak posloužily jako impuls k některým exkurzům. Zmíňme například fotografie z března 1939, rekvizice zvonů či úklidu po bombardování v roce 1945.

Dostáváme se od orálně historických a vizuálních pramenů k pramenům písemným. Především jde o *prameny ego-historické*, tj. paměti Jana Dědka (*1901+1984), hradčanského sedláka a otce Jaromíra Dědka. Ke konci svého života sepsal kusé, bodové, ale přesto podstatné vzpomínky na každý dům v celé obci, tj. ve všech jejích osadách. Zachytil zde osudy většiny jejích obyvatel, stejně jako *příslípky*, či seznamy mlýnů a hostinců. Problémem je, že často neuvádí letopočty. U osad Letařovic a Trávníčku navíc mnohdy neuvádí popisná čísla. Je tedy značně těžké se vyznat v generačních stromech jednotlivých rodů či vůbec přiřadit jednotlivé usedlíky mimo vlastní osadu Hradčany ke konkrétním domům.

---

³ Znalost metodologické literatury, především publikace prof. Miroslava Vaňka při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR *Naslouchat hlasům paměti a Třetí strana trojúhelníku*. Dále vlastní několikaletá práce pro dva orálně historické projekty. Viz *Seznam odborné literatury* v závěru práce.

Obr. 3: Jan a Jaromír Dědkovi.

Obr. 2: kovář Josef Mizera

Stěžejním ego-historickým a primárním pramenem pak jsou rozsáhlé paměti trávnického kováře a písmáka Josefa Mizery (*1895+1963), zapůjčené nám jeho dcerou. Ty zachycují události od jeho narození v nedaleké Bohumileči, přes hrůzy *velké války*, politické šarvátky za první republiky až po druhou světovou válku a založení JZD Hradčany. Obsahují vyčerpávající popisy *pamětných milníků* a některých veřejných postav až drobnohledně. Na co je třeba si dát u Josefa Mizery pozor, jsou časté dobově determinované a velmi tendenční hodnotové soudy (viz samotná práce) a nepřijímat je. Paměť lidská není nejspolehlivějším pramenem, a tak jsme se snažili popisovat jen ty události, o nichž mluví alespoň dva *narátoři* (ať již pamětník či autor paměti) a ověřovat z dalších zdrojů. Pokud např. z důvodu zachování celistvosti narace vycházíme pouze z jednoho, vždy to uvádíme. Jde pak spíše o více či méně pravděpodobné, ale zatím neověřené soudy a konstrukce historického dění. Všechny výše uvedené prameny bylo nutno konfrontovat navzájem a porovnat s

dalšími prameny archivními. Jelikož pro 20. století zcela chybí obecní kronika, čerpali jsme z kronik dalších československých obcí (přímo Proseč a skrze sekundární literaturu pak Český Dub, Bílá, Petrašovice)⁴ pro pochopení a vytvoření analogického obrazu.

V archivech jsme hledali správní dokumenty někdejší obce a MNV Hradčany. Ve značně torzálním a neuspořádaném

m stavu se dochovaly v *Státním okresním archivu v Liberci a Semilech*.⁵ Ve *Státním oblastním archivu v Litoměřicích* ve fondu *Farního úřadu v Českém Dubě* jsme našli matriku narozených z pro nás stěžejních let 1882 až 1910. V *SOkA Liberec* nám rovněž poskytl *Sčítání lidu 1921* a *Národním archivu v Praze* jsme mohli nahlédnout do *Sčítání z roku 1930*. Obě statistiky poskytly informace o proměnách obyvatelstva za první republiky. Ty jsme doplnili ještě o poznatky z *Adresáře politického okresu Turnov* z roku 1923.⁶ V celistvosti bychom chtěli tato sčítání analyzovat společně s dalšími z předchozích i následujících desetiletí.

V poslední řadě nám byla vždy při ruce literatura regionální. Odrasový můstek tvoří publikace ředitele Podještědského muzea v Českém Dubu PhDr. Tomáše Edela (*1951+2010).⁷ Při líčení událostí roku 1938 jsme využili i vojensko-historickou publikaci Jana a Libora Stejskalových⁸ a reportážní knihu britského novináře Sydneye Morrela (*1912+1985).⁹ Oporou v tématu Stráž obrany státu a finanční stráž nám byly publikace Ing. Jaroslava Beneše (*1972).¹⁰ Ten nám zároveň poskytl v rámci osobních konzultací a korespondence další cenné poznatky ze svých archivů. Zvláštní pozornost jsme věnovali próze katolického spisovatele Františka Křeliny (*1903+1976). I když se nejedná o publikace odborné, zachytil Křelina, jakožto dlouholetý učitel na Československu, některé podstatné

---

⁴ EDEL 2009 — EDEL, Tomáš: *Podještědí v Hitlerově říši*, Český Dub: Podještědské museum KS, 2009

⁵ Což způsobeno změnami příslušnosti našeho regionu k okresu.

⁶ KUDRNÁČ 1923 — KUDRNÁČ, Václav: *Adresář a popis politického okresu Turnovského - sestavil a vydal Václav Kudrnáč*, Turnov: Václav Kudrnáč, 1923

⁷ Zejména *Podještědí v Hitlerově Třetí říši* (2009). Dále pak *Československo v památkách 12.-20.století* (2006), *Legionáři na Československu* (2008), *Knížecí hrad Vladislavice a jeho podještědský újezd v letech 1115-1237* (1995). Viz *Seznam odborné literatury* v závěru práce.

⁸ STEJSKALOVÍ 2003 — STEJSKAL Ladislav; STEJSKAL, Jan: *Drama '38. Mobilizace na Liberecku*. Liberec: Knihy 555, 2003

⁹ MORREL 1946 — MORREL, Sydney: *Viděl jsem ukřižování*, Praha: Svoboda, 1946. Britský novinář Sydney Morrell trávil celý rok 1938 v Československu, hovořil s řadou klíčových aktérů a procestoval místa, kde docházelo k významným událostem (obecně Praha, Karlovy Vary, Liberec, Těšínsko, v lokálním měřítku pak například známý masakr českých četníků v Habartících, kde mluvil s přeživšími očitými svědky. V neposlední řadě i zábor Českého Dubu) - se svým nezúčastněným, leč bystrým nadhledem podává velmi cenné svědectví nejen o situaci v republice, ale popisuje dění v Československu jako začátek mezinárodní krize vedoucí k válce.

¹⁰ *Finanční stráž československá* (2005), *Stráž obrany státu 1936-1939* (2007), *Střípky z okupace kraje pod Ještědem aneb příběh chrastavských finančníků* (2005). Viz *Seznam odborné literatury* v závěru práce.

momenty českodubského a někdy i přímo hradčanského dění. Jelikož na nás mocně zapůsobily, rozhodli jsme se jich využít pro úvod některých kapitol.

2. ROVINA JAKO STŮL

Než se dostaneme k hlavnímu tématu této práce, musíme si ponejprv vymezit prostor, na němž se budeme pohybovat a představit jeho stručnou historii do roku 1918. Podještědské Hradčany lze nalézt v severních Čechách v dnešním okrese Liberec. Jsou situovány doprostřed náhorní *hradčanské roviny*. Ve sborníku slohových prací žáků českodubské měšťanky zachytil tehdejší tamější učitel, spisovatel František Křelina krásnou pověst o jejím vzniku: „... *Tam býval dříve kopec. Jednou se však čerti v pekle pohádali a toho nejhloupejšího vyhodili. Hloupý čert spadl právě na tento kopec u Hradčan, rozzlobil se na celý svět i na peklo a chtěl se pomstít. Mnoho toho pro svou hloupost nedověděl, kopl do kopce a srovnal jej se zemí... Od té doby tam je ta rovina jako stůl: Hradčanská rovina.*“¹¹

Ze severního hřebene *U prachárny*, na starých mapách též označovaného jako Ovčí vrch, se svažuje stráň *Šoubarky*¹² k Českému Dubu. Z této odvěké přirozené hranice hradčanského katastru skýtá se nám až romantický výhled na severní část Českodubska, s nížinně položeným Českým Dubem; někdejším okresním městečkem a přirozeným centrem regionu; a dále na vesnice na úpatí Ještěda – kraj Karoliny Světlé.

Ze středověkého Dubu, sídla komendy *křížovníků sv. Jana*,¹³ vedla pravděpodobně právě tudy, po hradčanské rovině, prastará spojnice do Mnichova Hradiště, Mladé Boleslavi a dále do Prahy.¹⁴ Dodnes se zachovaly dílčí fragmenty této krajinné památky v podobě polních a lesních úvozů, které jsou dílem překryty novými silnicemi, výtvozem první poloviny 20. století, či scelenými polnostmi, výtvozem poloviny druhé. Mezi lidmi se těmto fragmentům říká *středověká cesta*. Dětila se na *Ovčím vrchu*, jedno rameno vedlo k Hradčanům, druhé pak do osady Letařovic s kostelem sv. Jakuba Většího. Ten se tyčí nad údolím řeky Mohelky na ostrožně v jihozápadním cípu roviny. Cestu věncily drobné sakrální památky, podle nichž dostaly název některé lokality. *U kamena* bylo lze až do roku 1986 spatřit zarostlý křížový kámen,¹⁵

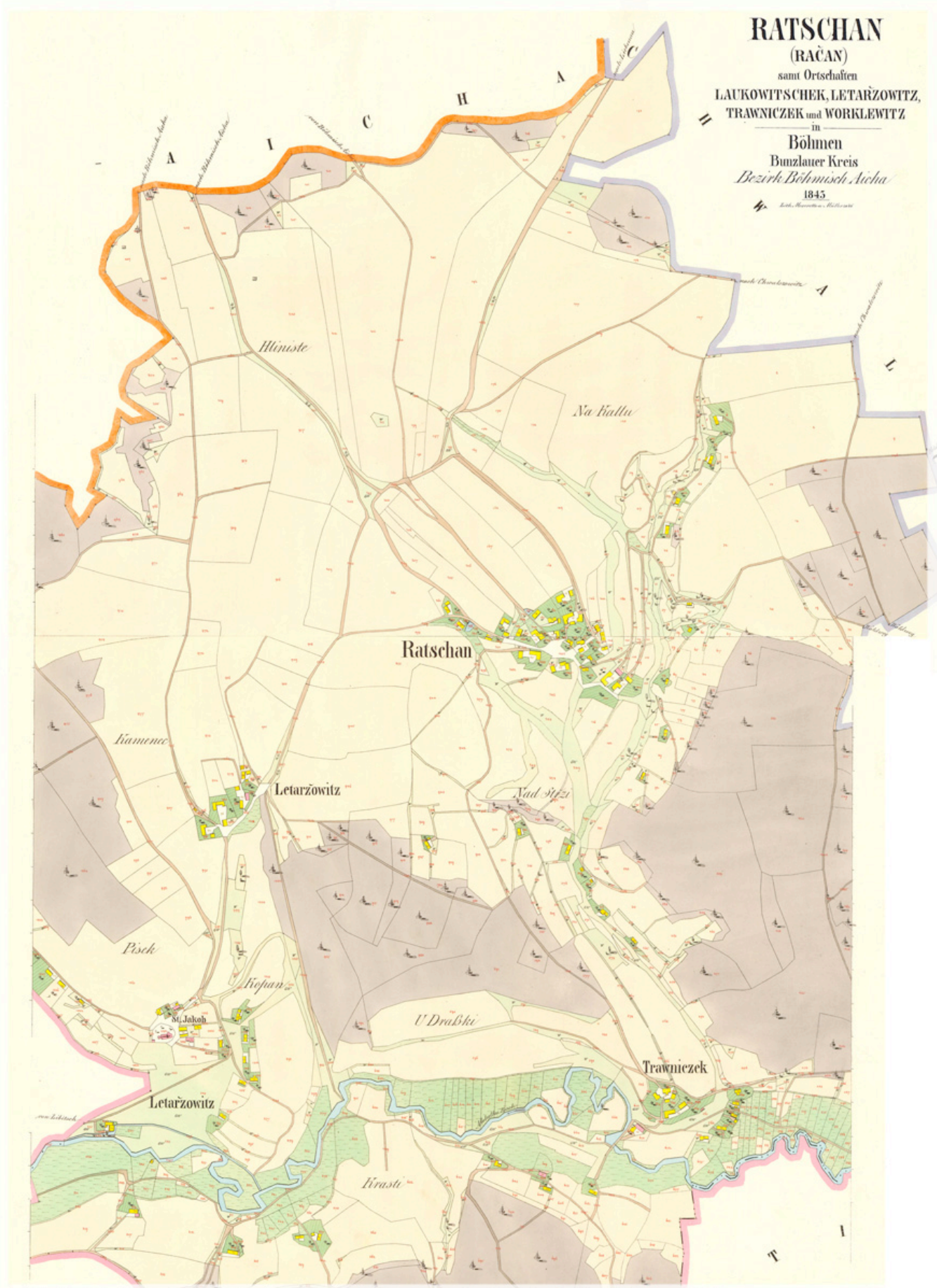
¹¹ KŘELINA 1934 — KŘELINA, František (ed.): *Dětskýma očima*, Turnov: Müller a spol., 1934, s. 104

¹² Což má být zkomolenina německého Schafberg - Ovčí vrch. Jsme tedy svědky poměrně zajímavé migrace pomístního názvu. Viz KUDRNÁČ 1923 – KUDRNÁČ, Václav: *Adresář a popis politického okresu Turnovského - sestavil a vydal Václav Kudrnáč*, Turnov: Václav Kudrnáč, 1923, s. 25

¹³ O tomto tématu pojednává jak PhDr. Tomáš Edel ve svých knihách (*Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy, Českodubsko v památkách 12.–20. století*) tak i ve svých článcích pro časopis *Od Ještěda k Troskám* Prof. J. V. Šimák.

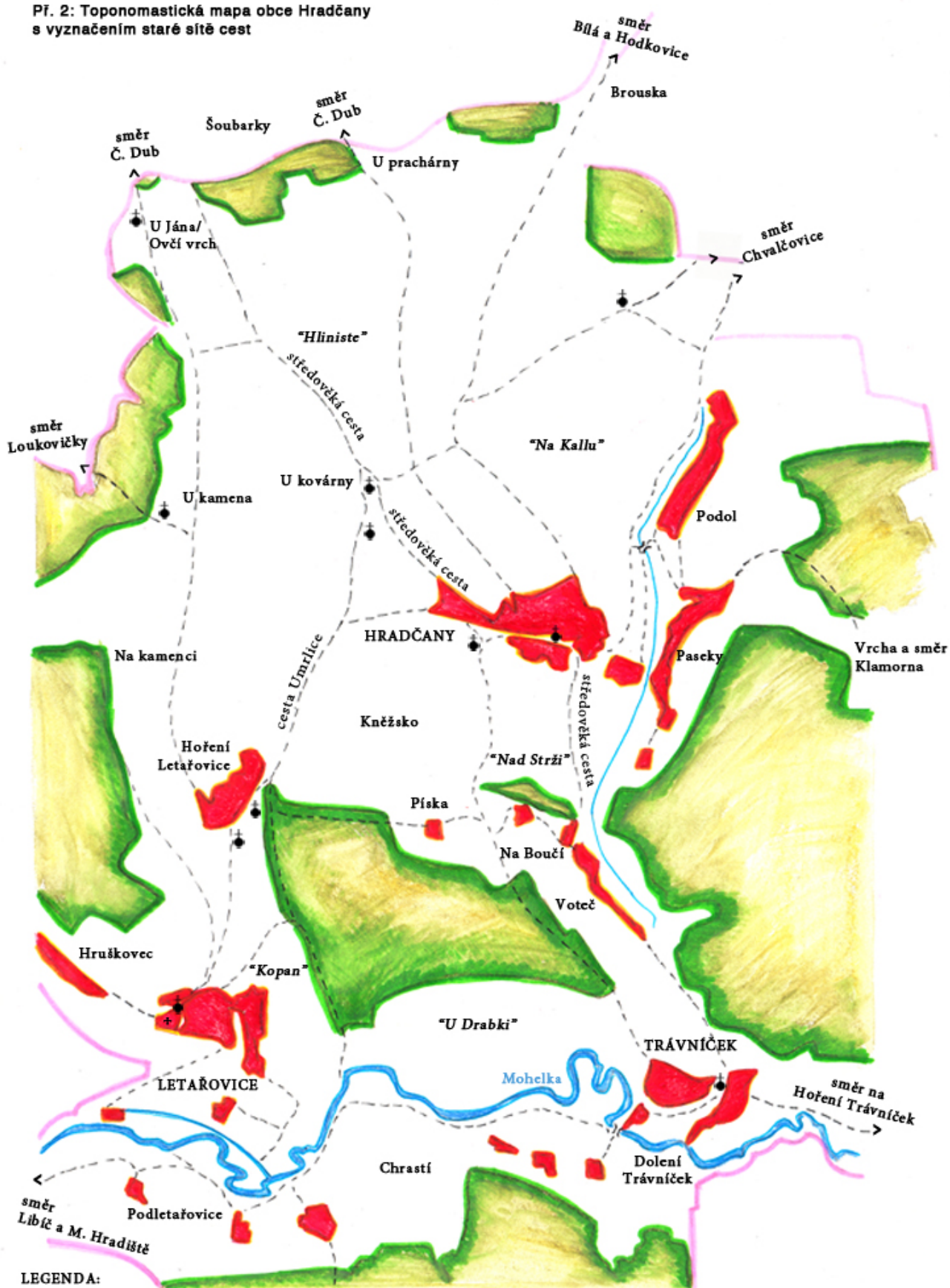
¹⁴ EDEL 1995 — EDEL, Tomáš: *Knížecí hrad Vladislavice a jeho podještědský újezd v letech 1115-1237*, Český Dub: Podještědské museum KS, 1995, s. 8. Edel Hradčany vyloženě nezmiňuje, nicméně směřuje stezku od Sezemic k hradu Vladislavicům, dnešnímu Českému Dubu. Příjemší cesta přes Hradčany (tehdy ovšem ještě neexistující) s odbočkou na hradiště Klamorna a druhým ramenem přes jistě již existující Letařovice se zdá logická.

¹⁵ Místo je dnes místními vyznačeno žulovým kvádříkem, původní křížový kámen přemístil tehdejší ředitel PhDr. Tomáš Edel do Podještědského musea v Českém Dubu.

Př. 1: Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru obce Hradčany. 1843.

Př. 2: Toponomastická mapa obce Hradčany s vyznačením staré sítě cest

LEGENDA:

- drobná památka   Název - místní název v současnosti užívaný či zachycený v turistické mapě KČT
- + kostel sv. Jakuba   "Název" - místní název zachycený voj. mapováním či ve stabilním katastru a v současnosti nedoložený

upomínající na smrt faráře v 17. století. Pověst, tradovaná mezi místními a zachycená v již citovaném sborníku Františka Křeliny,¹⁶ vypráví, že v období po Bílé hoře byl dosazen do Dubu a Letařovic po létech panství utrakvismu opět katolický farář. Ten tak „*zle kázal proti hradčanským sedlákům,*“ odmítajícím přijmout katolické vyznání, že si na něj jednou počkali a ze zákrytu střelili – právě *U kamena*. Zraněný farář ujel na koni ještě asi sto metrů, když mrtvý padl na zem. Na tom místě byl po čase vystavěn mohutný lidový sloup svatého Jána. Spojení s čerstvě kanonizovaným knězem mučedníkem sv. Janem Nepomuckým (1729) a zavražděným farářem českodubským bylo více než vhodné a symbolické *memento mori*. Tiché a klidné prostranství *U Jána* se sloupem a řezbou Nepomuka uprostřed tří mohutných lip uzavírá rovinu ze severozápadu. Odpočívali zde a své modlitby světcí směřovali po výstupu *Šoubarkami* rolníci po práci, ale i svatojakubští poutníci a obchodníci.

Na jihu se hradčanská rovina pozvolna vine podél podolského potoka dolů do údolí řeky Mohelky a míjí hradčanské samoty *Podol, Paseky, Boučt a Votěč*. V údolí nalézáme drobnou zemědělskou osadu Trávníček. Na východ se pak její lány táhnou až k osadám Chvalčovicům, Bílé¹⁷ a Klamorně. Výšinné položení vsi a jejích lánů znamenalo i zhoršené podmínky pro hospodaření. „*Poloha vsi Hradčan je na kopcích a v dolech, má půdu mrtvou a vyžehlou, z dílu pouhý bílý písek... bez hnoje a vápna nemohou nic vzdělávat,*“ přepisuje z němčiny katastr z roku 1713 Josef Škoda ve svých Místopisných pamětech Českodubsku.¹⁸ S podobným hodnocením bonity půdy se setkáváme o dvě a půl století později při zakládání místního JZD.

Na dnešním katastrálním území Hradčany u Českého Dubu nacházíme vedle Hradčan vsi Letařovice a Trávníček.¹⁹ I oběma zbylým osadám se na těchto stránkách budeme tu a tam věnovat, neboť jejich historie je začasť utvářena *společnými milníky*, je zde budována společná *kolektivní paměť* a osudy jednotlivých pamětníků se v nich nezřídka prolínají.

---

¹⁶ KŘELINA 1934, s. 14

¹⁷ Ta je dnes zastřešující správní obcí.

¹⁸ Kniha janovického sedláka Josefa Škody (1851-1921), který ve svém volném čase objížděl archivy a vytvořil monumentální dílo v podobě výpisků ke každému číslu popisnému na Českodubsku, byla vydána v roce 2011 českodubským zubařem MUDr. Zdeňkem Jodasem. Viz JODAS 2011 — JODAS, Zdeněk (ed.): *Okres Českodubský Josefa Škody*, Liberec: Roman Karpaš, 2011, s. 57

¹⁹ Jak dokládá současná katastrální mapa.

2.1 Ves, osada a obec Hradčany

První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1404.²⁰ Její vznik můžeme položit do období vrcholně-středověké vnitřní kolonizace, kterému odpovídá i prvotní *disposice intravilánu*. Tu zjistíme porovnáním katastrálních pramenů, v našem případě jde o císařský povinný otisk stabilního katastru z roku

Obr. 4: Roubené stavení U dolních Dědků s horskou lomenicí. Hradčany čp. 3

1843, s výpisky již zmíněného Josefa Škody, archivně mapujícího každé číslo popisné na Českodubsku od 16. století.²¹ Když si do mapy promítneme situaci z poloviny 16. století, vidíme *klasickou centrální návesní disposici sedmi usedlostí* (dnešní čp. 3, 10, 11, 16, 17²², 18 a stržené čp. 14) a od nich vybíhajících lánů. Jedná se tedy o klasický typ *záhumníkové plužiny*. J. V. Scheybal a Tomáš Edel dávají vznik Hradčan do souvislosti s nedalekým dosluhujícím hradištěm Klamornou²³ a jeho strategickou výspou, raně středověkými Letařovicemi.²⁴ A snad právě blízkosti někdejšího hradiště se odvozuje i název vsi – Hradčany.

Během následujícího století přibývá nových usedlostí jen pozvolna (čp. 4, 5, 15). Dvě jsou vystavěny v jádru obce, pouze čp. 5 kolem roku 1690 roste *na Voteči* jako předznamenání budoucího rozmachu této lokality. Ten zažívají Hradčany po polovině 18. století.

²⁰ EDEL 2006 — EDEL, Tomáš: *Českokodubsko v památkách 12.-20.století*, Český Dub: Podještědské museum KS, 2006, s.108

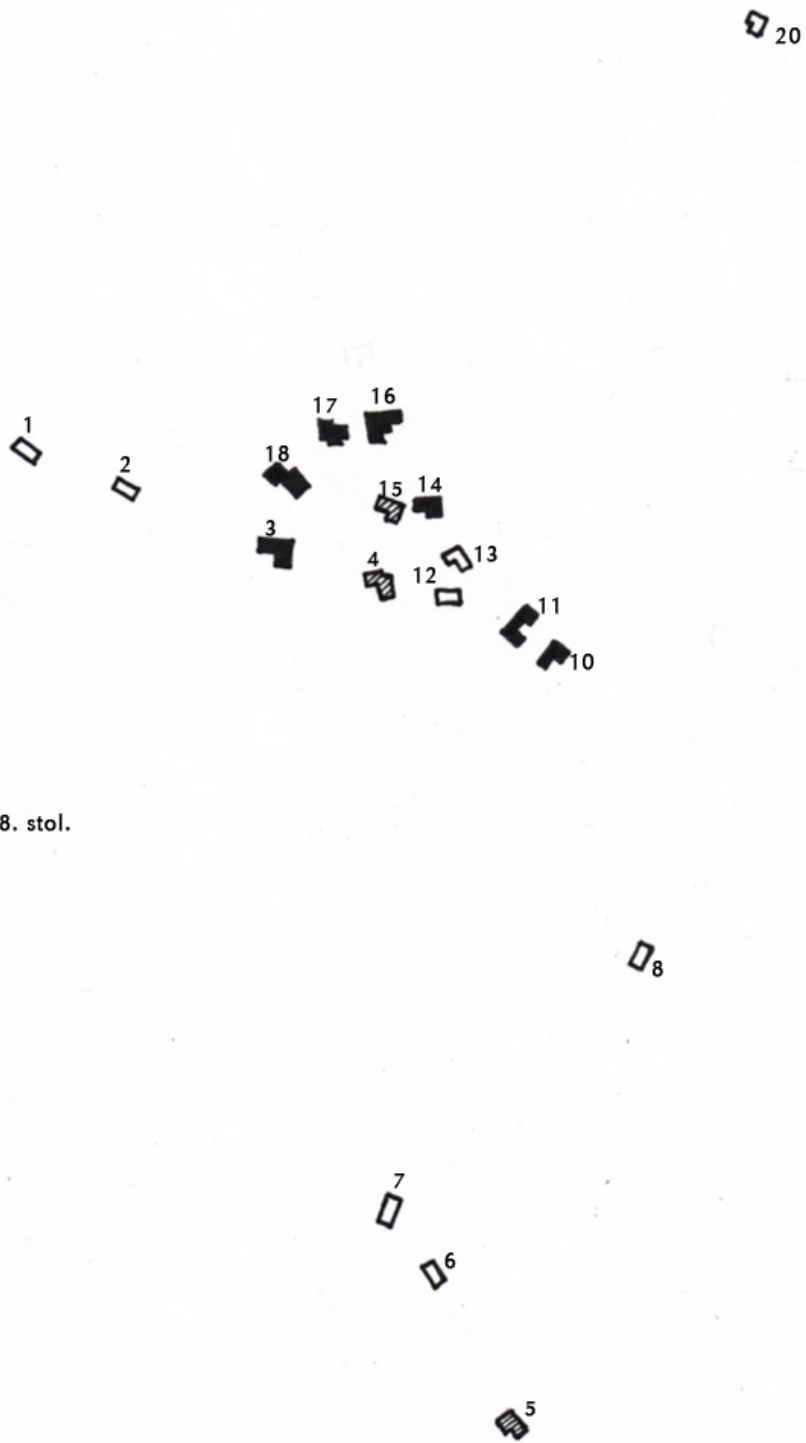
²¹ Počínaje *českokodubským urbářem* z roku 1567 a *berní rulou* z roku 1654, pokračuje *katastry tereziánským a josefinským* v 18. století až ke *katastru stabilnímu*.

²² Rod Jiránků, osedlý zde v 16. století, zůstává při tomto čp. v Hradčanech podnes.

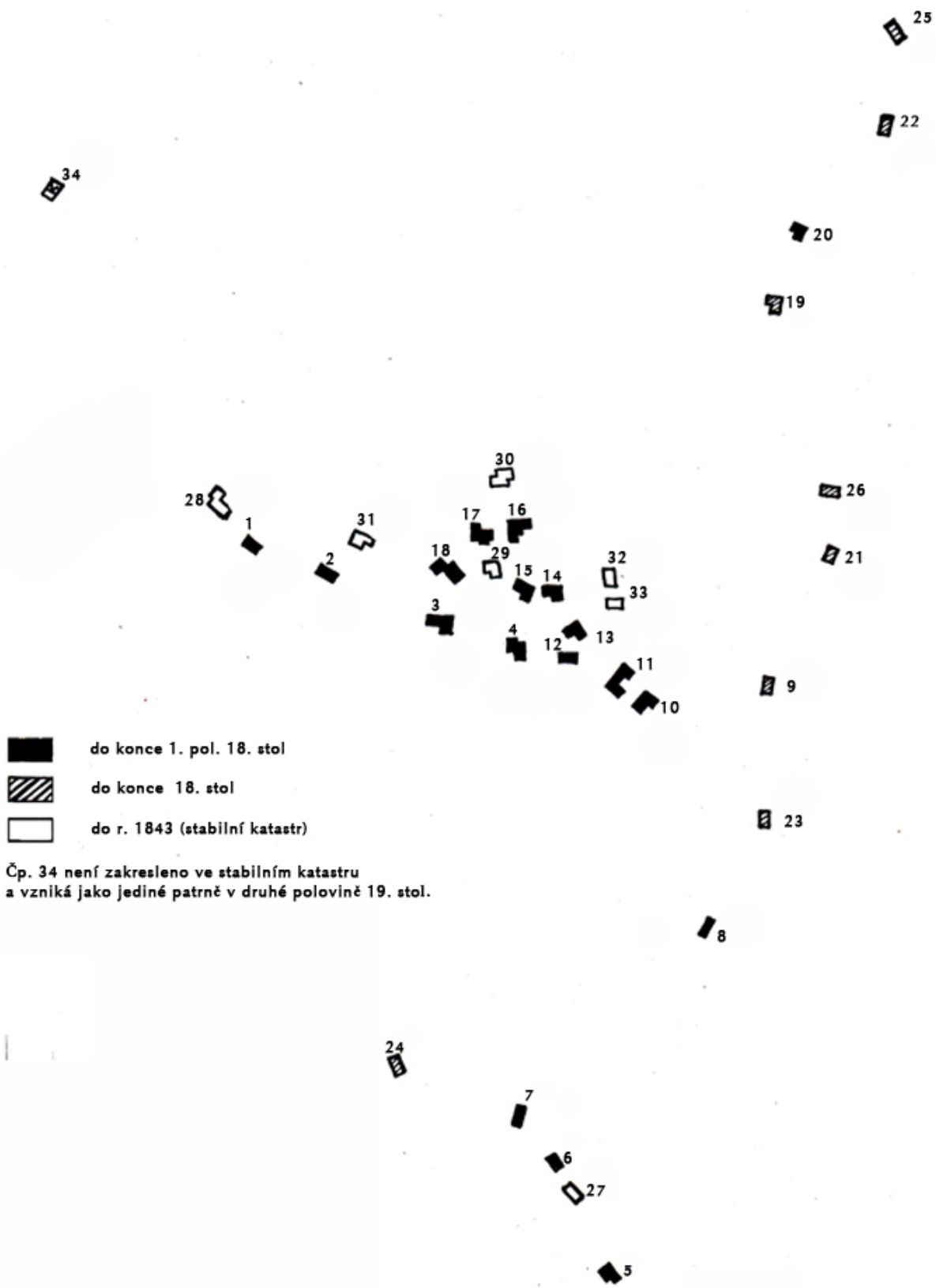
²³ EDEL 1995, s. 7. Podle Edela je vybudován hrad Vladislavice, tedy pozdější komenda johanitů na začátku 12. století jako náhrada za právě zaniklé starší slovanské hradiště Klamorna u Chvalčovic. Etymologicky pak lze dovodit, že později založené Hradčany získávají svůj název ne jako opevněné místo, ale naopak místo, poblíž něhož dříve hradiště stávalo (Hradčany leží asi 1km severozápadně od předpokládaného hradiště) a udrželo se o něm pomístní povědomí.

²⁴ SCHEYBAL 1985 — SCHEYBAL, J.V.: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů severních Čech*, Ústí n. L.: Severočeské nakladatelství, 1985, s.37

- do r. 1590
- do r. 1690
- do konce 1. pol 18. stol.

Př. 3: Mapa osídlení a zástavby osady Hradčany do 1. pol. 18. stol.

Pr. 4: Mapa osídlení a zástavby osady Hradčany do konce 19. století

Vzhledem k sociální situaci nových stavebníků ale nejde o velké usedlosti, ale spíše o prosté domy *chalupníků a bezzemků*. Vznikají tak samoty podél potoka táhnoucího se až k osadě Trávníčku. Stavělo se z obecně nedostupnějšího a nejlevnějšího materiálu – tj. dřeva a hlíny. Ještě stabilní katastr označuje všechny objekty jako spalné. Dodnes se nám dochovaly některé objekty z konce 18. a začátku 19. století, které svědčí o mistrovství starých tesařů, řezbářů a hlinomazů. Jako bohatší roubený statek se představuje čp. 3 s *horskou lomenicí*,²⁵ sídla drobných rolníků reprezentuje čp. 28 na západě vsi a v úvodu zmíněné břehové stavení na Podole, v němž se roku 1896 narodil Josef Najman Ale nepředbíhejme.

Obr. 5: Osada Hradčany. Pohled od samoty Paseky. 30. léta.

Obr. 7: Hostinec Pod Kaštany Floriana Bobka. Hradčany čp.15.

Obr. 6: Obchod Josefa Macha. Hradčany čp. 29.

²⁵ Edel 2006, s.108.

Díky těmto dochovaným objektům, ale i četným dobovým fotografiím,²⁶ si můžeme alespoň zčásti představit celoroubený obraz podještědské vesnice, jak vypadala ještě v první polovině 20. století. Zdejší domy jsou ponejvíce *komoro-chlévního typu*. Jejich charakteristikou jsou tzv. *podstávky*, tedy podpěry střešní či patrové konstrukce, typické pro domy hrázděné a *roubené domy podještědského typu*.²⁷ Zajímavé je číslování domů, které prochází vsí od západu, posléze se vynoří na samotě *Voteč* na jihu a pak se teprve vrací do vlastních Hradčan, kde nejstarší usedlosti obdržely až poměrně vysoká čísla. V podstatě nám tak rýsuje trasu oné původní středověké cesty, zaniknuvší ve 20. století. Dřívější rychtu lze díky Škodovi ztotožnit s někdejší čp. 14. Ta je dnes nahrazena zděnou novostavbou čp. 37. K dokreslení vesnice uveďme, že na návsi stál roubený, dnes zděný hostinec *Pod Kaštany* čp. 15 a svůj obchod smíšeným zbožím na konci 19. století provozoval v čp. 29 Josef Mach.

Hradčany spadaly vždy pod českodubské panství, po zániku patrimoniální feudální správy pak od roku 1855 pod soudní okres Českodubský,²⁸ spadající pod mladoboleslavský krajský úřad, od roku 1868 pod C.a K. okresní hejtmánství v Turnově.²⁹ S tímto rozložením zamíchala teprve až Mnichovská dohoda. Po reformách Josefa II.³⁰ vznikly za účelem efektivnějšího vybírání daní *katastrální obce*. Katastrální obec Hradčany byla vytvořena přidružením vsí Letařovic, Loukoviček, Trávníčku a Vorklebic. Po roce 1849 byla obci dána samospráva. Z jednotlivých vsí se staly samosprávné osady pod obec spadající. Každá tak měla svého starostu, radu a zastupitelstvo rozhodující o vlastním majetku a pozemcích osady. O společných věcech rozhodoval starosta a zastupitelstvo obecní. Toto uspořádání přetrvalo i přes následovné odtržení osad Loukoviček (1920)³¹ a Vorklebic (1945)³² až do slučování v roce 1975, kdy vzniká středisková obec Bílá, pod níž Hradčany spadají dodnes. Upomínkou na někdejší samosprávu je tak dnes již pouze samostatné katastrální území.

---

²⁶ Jde především o fotografie z majetku místních starousedlých rodin a rovněž fotografie z archivu Podještědského muzea v Českém Dubu.

²⁷ Obecně VAŘEKA, FROLEC 2007 — VAŘEKA, Josef; FROLEC, Václav: *Lidová architektura - encyklopedie*, Jihlava: Grada publishing, 2007

²⁸ EDEL 2006, s. 14.

²⁹ EDEL 2006, s. 14.

³⁰ konkrétně patentu *O reformě daně pozemkové a vyměření půdy z roku 1785*.

³¹ viz níže, kapitola 3.

³² DĚDEK 1984^b — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti osady Trávníček*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984, nestr.

2.2 Letařovice a Trávníček

Rozdrobená nesouvislá zástavba Letařovic dává tušit raně středověké *předkolonizační osídlení*, které Tomáš Edel staví do souvislosti s někdejší klamorenským hradištěm a vladislavským újezdem, z něhož se stává roku 1237 panství českodubských johanitů.³³ Významné postavení Letařovic dokládá na sklonku 13. století i stavba zděného farního kostela Sv. Jakuba Většího na ostrožně nad údolím řeky Mohelky.³⁴

Pravděpodobně byl vystavěn na místě staršího dřevěného kostelíka, s o u v i s e j í c í h o s nepotvrzeným dvorcem z dřívější doby. Letařovice, ač nikdy významné co do počtu obyvatel, byly významným centrem duchovním. Ve zdejších svatém okrsku byli pochováni lidé ze širokého okolí. Pohřební procesí kráčela

Obr. 8: Karel Vik: Kostel v Letařovicích.

Obr. 9: Roubený hostinec Pod Lipami. Trávníček čp.13.

k Letařovicům v nepříznivém počasí i několik dní a blížila se k nim po cestě první i poslední – *Umrlici*. Kostelík sv. Jakuba jakoby se stal symbolem celého Českodubska a jeho pomyslným

³³ EDEL 2006, s. 116.

³⁴ Tamtéž.

hraničním kamenem z jihu, stejně jako ze severu hledí na kraj pod Ještědem sv. Mikuláš.³⁵ Nikoliv náhodou je tedy zasvěcen právě patronu poutníků, zde se s vámi loučí Podještědí.

Výjimečnost kostela tkvěla i v jeho finanční prosperitě. Ačkoliv po skončení husitských válek již nebyla obnovena zdejší farnost, uchovaly si Letařovice samostatné *záduši*, které hospodařilo s četnými polnostmi a lesy kolem vsi. Dodnes se bývalému zádušnímu poli mezi Hradčany a Letařovicemi říká *Kněžsko*. Pro značné výnosy se stalo záduší donátorem ostatních kostelů českodubského děkanství, jak dokládá i výpis jeho register z pera letařovického rychtáře Mizery: „*Pokud záduš spravovala své jmění sama, bylo jmění toto užito jen ve prospěch záduše samé. Když vzala vrchnost správu do svých rukou, pak podporovány jiné kostely na panství Dubském... jako zálohy, jenže tyto zálohy se nevracely. Léta 1649 dána záloha kostelu sv. Trojice v Českém Dubě 100 zl a kostelu v Hodkovicích 170 zl.*“³⁶

Kostel Sv. Jakuba po četných úpravách a přístavbě západní hranolové věže ve třicátých letech 18. století získal dnešní typický barokní ráz. Na stropě lodi můžeme spatřit lidovým malířem vymalované dřevěné kazety s výjevy sv. Jakuba z roku 1722, asi největší cennost Letařovic. Vizuálně nás mile propojí s jakubskou *katedrálou v Santiagu di Compostella* i *ženským klášterem st. Jakob auf der Hülsen* ve Vídni,³⁷ v jehož držení bylo tehdy Českodubské panství.

V Letařovicích fungovala od 70. let 18. století škola. Jako první v řadě zde děti, ponejprve ve svém domku čp. 21 (pozdější hospodě), posléze v malé jednotřídce, vyučoval letařovický kostelník a hrobník Václav Maruška³⁸ – údajný autor kostěného oltáře v letařovské márnici.³⁹ V roce 1886 byla postavena dvoutřídní budova čp. 30. Svou kantorskou dráhu zde v roce 1926⁴⁰ začínal citovaný František Křelina, který právě zde si zamiloval kraj pod Ještědem a začal sbírat místní příběhy, báchorky a povídky, které vtělil do svých děl.⁴¹ Národopisně je zajímavý *archaický roubený dům se špýcharovým polopatrem* čp. 18, někdejší rychta, spravovaná až do poloviny minulého století rodem Mizerů.

---

³⁵ Miněn v krajinném reliéfu velmi výrazný raně barokní kostel sv. Mikuláše ve Světlé pod Ještědem.

³⁶ Opisy register letařovické záduše, z kroniky letařovické rychty rodu Mizerů. Do budoucna je třeba tento zápis ještě ověřit archivním badáním.

³⁷ HERZOGENBER 2000 — HERZOGENBER, Johanna von: *Apoštol Svatý Jakub v Letařovicích*, Praha: Oswald, 2000, s. 9

³⁸ ADAM 2009 — ADAM, Josef: *Strýček Maruška – letařovický písmák*, In: Zpravodaj Rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 2009, č.49, s. 19.

³⁹ Dnes je kostěný oltář zapsán jako kulturní památka na ÚSKP.

⁴⁰ KŘELINA 1967a — KŘELINA, František: *Jalovčí stráně*, Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 204

⁴¹ Jalovčí stráně, Soud nad Bábelem, Zmijí dědek

Ves Trávníček leží na významné spojnici Mnichovo Hradiště – Turnov. Původně šlo o roztroušenou zástavbu v nivě Mohelky – v záplavovém území byla udržována cesta a několik málo usedlostí vzniklo na bezpečných vyvýšeninách. To je případ i dosud dochované, i když chátrající, rychty čp. 6 u *Jíslů*. Opět zde vidíme typický znak místní lidové architektury – *horskou lomenici*, tedy pavlač včleněnou do štítu stavení. Dokazuje význačnost stavby. Teprve v 18. století se zástavba rozšířila i níže.

V 60. letech 19. století je v Trávníčku rodem Beranů vystavěn mlýn,⁴² dnes nejvýznačnější památka místní lidové architektury. Zámožnější rodina vybudovala na východní návsi při odbočce na Sedlíštky i dodnes stojící *polopatrovou roubenou hospodu Pod Lipami* čp. 13. Na západní návsi byl v koruně lípy až do 2.světové války zavěšen zvon. Po první světové válce začal působit v Trávníčku kovář Josef Mizera aktivní činovník hasičského spolku.

2.3 *Konec té vojny čekáme asi za rok*

Stručné dějiny obce nás zanesly až do začátku 20. století, jehož kulturně–politické podhoubí vytvořilo podmínky pro vznik republiky a další události, na něž se v mikrohistorickém měřítku soustředí tato práce. S končícím *dlouhým stoletím*, nezačala pouze první světová válka, dobově zvaná *válkou velkou*, ale právě zde započaly turbulentní změny 20. století a s nimi ve finální rovině i zánik tradičního venkovského života. V paměti obce se válka zapsala výrazně již svým začátkem v červenci 1914. „Právě se konala tradiční svatojakubská pouť v Letařovicích, když obecní starosta přinesl a na hřbitovní vrata přitloukl plakát s mobilizační výzvou...“⁴³ Největší obecní slavnost v roce se dodnes koná vždy nejbližší neděli ke svátku sv. Jakuba, tj. 27.července. V létě 1914 tedy nejspíš připadla na 26. července, právě na den částečné mobilizace.

Zármutek a nejistota, jež si představujeme v posmutnělých tvářích nových *branců* a jejich rodin, musely být nezměrnými. Obyvatelé byli po následující léta vystavováni těžkým zkouškám v dosud nepoznané podobě průmyslové války. Ať již pověstnému hladu či přímo útrapám, spojených s vojenským životem, zraněním a ztrátám na životech. Válka zásadním způsobem zasáhla do dějin každodennosti a stala se zásadním mezníkem kolektivní paměti, který určil prizma, jímž bylo nahlíženo na události několika dalších desetiletí. V praktické rovině, obyvatelstvo uvyklé naprostému nedostatku základních surovin, na přidělový systém a černý trh například bylo připraveno lépe na válku druhou. V rovině politické se pak nešťastně odrazila v prosazování appeasementu ve třicátých letech pod heslem *již nikdy více hrůzy války*.

---

⁴² SCHEYBAL 1985, s. 52

⁴³ ADAM 1972 – ADAM, Rudolf: *Letařovice 4*. In: Zpravodaj Sdružení RAPKKS, č.1, 1972. s. 4

Obr. 10: Josef Mížera za velké války.

Obr. 11: Rodina Františka Mízery za velké války

Vzhledem k tomu, že toto období nepatří k našim hlavním tématům, počínajících se koncem třicátých let, čerpáme informace především z rodinných archivů: korespondence a sporadicky i písemností. Dále pak matných vzpomínek a náznaků pamětníků, kterým svou zkušenost předávali jejich rodičové a prarodičové. Heuristiku jsme prováděli poměrně nahodile,⁴⁴ a proto se nejedná o celistvý obraz. Ten bude v budoucnosti ještě třeba doplnit. Sledovat tedy můžeme osud pouze několika branců a ilustrovat na nich rozličné cesty vojáka velké války.

Rozlišit můžeme dvě základní skupiny. Prvně vojáky, kteří až do vyhlášení samostatnosti v říjnu 1918 bojovali pod žlutým praporem s černou orlicí a pak ty, kteří poté, co upadli do zajetí, či úspěšně dezertovali, spojili své působení s československými legiemi.

Muži z Turnovska spadali pod *Žeměbranecký doplňovací okres Mladá Boleslav*.⁴⁵ Díky dochované korespondenci s označením vojenských útvarů a fotografiím máme ucelenější zprávy o osudech Josefa a Františka Mizerových z Hradčan čp. 28 a Josefa Jíry z Hradčan čp. 16. Josef Mížera, pozdější kovář v osadě Trávníček, si prošel válku coby příslušník *1. baterie horských houfnic při 8. pluku horských děl*, jak můžeme vyčíst z jeho dopisů domů matce a otci na frontu.⁴⁶ V lístku z ledna 1918 vzpomíná na čtvrté vánoce v poli.⁴⁷ I po letech, během bombardování obce na konci druhé

⁴⁴ Pamětník, zpovídáný primárně na jiné téma, byl dotázán i na velkou válku.

⁴⁵ Viz DOMALÍP 2014 —DOMALÍP, Hynek: *Landwehrinfanterieregiment Nr.10 Jungbunzlau*, In: web Rakousko-Uherská armáda v první světové válce, Dostupné na: <http://hynek.domalip.sweb.cz/lir10.HTML>, citováno: 19.5. 2014

⁴⁶ Otec byl rovněž mobilizován, více níže. Na nichž spatřujeme razítko v německém jazyce s nápisem: "Gebirgsartillerieregiment Nr. 8, Gebirghaubitz Batterie Nr. 1."

⁴⁷ V držení rodiny Plecháčovy v Českém Dubu: *Neutřizené fotografie a pohlednice Josefa Mízery z doby války*, In: Z pozůstalosti Josefa Mízery.

světové války, vybavuje si Josef Mizera horké chvíle, jež zažil se svým plukem a každodenní *svištění bomb*.⁴⁸ Jeho otec František, byl jakožto starší ročník povolán ke službě zásobovače, pravděpodobně v zásobovacím skladu v hornouherském městě Komárno.⁴⁹

Sedlák Josef Jíra (*1885+1938) si coby pěšák prošel s *8. setninou 10. zeměbraneckého pluku*⁵⁰ těžkými boji na haličské frontě. Díky drobným popiskům, které si pořizoval na fotografie zobrazující okolní situaci, jsme dnes schopni zdokumentovat část jeho putování. Zpětně nás zaujme přesný odhad situace, kdy 28. listopadu 1917 v lístku ze stochodské oblasti píše: „*Zde to posud běží ve starých stejných kolejích. Konec té vojny čekáme asi za rok.*”⁵¹ Že se tehdy v dopise zmýlil o pouhých čtrnáct dní a že jej čeká ještě téměř celý odhadovaný rok 1918 na frontě italské, samozřejmě ještě netušil.

Obr. 12: Sedlák Josef Jíra za velké války.

⁴⁸ MIZERA^k — MIZERA, Josef.: *Bomby nad Letařovicemi*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat, s. 4

⁴⁹ Rodinné lístky byly adresovány do “*k. u k. proviant-magazin, Sziget Komorn*”³⁹. Pokud se pokusíme o triviální překlad, německá slova “*proviant magazin*” značí zásobovací sklad a maďarsko-německé “*sziget Komorn*” snad ostrov v hornouherské vojenské pevnosti Komárně.

⁵⁰ Později přetvořeným na 10. střelecký pluk, který zmiňuje právě Josef Jíra v lístku z 28. listopadu 1917. Právě 10. zeměbranecký pluk spadl pod kasárna v Mladé Boleslavi.

⁵¹ V držení rodiny Fialovy v Hradčanech čp. 16: *Neutříděné fotografie a pohlednice Josefa Jíry z doby války*, In: Z pozůstalosti Josefa Jíry.

2.4 Najman Josef jest legionářem!

Jak jsme osvětlili v úvodní kapitole, jedním z původních motivů k sepsání této práce se stal objev chátrající hradčanské chalupy čp. 19 a s ní i postupné odkrývání osudu jejího posledního obyvatele, Josefa Najmana. O něm pamětníci i jeho rodina mluví jako o italském legionáři⁵² a v tomto duchu byl natočen i náš studentský historický film *Letařovice: Z deníku legionářova*.⁵³ Od začátku nám ovšem nehrál nesoulad panující na stránkách knihy *Legionáři na Českokubsku* od Tomáše Edela.⁵⁴ Podle ní měl být Josef Najman hlášen po válce jak v okrese Turnov, tak v Praze.⁵⁵ Zprvu se mohlo zdát že jde o pouhou mýlku a že duplicitní název obce Hradčany (Hradčany podještědské a pražské) pouze zavalil příčinu k administrativnímu omylu. Při psaní této práce jsme se ale rozhodli tento problém hlouběji podkrýt a kontaktovali jsme Vojenský historický ústav. Výsledek pátrání, totiž dva různí Josefové Najmanové, narození v sousedních hradčanských staveních tři dny od sebe nezamotal hlavu nejen nám, ale již dobové vojenské správě.

Dle matriky narozených⁵⁶ spatřil Josef Najman, syn Josefa Najmana z čp. 19 světlo světa 4. listopadu 1896. Celý život strávil v Hradčanech a živil se jako drobný rolník a obchodník dobyt看kem. Zemřel v 70. letech ve své rodné chalupě. Jeho bratranec a syn Václava Najmana staršího z čp. 10 se narodil 7. listopadu 1896. Po válce se stal obchodním příručím a přestěhoval se do Prahy, kde také v roce 1951 zemřel.⁵⁷ Do paměti obce se tak zapsal jen svými občasnými návštěvami jako *Pepík praskej*.⁵⁸ Podle dokumentů VHÚ jasně vyplývá, že právě on byl italským legionářem, a to i přes mylně uváděné datum narození. Další indicie, jako číslo popisné a jména rodičů svědčí jasně. Byl zajat v srpnu 1916 v italském Sabatinu.⁵⁹ 24. dubna 1918 byl přijat k *1. rotě 33. pluku* právě ustanovené *Čsl. legie v Itálii*. V květnu odjel do *bojového pásma*. 33. pluk se zúčastnil proslulých bojů na Piavě. Snad proto byl Najman brzy

---

⁵² Rozhovor s Josefem Najmanem, pořizovaný v Sedlisku u Kobyl v červenci 2007.

⁵³ HAVELKA 2008 — HAVELKA, Jan: *Literární scénář k filmu Letařovice - Z deníku legionářova*, Praha: rukopis v držení autora, 2008

⁵⁴ EDEL 2008 — EDEL, Tomáš: *Legionáři na Českokubsku*, Český Dub: Podještědské museum KS, 2008.

⁵⁵ Tamtéž, s. 20.

⁵⁶ SOA Litoměřice: Fond Farní úřad Český Dub, Matrika narozených 1882-1910, sig. L 20/21, fol. 265

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizovaný v Hradčanech dne 24. listopadu 2013

⁵⁹ VÚA Praha: Databáze legionářů a padlých v 2. světové válce, Legionářský spis Josefa Najmana, nar. 1896, okr. Turnov

povýšen, nejdřív na desátníka, později na četaře. V srpnu 1918 již dostává bronzovou medaili za statečnost. Zasáhl ještě do bojů s Maďarskou republikou rad a 20. května 1919 byl na Slovensku zraněn. Jeho osobní karta končí konstatováním, že *Najman Josef jest legionářem!*

A jak to bylo s legionářstvím Josefa Najmana z podolské samoty? „*A von narukoval do rakouský armády a pak nějak zběhl a byl italskej legionář. Takže, když jsem tam k nim v zimě chodil, to von plet košíky a takový, tak sme poslouchali. On von uměl vypravovat,*“⁶⁰ vzpomíná Jaromír Dědek. Vzpomínky nás směřují velmi nezřetelně a musíme se opět spolehnout jen na několik málo dochovaných pohlednic a *Propouštěcí list* z roku 1925.⁶¹ Podle něho byl odveden jako mladší ročník až 15. prosince 1915. Z

lístku datovaném 24. dubnem 1917 je patrné, že byl tou dobou u 10. zeměbraneckého pěšího pluku⁶² jako jeho zmiňovaný soused Josef Jíra. Na rozdíl od něj se patrně nedostal do haličských bojů, neboť branci z roku 1915 byli přiřazení k náhradní rotě, jež byla deponována po celou válku v Tyrolsku. Skutečně jsou mu dopisy adresovány tam, do městečka Volders. Tyto jednotky pak bojovaly do konce války na frontě italské. A zde v uniformě rakouského vojína se Josef Najman pravděpodobně dočkal československého státního převratu. Čeští vojáci, kteří neměli možnost se připojit dříve k legiím začali utvářet jednotky tzv. *Československé domobrany*.

Obr. 13: Josef Najman z čp.19 za velké války.

⁶⁰ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009.

⁶¹ V držení rodiny Najmanovy v Sedlisku: *Neutřizené fotografie a dokumenty Josefa Najmana z doby války*, In: *Z pozůstalosti Josefa Najmana*

⁶² Na lístku stojí adresa: *Josef Najman, Lir. 10, Volders bei Hall, Tirol*. Zkratka Lir značí německé sousloví Landwehr Infanterieregiment, v české vojenské terminologii tedy zeměbranecký pěší pluk.

Jako její příslušník, jak nám napovídá propouštěcí list, se také mezi 1. květnem a 6. zářím 1919 účastnil bojů na Slovensku, později byl ještě mobilizován v roce 1921, kdy se na čas do Maďarska vrátil Karel Habsburk. Najmanova rodina uvádí, že patřil k poměrně elitní jednotce 2. praporu polních myslivců⁶³ s doplňovacím okresem v Hradci Králové. Tomu by nasvědčoval fakt, že byl Najman po válce organizován u náhradní roty 2. hraničářského pluku v Trutnově, který vznikl na půdorysu právě zmíněného mysliveckého praporu.⁶⁴ Mohl být přesunut na sklonku války z původního útvaru právě sem? Nyní zůstává otázka po pravdivosti této informace nezodpovězena. Každopádně je možné, že oba typy nově ustanovené čl. armády, tedy jak legie, tak pozdější domobrana, prostě splynuly v ústním podání v jedno. Vždyť všichni nakonec bojovali na straně československé.

Dalšími italskými legionáři z obce hradčanské byli Josef Pýcha (*1885+1937) z Letařovic čp. 14, Josef Havelka (*1895+?) z Trávníčku čp. 23 a Stanislav Anděl (*1896+?), nejspíš podnájemník v Hradčanech. Vojáků by se našlo v obci jistě mnoho, mnohá další jména tušíme a odvodové komise byly nekompromisní. Kolik jich padlo, kolik bylo zmrzačeno? Jejich seznam, statistika a obsáhlejší popis osudů za velké války vyžadují další heuristiku nad rámec této bakalářské práce.

---

⁶³ Viz rozhovor s Josefem Najmanem, pořizený v Sedlisku u Kobyl v červenci 2007 a rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 24. listopadu 2013.

⁶⁴ NEZNÁMÝ 2014 — NEZNÁMÝ: *Hraničářský prapor 2 "Roty Nazdar"*, In: web občanského sdružení Rota Nazdar, Dostupné na: <http://www.rotanazdar.cz/?p=56>, citováno: 17.5.2014

3. AŽ ŽIJE REPUBLIKA

V předchozí kapitole jsme se uvedli do prostředí a stručné historie obce i osady Hradčany do r. 1918. Třetí kapitola by měla posloužit pro *vytvoření obrazu každodenního života osady*. Tak budeme moci snáze umístit do tohoto rámce události spojené s koncem třicátých a počátkem čtyřicátých let, na které je práce zaměřena především.

Po první světové válce se pozvolna začíná podoba osady Hradčany proměňovat. Díky rozvoji stavitelských technologií a obecnější dostupnosti nových levnějších materiálů ustupuje při četných přestavbách roubené zdivo cihle a slaměná střecha pálené tašce, jak komentuje ve svých zápiscích sedlák Jan Dědek: „*Mlátíla se dlouhá sláma na povřísla. Mnoho jí bylo také potřeba na došky. Do r.1920 byly všechny střechy doškové*“⁶⁵ Tradiční lidová řemesla jsou na ústupu.

Obr.14: Hostinec v Hradčanech. 20. léta.

Obr.15: Hostinec v Hradčanech. Po roce 1937.

POČET	Domů	Obyvatel	Pracujících v zemědělství
1921	33	172	141
1930	33	167	149
POČET	Řemesla a služby aj.	Dělnické profese	Nezaměstnaní
1921	21	10	0
1930	13	2	3
POČET	Katolíci	Čsl. církev	Bez vyznání
1921	164	3	5
1930	143	21	3

Př. 5: Počet obyvatel, povolání a příslušnosti k církvím dle sčítání lidu v osadě Hradčany 1921 a 1930

⁶⁵ DĚDEK 1984^b

Obr.16: Rodina sedláka Václava Naimana.

Obr.17: Rodina Josefa Najmana jako představitele drobného domkáře.

VĚTŠÍ HOSPODÁŘSTVÍ	Příslipek	Vlastníci (postupně)
Čp. 3	U dolních Dědků	Josef a Václav Dědkovi
Čp. 4	U dolních Bláhů	Václav Bláha
Čp. 10	U rychtářů	Václav Najman
Čp. 11	U Šámalů Müllerů	Josef Šámal a František Müller
Čp. 16	U Jirů Petrků, U Franců	Josef Jíra
Čp. 17	U Jiránků ve statku	Josef Jiránek a Václav Lank
Čp. 18	U hořenich Dědků	Josef a Jan Dědkovi
Čp. 25	U Julinky Mizerů na Podole	Josef Mizera
Čp. 30	U Červů Mizerů, u rezerváru	Florian Červa a Jaroslav Mizera
Čp. 31	U hořenich Bláhů, u Čubrdů	František Bláha

Př. 6: Tabulka se seznamem větších hospodářství v osadě Hradčany do konce 30. let. Dle sčítání lidu, KUDRNÁČE 1923 a DĚDKA 1984.

Ilustrativním případem za všechny se stala hospoda čp. 15. Na fotografii z 20. letů vidíme ještě poloroubenou stavbu. Postupnými přestavbami zcela změnila svůj charakter, až do konečné cihlové neomítnuté podoby po požáru v roce 1937.⁶⁶

V období první republiky nová čísla popisná nevznikají, počet domů zůstává na třiceti třech. Čp. 9 na Pasekách, jež nám chybí do počtu třiceti čtyř, během války vyhořelo a nebylo obnoveno.⁶⁷ Dle sčítání lidu z let 1921 a 1930⁶⁸ se držel počet obyvatel nad stopadesáti a převážná část pracovala v zemědělství. „Seje se tu se zdarem pšenice i žito, pro domácí spotřebu také oves a ječmen. Na vrších, kde nelze sít pšenice, sázejí se brambory. Obilí se mele v Družstevním mlýně v Trávníčku. Co se nezužítkuje, prodá se. Můžeme pozorovat, že nejvíce žito koupila Hospodářské družstvo v Sychrově,“ líčí situaci v obci syn

⁶⁶ DĚDEK 1984^a — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti osady Hradčany*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ SOKA Liberec: Fond Všeobecné sčítání lidu 1921, Politický okres Turnov a NA Praha Chodovec: Fond Všeobecné sčítání lidu 1930, Politický okres Turnov. Dnes se počet obyvatel části obce Hradčany pohybuje kolem 60.

sedláka Václava Najmana ml. z čp. 10.⁶⁹ Do života podhorského zemědělce ovšem zasahují další technologické novinky. „*Žavádění nových strojů - travní, žací, hrábky, pohrabáčů koňských, moderní pluhy obraceče,*“ vzpomíná sedlák Jan Dědek z čp. 18.⁷⁰ Jako klíčovou pak vidí elektrifikaci celé obce, ke které dle jeho pamětí došlo v roce 1933. Jeho syn Jaromír vzpomíná na družstvo, které za první republiky a protektorátu fungovalo. Sousedé se složili na zemědělské náčiní, které by si jednotlivec nemohl dovolit. Takto se hradčanští dělili např. o buben na moření obilí, válcový triér na jeho čištění a další. Družstvo bylo po válce reorganizováno a zakoupilo nové stroje.⁷¹ Zároveň měla v Hradčanech fungovat družstevní záložna, tedy kampaňka v níž sloužili *každou neděli odpoledne* Václav Bláha a František Mizera z Letáovic čp.18.

Již v přechozí kapitole jsme naznačili rozličnou sociální strukturu osady. Jednoznačně zde dominovali drobní *domkáři*, kteří se buď užívali sami na svém, či vypomáhali při pracích na větších usedlostech. Další možností byly přivýdělky, ať již námezdní práce na stavbách, továrnách nebo obchodováním. Např. výše zmiňovaný Josef Najman z čp. 19 se živil jako obchodník kravami, což dokládá i několik rodinných fotografií. Mezi *sedláky* se počítali majitelé větších usedlostí, většinou odpovídajících středověkému jádru osady. Na usedlostech čp. 3 a čp. 18 hospodařila rodina Dědkova, na čp. 4 Václav Bláha, dlouholetý osadní starosta osady a místního SDH. Další aktivní osadní politik Václav Najman ml. vedl statek čp. 10. Dále viz tabulka. Pro každodenní život na vesnici samozřejmě byli potřební i zástupci dalších profesí a řemesel. V úvodu jsme zmínili návesní hostinec Pod Kaštany čp. 15 Floriána a Josefa Bobkových, který fungoval jako kulturní centrum obce. Schůze obecní, osadní, ale i spolkové se zpravidla odbývaly zde. Stranou vlastní vesnice působil v čp. 34 kovář Václav Jiránek. Ten ve dvacátých letech předal živnost zeti Jirounkovi. Boty šil Bohumil Kaska z čp. 13 a Josef Jiránek z čp. 8. Krejčím byl obchodník Josef Mach čp. 29. Maso jste mohli koupit na návsi u Josefa Najmana z čp. 12. Nikoliv nezajímavou informací, kterou vyčteme ze sčítání lidu je náboženská skladba obyvatel. Katolíci tvořili ještě v roce 1921 plných 95%. V roce 1930 již ale vidíme 21 občanů, tedy téměř 13% obyvatel, příslušných k nové Církvi československé.⁷² Mezi její členy patřili například osadní činovníci Josef Jíra či Václav Najman.

---

⁶⁹ KŘELINA 1934, s. 12–14

⁷⁰ DĚDEK 1984^d — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti obce Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora*, 1984

⁷¹ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 24. listopadu 2013

⁷² Ta vznikla na začátku roku 1920 jako logický důsledek zklamání části římskokatolických kněží, že se církev, v ČSR politicky zdiskreditovaná z dob Rakouska–Uherska, nemodernizovala s náležitou razancí a rychlostí.

STAROSTOVÉ OSADY A OBCE			
OBEC do konce války	Josef Jiránek, Hradčany 17	Václav Najman, Hradčany 10	Václav Hlavatý, Trávníček 20
	od 18/4 1918 úřadující náměstek, starostou dol. 9/9 1923	dol. 11/5 1923 — resignace 2/8 1930	od 4/8 1930 úřadující náměstek, starostou dol. 1931—1945
OSADA do zrušení r. 1941	Václav Bláha, Hradčany 4	Václav Lank, Hradčany 17	Václav Najman, Hradčany 10
	dol. starostou 19/12 1927— 16/10 1938	16/10 1938 (ofic. 14/1 1939) — resignace 27/11 1939	od 27/11 1939 úř. náměstek, dol. starostou 12/3—30/7 1941

Př. 7: Tabulka starostů za první republiky a protektorátu

3.1 Místní politika aneb hádka o jedné silnici

Co se politického zastoupení týče, můžeme částečně rekonstruovat situaci pouze do r. 1930. Dál obecní i osadní prameny mlčí.⁷³ Po celá 20. léta do obecních i osadních voleb vstupovaly jednotné kandidátky sdružených stran. Majoritní zastoupení v obci měly Republikánská strana

strana zemědělského a maloroľnického lidu (zkráceně *agrárníci* – 9 z 12 zastupitelů v roce 1923 a 1927) v závěsu s Československou stranou lidovou (zkráceně *lidovci* – 3 zastupitelé v roce 1923 a 2 v roce 1927). V roce 1927 navíc jedno křeslo získala Československá strana národně socialistická (*národní socialisté*). V osadě Hradčany pak v roce 1923 vyhráli *lidovci* s 4 zastupiteli, 3 připadli *agrárikům*, po jednom získala strana Domovina a Česká strana sociálně pokroková.⁷⁴ V roce 1930 pak v zastupitelstvu usedají 4 *lidovci*, 4 *agrárníci*

a 1 *národní socialista*. Osadní kandidátky vedli zpravidla Václav Bláha z čp. 4 za *lidovce* a Václav Najman z čp. 10 za *agrárníky*.

Oba se stali osadními starosty, Václav

Najman vykonával dokonce tři roky funkci starosty obecního.⁷⁵

Př. 8: Vývoj podoby obecních razítek od 19. století do roku 1948

⁷³ Vycházíme zde především ze zápisů osadní rady a neuspořádaných obecních dokumentů viz SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Protokoly zasedání osady Hradčany* a SOKA Semily: fond Okresní úřad Turnov, *karton Obec Hradčany s osadami*

⁷⁴ Tuto stranu se nám nepodařilo identifikovat.

⁷⁵ Viz tabulka v příloze.

Mezi nejdůležitější události obecní politiky patřilo z kraje roku 1920 odtržení osady Loukoviček a jejich přifaření k Českému Dubu.⁷⁶ Asi největším tématem hýbajícím politikou osadní se pak stala především příprava budování silnic, neboť do té doby fungoval systém cest hliněných a dusaných. Mnoho potíží s domlouváním trasy, poskytováním pozemků ze strany občanů znamenala příprava spoje Trávníček/ Hradčany/ křižovatka *U Prachárny*. Silnice se plánovala s Okresním úřadem v Turnově několik let, až k její realizaci konečně roku 1936 došlo.⁷⁷

3.2 Kulturní život osady

Obraz vesnického života by nebyl úplný, kdybychom pominuli spolky, které v Hradčanech působili. V hostinci u Bobků v Hradčanech a v Letařovicích u Matějků vystupovaly ochotnické soubory⁷⁸ a při tancovačkách hrávala Koškova kapela trávníckého hudebníka Václava Koška z Trávníčku čp. 14.⁷⁹ V Letařovicích navíc tradičně působil pěvecký spolek Smetana.

Př. 26: Dorost SDH Hradčany. 30.léta.

⁷⁶ SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, neuspořádané obecní dokumenty: *Dokument čj. 34.468 Český Dub, sloučení s obcemi Malým Dube, Starým Dubem a osadou Loukovičkami.*

⁷⁷ SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Protokoly zasedání osady Hradčany*, nestr. a DĚDEK 1984^d

⁷⁸ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 27. března 2013 a dochované dobové fotografie z interieru hostince, na nichž spatřujeme plakáty na některá vystoupení.

⁷⁹ Viz Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 19. února 2012.

Dále MIZERA^{ch} — MIZERA, Josef.: *Utáboření ruské armády po celém údolí řeky Mohelky od Slavíkova až pod Letařovice*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat. Další působení Koškovy kapely dokládají fotografie ze 40. a 50. let.

21. května 1930 byl na schůzi u starosty Bláhy, kam „se dostavilo dvě třetiny občanů,”⁸⁰ slavnostně vyhlášen hradčanský Sbor dobrovolných hasičů.

Vedle aktivit požárnických organizoval sbor řadu kulturních a společenských událostí. Důležitým tělesem, formujícím občanskou společnost vesnice, zůstává SDH Hradčany dodnes. Z roku 1941 máme první zprávy o spolku myslivců. Jeho ustanovení ale předpokládáme již za první republiky.

Př. 27: Spolek myslivců. 30.-40.léta.

---

⁸⁰ ZÁPISNÍK: *Zápisních o schůzích SDH Hradčany*, Hradčany: rukopis, 1930-1974, nestr.

4. ČERTOVA ZEĎ

„Ve Smržově žil jeden bohatý sedlák. Nemohl se srovnati s Němci. Měl na ně zlost, že chodí do Čech. Když se zase jednou rozlobil, povídal: „Čertu bych duši dal, kdyby mezi námi postavil zeď...“⁸¹ Dodnes obepínají zbytky této z větší části vytěžené čedičové přírodní památky západní hranici Českodubska. Zároveň tuto jižní část Podještědí přirozeně vydělovala z německy mluvících oblastí dále na sever a západ od zmíněného Smržova, kde leží třetí město bývalého českodubského panství, tehdy převážně německá Osečná. Na jižní svahy Ještěda ovšem nikdy německé etnikum neproniklo, a tak se zde vytvořil poměrně izolovaný a svébytný jazykový ostrov, který svou přímočarostí a kulturou tolik učaroval spisovatele Karolině Světlé.⁸²

Na vzrůstající počet Němců přímo v Českém Dubě měla značný vliv i od poloviny 19. století prosperující textilní továrna německého průmyslníka Franze Schmitta.⁸³ Nicméně na začátku 20. století se počty začínají obracet opět v český prospěch. Dle sčítání lidu z roku 1910⁸⁴ mělo město 54% česky mluvícího obyvatelstva, o dvacet let později vidíme již 73% Čechů.⁸⁵ V celém soudním okrese pak bylo v roce 88% česky mluvícího obyvatelstva a v roce 1930 již 93%.⁸⁶ Při sčítání lidu roku 1930 v hradčanské osadě byli přítomni pouze dva Slováci, dráteník a služka. Němec žádný.⁸⁷ Podobně na tom byly i další osady v okolí. Soužití obou etnik zde nedoprovázely větší konflikty, každodenní starosti, vzájemný obchod a běžné sousedské styky obrousily možné hrany. Možná to bylo dáno i procentuálním zastoupením obou národů. I přes to se ani Českodubsku nevyhnulo vzrůstající napětí třicátých let. Jak uvádí Tomáš Edel, nacistická ideologie se tu uchytila v podobě *Nationalarbeitspartei*⁸⁸ s místním předsedou Antonem Michlerem již roku 1933.⁸⁹ V Osečné a přilehlých osadách měl fanatismus bohužel velmi živnou půdu. I přesto šlo spíše o excesivní výjimky, které byly jen dobře vidět.

---

⁸¹ KŘELINA 1934, s. 117

⁸² Toto téma by si jistě zasloužilo samostatný exkurz, který rádi podnikneme někdy v budoucnu.

⁸³ EDEL 2006, s. 14

⁸⁴ V němž se ovšem národnost určovala dle hlavní obcovací řeči, což je oproti prvorepublikovým sčítáním na základě již opravdu národnostním značně zkreslující.

⁸⁵ EDEL 2009 — EDEL, Tomáš: *Podještědí v Hitlerově říši*, Český Dub: Podještědské museum KS, 2009, s. 17

⁸⁶ STEJSKALOVI 2003, s. 150

⁸⁷ NA Praha Chodovec: Fond Všeobecné sčítání lidu 1930, Politický okres Turnov, obec Hradčany

⁸⁸ Snad myšlena *Deutsche Nationalsozialistische Arbeitspartei*.

⁸⁹ EDEL 2009, s. 8

4.1 *Žbluňk, žbluňk, žbluňk, žbluňk...*

Československý soudní okres s českou většinou sice neprožíval takové strasti, jako sousední Liberecko, ale ani zde nebyly vyhlídky v roce 1938 příznivé. Českoslovenští živnostníci začínají hlásit potíže s odbytem. Systematický bojkot všeho českého dolehl i sem.⁹⁰ Na obranu státu se ozval československý spolek čsl. dobrovolců – legionářů, 10. dubna zaslali telegramu prezidentu Benešovi, že bojovat se musí „*bez ohledu na sebevětší oběti.*“⁹¹ Ne náhodou právě legionáři se stali prvními oběťmi okupace. Téměř okamžitě po záboru města byla z budovy radnice odstraněna jejich pamětní deska... Město samo ještě před květnovými komunálními volbami zahájilo se zástupci okresního úřadu a armády jednání o umístění vojenské jednotky. Prestiž, varovný signál okolním henleinovcům a morální vzpruha deptanému obyvatelstvu – to byly jasné důvody, proč Český Dub o posádku stál a to i přesto, že si na přestavbu bývalé Schmittovy textilky pro armádní účely musel vzít úvěr.⁹² Okamžitě začaly stavební práce v bývalé továrně. Zároveň se započalo se stavbou muničního skladu na hradčanských Šoubarkách, v bývalém kamenolomu v majetku rodiny Dědkovy⁹³. Tento moment vstoupil i do krásné literatury: „*Tamtudy přes náhorní rovinu by byla cesta k letařovickému hřbitovu kratší, avšak v tento čas se tam urychleně staví opevnění a cesta byla pro povozy uzavřena,*“ píše František Křelina.⁹⁴ Tomu místu už se nikdy neřekne jinak, než *prachárna* podle třaskavin zde uložených.⁹⁵ Třaskavě vyhlížela i budoucnost. Dne 20. května byla vyhlášena částečná mobilizace. Pod jejím dojmem probíhaly i komunální volby.

V Českém Dubu proběhly 22. května. Vyhrála je strana německá, ale nikoliv Sudetoněmecká, *Deutsche Wahlgemeinschaft* s osmi zastupiteli. Další dvacet dva křesel získaly strany české. Druzí *národní socialisté* získali post starosty pro učitele Oldřicha Peterku, třetí *lidovci* jmenovali místostarostu obchodníka Václava Sluku.⁹⁶ O volbách v Hradčanech se bohužel

⁹⁰ STEJSKALOVI 2003, s. 14

⁹¹ EDEL 2009, s. 8

⁹² STEJSKALOVI 2003, s. 17

⁹³ DĚDEK 1984^b — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti osady Trávníček*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984, nestr.

⁹⁴ KŘELINA 1967 — KŘELINA, František: *Soud nad Bábelem*, Praha: Československý spisovatel, 1967, s.320. Křelina píše sice již o 17. březnu 1938. I přes uměleckou licenci jde s přihlédnutím k dalším pramenům o důležitosti dokladu dění v hradčanské obci roku 1938.

⁹⁵ Dle vzpomínek pamětníků tato budova sloužila až do začátku 50. let, do kdy zde rovněž působila stálá vojenská hlídka. Prachárna byla posléze postupně rozebrána na stavební materiál, takže dnes již po ní zbyl jen pomístní název.

⁹⁶ Informace o volbách v celku z EDEL 2009, s. 10

nedochovaly, narozdíl od předešlých let, žádné doklady. Víme pouze, že v roce 1938 dosluhuje dosavadní osadní starosta Václav Bláha z čp. 31, na podzim vystřídáný Václavem Lankem z čp. 17.⁹⁷

Celou obec nadále až do r. 1945 spravoval Václav Hlavatý z Trávníčku.

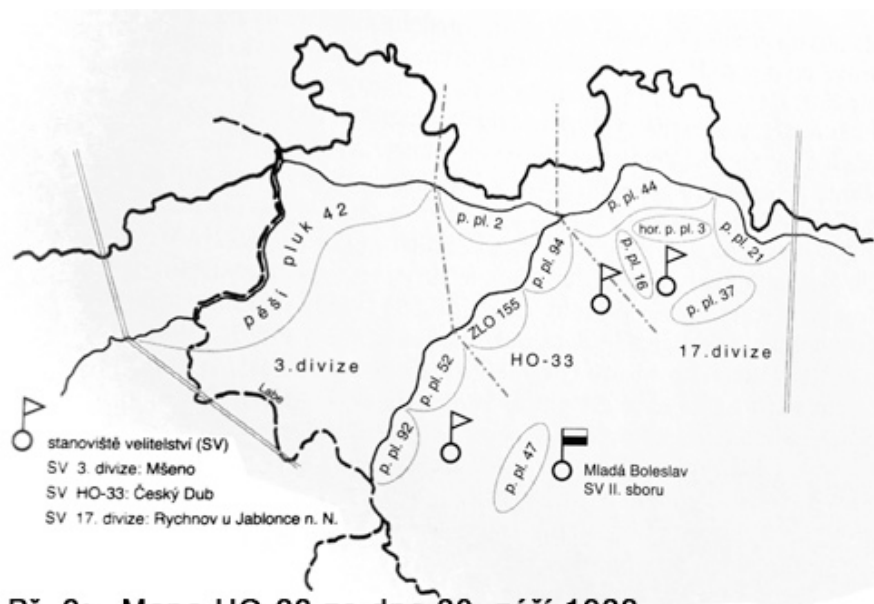
Dne 17. července nová kasárna v Českém Dubu přebírá pplk. Ota Hauk⁹⁸, velitel motorizovaného ženijního praporu 23 z Liberce. Ten spadl pod ženijní pluk č. 1.⁹⁹ Dle dochovaných

fotografií vítal armádu četný a nadšený dav.

Všeobecné postavení republiky se výrazně zhoršilo přes letní měsíce, kdy v ČSR působila mise sira Waltera Runcimana. Britská politika *appeasementu* vůči Hitlerovi slavila své úspěchy a čeští představitelé v čele s prezidentem Benešem byli nuceni k celé řadě ústupků

Obr.20: Uvítání ženijního pluku 23 v Českém Dubě. 1938.

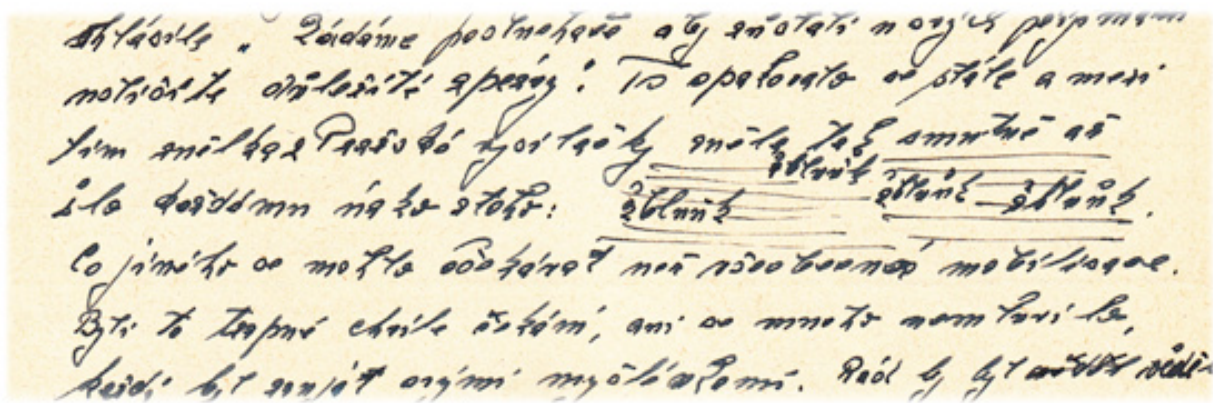

Př. 9: Mapa HO-33 ze dne 30. září 1938.

⁹⁷ SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Protokoly zasedání osady Hradčany*, nestr.

⁹⁸ EDEL 2009, s. 10

⁹⁹ STEJSKALOVÍ 2003, s. 31

Pr.10: Ukázka rukopisu Josefa Mizery.

jeho českolovenskému trojskému koni, totiž *Sudetendeutsche Partei* (SdP).¹⁰⁰ V noci z 12. na 13. září se pak stal Hitlerův projev na sjezdu NSDAP v Norimberku zámkou pro spontánní teroristické akce v pohraničí, které v některých oblastech vyústily až v protistátní puč. Ozbrojenci zákeřně přepadali četnické stanice, celnice a další čl. státní úřady. V těchto hodinách se situace podobala skutečné válce, která získala své první padlé z řad četníků a finančních strážníků. Vláda neotálela, vyhlásila stanné právo a SdP byla postavena mimo zákon. Další události nabraly rychlých, až nepřehledných obrátek.

Dne 21. září přijímá vláda Milana Hodžy ultimátum z jednání zástupců Velké Británie a Německa Berchtesgadenu. Akceptovala tím odtržení oblastí s více než 50% Němců. To již ovšem neakceptovala československá veřejnost – následné demonstrace si vynutili demisi vlády a 22. září jmenování vlády *novodobého Žižky* ruského legionáře generála Syrového.¹⁰¹ O den později přichází zpráva z lázní Godesbergu, že Hitler již má natolik fantastické požadavky, že na ně ani hlavní strůjce appeasementu, britský premiér Neville Chamberlain nemůže přistoupit.¹⁰² Josef Mizera vzpomíná na nekonečné chvíle, které občané v Hradčanech trávili stěsnáni hlava na hlavě v domácnostech sousedů, kteří vlastnili rádio: „*Žádáme posluchače, aby zůstali u svých přijímačů, to opakovalo se stále a mezi tím znělka z Pražské vysílačky zněla tak smutně až šlo každému úzko z toho: žbluňk, žbluňk, žbluňk, žbluňk. Co jiného se mohlo očekávat, než všeobecná mobilisace.*”

Mobilizace armády dodala občanům morální vzpruhu. Branci z Českodubska nadšeně opouštěli ještě v noci a překotně své domovy. Z Mnichova Hradiště se ze strategických důvodů

¹⁰⁰ Postupně vypracovala vláda s Benešem několik tzv. *plánů* na řešení krize, obsahujících návrhy na změnu jazykového zákona, jistou formu autonomie, větší zastoupení státních zaměstnanců německé národnosti... SdP odmítla zatím všechny návrhy, vč. tzv. *třetího plánu* z konce srpna. Henleinova politika maximálního vystupňování požadavků neměla přeci za cíl nastolení lepších pořádků v rámci státu, ale jeho rozbití a získávání času pro Hitlera. Navenek ale musel vystupovat stále státotvorně. To si Beneš uvědomil, a proto 5. září 1938 nabízí SdP *pátý plán*, který by ve své podstatě znamenal akceptování karlovarských požadavků a plné ovládnutí Sudet československými nacisty. a přičlenění k Říši. Věděl, že v ten moment budou muset představitelé strany buď přijmout, nebo vyjevit svůj skutečný cíl. Henleinovci zůstali zaskočení a svou odpověď prezidentu přímo nedali. Viz KÁRNÍK 2003—KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918-1938) III*, Praha: Libri, 2003, s. 555-597

¹⁰¹ KÁRNÍK 2003, s. 603

¹⁰² Tamtéž, s. 608

do Českého Dubu přesunulo vojenské velitelství Hraniční oblasti 33 (HO-33) podléhající II. armádnímu sboru.¹⁰³ To ještě posílilo odhodlání místních. Vojáky bylo vidět prakticky všude, přespávali na slaměných podestýlkách ve škole i v hostinci Koruna na náměstí.¹⁰⁴ Jenže poté došlo na poslední pokus, jak *zachránit mír*. Nechvalně proslulá mnichovská konference státníků Francie, Velké Británie, Itálie a Německa ze dne 29. září donutila československou stranu ke kapitulaci a uznání záboru pohraničí. Další okolnosti jsou všeobecně známy.

4.2 Kraj Karoliny Světlé do záboru

Československo mělo jakožto český jazykový ostrov uprostřed německého moře zůstat po mnichovském záboru v Československu. O tom, že ale ještě nebylo dílo zkázy dokonáno svědčí i výňatek z brilantní reportáže s příhodným názvem *Viděl jsem ukřižování* z pera britského novináře Sydneye Morrella: „*Bude Český Dub obsazen?*“ *Táhal jsem se jich. Český Dub je město nedaleko Liberce a věděl jsem, že je z devadesáti procent české. ‘Ne, ne,’ odpověděli mi. ‘Několik kilometrů odtud jsem právě mluvil s důstojníky Reichswehru, a ti tvrdili, že zítra Dub obsadí,’ namítal jsem. A obsadili jej. Když jsem mluvil tenkrát večer s oněmi britskými úředníky, uvědomil jsem si, jak marná byla naděje Čechů, že by si snad zachovali svoji samostatnost.*“¹⁰⁵ O přiřazení Českého Dubu do 5. okupačního pásma bylo rozhodnuto dodatečně 6. října.¹⁰⁶ Pro jeho české obyvatele i vojenskou posádku se jednalo o studenou sprchu. Nikdo nepočítal, že město s 73% českou populací může vůbec být obsazeno, že to někdo může připustit. O důvodech záboru však později.

Německá strana si měla město převzít již 10. října. Ihned začalo urychlené vyklízení a stěhování. Stěhovala se armáda, ženijní prapor se přesouvá do Sobotky. Do sokolovny v Nechalově u Kobyl se stěhuje archiv Podještědského muzea s pozůstalostí někdejší propagátorky českého jazyka v Poještědí spisovatelky Karoliny Světlé¹⁰⁷ a do školy v Kobylech učitel československé měšťanky, spisovatel Křelina, který se právě vrátil z mobilizace: „*Kam přenést československou měšťanku? Do Letařovic, či snad na Bzovou? Rozdělit třídy do jednotlivých škol, a to co nejbližší k novým hranicím? Byla to má třetí cesta na Československo, nejdříve do Kobyl.*“¹⁰⁸ Josef Mizera vzpomíná, že starosta obce Václav Hlavatý jel pomáhat se stěhováním majetku hospodářské záložny do

¹⁰³ STEJSKALOVÍ 2003, s. 31, dále viz mapa.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 127

¹⁰⁵ MORRELL 1946, s. 175

¹⁰⁶ EDEL 2009, s. 15

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ KŘELINA 1969 — KŘELINA, František: *Setkání i rozloučení s krajinou pod Ještědem*, In: *Náš Ještěd, Český Dub: Kruh přátel Muzea Karoliny Světlé*, 1969

Mnichova Hradiště. Sídlo hospodářského družstva se mělo přesunout do Všelibic.¹⁰⁹ Ještě jeden zoufalý a bleskový pokus podnikly starostové podještědských obcí¹¹⁰ v čele se světelským učitelem a ředitelem muzea Václavem Havlem, když se v dnech 6.–9. října pokoušeli zvrátit výsledek záboru. Scházeli se s Vladimírem Renešem, vyslancem zahraničního ministerstva, doprovázejícího rozhraničovací anglickou misi. Ta sídlila na zámku Sychrov u knížete Alaina Rohana, aktivního člena SdP (!).¹¹¹

Dvoujazyčně sepsaná memoranda argumentovala především převahou českého národa na základě sčítání lidu z let 1910 a 1930, hospodářské závislosti okolních vesnic na Českém Dubu a naopak atd.¹¹² Bezvýsledně. Dne 10. října 1938 přebral město 1. prapor SS Verfügungstruppe standardy Germania. „*Díval jsem se na české vojsko, jak odchází z města. Obyvatelé města, vesměs Češi, stáli ve dveřích svých domů a mávali vojákům na rozloučenou. Nápisy na všech krámech byl jen české. Za dvě hodiny vtáhla do města reichswehr v šedo zelených uniformách. Vítal ji malý houf – asi sto sudetských Němců. Češi se na to dívali z oken.*“¹¹³ To ještě nikdo netušil, že pozdější divoký zábor bude ještě mnohem horší.

4.3 Všechny cesty vedou ze Sudet

„*To byl jen sdeformovaný stín oné armády. Nešli v seřazeném šiku ti naši chlapci, každý šel, jak ho napadlo, s puškou přes rameno jako hajný. Zmizel ten úsměv z jich tváří... Když jsem se jich ptal, jak na to pohlížejí, naznačili jen mávnutím ruky, jako by chtěli říci: ‘ani se neptejte,’*“¹¹⁴ vzpomíná Josef Mizera na pochod ustupující armády Trávníčkem. V hradčanské obci v těch dnech bylo poměrně živo, i přes zákaz Okresního úřadu v Turnově¹¹⁵ se za *novou čáru* stěhovalo houfně české civilní obyvatelstvo i úředníci a četníci s rodinami. V hostinci v Hořením Trávníčku a Hradčanech našli první nocleh. „*Skládalo se vše do sálu bez nějakého rozdělování a rychle zpět pro jiné rodiny.*

---

¹⁰⁹ MIZERA^a — MIZERA, Josef.: *Vzpomínky z let 1937-V.1945*, Trávníček: ruk. pozůstalost v majetku rodiny autora, nedat, s. 18

¹¹⁰ Zajímavým faktem zůstává, že hradčanský starosta se jednání jako jeden z mála nezúčastnil. Vzhledem k nulovému počtu Němců mu zřejmě vůbec nepřišlo na mysl, že by se obce mohl zábor týkat také. V říjnu 1938 ale evidentně otázka národností nikoho z mezinárodní mise již nezajímala a pro Hitlera to byla vždy jen zástěrka pravého cíle - zničení Československa.

¹¹¹ STEJSKALOVÍ 2003, s. 31

¹¹² EDEL 2009, s. 18

¹¹³ MORRELL 1946, s. 177

¹¹⁴ MIZERA^a, s. 15

¹¹⁵ EDEL 2009, s. 16

Přiložilo mnoho lidí ochotně ruku k dílu.”¹¹⁶ Většina se záhy odstěhovala dál do vnitrozemí za rodinami či za novou službou. Několik z nich zůstalo ovšem v obci přes celou válku. Patřil mezi ně mj. i nedávný starosta Českého Dubu Václav Sluka. V Hořením Trávníčku byl prozatimně zřízen českodubský pracovní úřad v čele s modlibohovským úředníkem Josefem Davidem.¹¹⁷ Kromě ustupující armády operovala na území Českodubska dvě družstva Stráže obrany státu (dále jen SOS).¹¹⁸ Z Machnína bylo v prvních říjnových dnech do Všelibic a Budíkova převeleno družstvo č. 111.¹¹⁹ Z Chrastavy přes Ještěd se 7. října dostává tamtéž družstvo č. 110 s velitelem vrchním respicientem Blahomírem Kuncem.¹²⁰ V den, kdy je obsazován Český Dub, tj. 10. října vpadají německé jednotky i na Roveň a kolem desáté večerní vedou útok na Budíkov, jsou ale příslušníky SOS odraženi¹²¹.

Další den následují vyjednávání a nakonec i přes podporu československých obrněných vozů musí Roveň i Budíkov předat Němcům. Ne ovšem na dlouho, obě osady se v rámci pozdější výměny dostanou zpět do českého území. Dne 14. října je družstvo č. 110 odveleno do Světlé pod Ještědem, nyní de facto téměř odstrížená česká enkláva.¹²² I zde tito lidově zvaní *SOSáci* absolvují potyčky a střety s ordnery i přímo německými jednotkami. Kronika nedaleké Proseče pod Ještědem uvádí: „*Všude jsme měli plno četníků, finančních strážníků a důstojníků - ve všech hostincích, ve škole i v naší sokolovně - tu bylo četnické velitelství!*”¹²³ Neustálé přesuny a těžké boje pro toto družstvo nekončí, velké finále se pro něj uchystalo až koncem měsíce listopadu.

Když 21. listopadu (oficiálně až 24.) padne Světlá do německých rukou, je družstvo odveleno do Hradčan, aby mu jako satisfakce bylo dáno ubránit alespoň tuto podještědskou obec. Dle vzpomínek Josefa Mizery v té době již působil a v rámci SOS v okolí obce hlídkoval četnický

---

¹¹⁶ MIZERA^a, s.15

¹¹⁷ MIZERA^a, s.20

¹¹⁸ Sbor složený z příslušníků četnictva, armády, policie a pohraniční finanční stráže. Byl zřízen vládním nařízením 270/1936 Sb., navazujícím na zákon o obraně státu z téhož roku. Šlo vlastně o jednotky, které měly operovat v případě konfliktu přímo na hranicích a vytvořit podmínky pro nastupující armádu. V praxi se ovšem stalo, že většinu bojů roku 1938 absolvovala SOS sama a v jejich řadách počítáme nejvíce obětí hitlerovské agrese.

¹¹⁹ EDEL 2009, s. 23

¹²⁰ BENEŠ 2005 — BENEŠ, Jaroslav: *Střípky z okupace kraje pod Ještědem aneb příběh chrastavských finančníků*. In: *Od Ještěda k Troskám 2*, Turnov: 2005, s. 99

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Tamtéž, s.100

¹²³ KRONIKA^a : *Kronika katastrální obce Proseč pod Ještědem*, Proseč pod Ještědem: rukopis, 1934-1958, s. 255

poručík Příbyl se svým sluhou Vrdlovcem z Českého Dubu a několika dalšími muži.¹²⁴

Rozluka obou národů Podještědí byla dokonána a „...mezi jejich krajiny, které ještě před rokem rozdělovala Čertova zeď, se po mnichovské loupeži otevřela propast.“¹²⁵

---

¹²⁴ MIZERA^a, s. 20

¹²⁵ KŘELINA 1995 — KŘELINA, František: *Soud nad Bábelem*, Havlíčkův Brod: Hejkal, 1995, s. 51

5. HRANIČNÍ OSADA HRADČANY

5.1 Boj o hradčanskou čáru

„Tam Němci vztyčili takovou velkou dřevěnou ceduli a na tím byla ta vlajka červená s hákovým křížem. Ale pak se jim to nelíbilo a chtěli toho trochu víc, tak to přenesli tady na křižovatku ke kovárně. A místním se to taky tolik nelíbilo, že Němci tak snadno a lehce postupují, vlastně do toho už protektorátu Böhmen und Mähren. A tak zas večer se devět muskejch sebralo v hospodě, vzali tu ceduli a nesli na starý místo k tý prachárně... Tak se to opakovalo několikrát. Možná, že tam byl jednou nějaký incident, protože ty německý aktivisti, ty ordneři, byli dost divoký.“¹²⁶

Vzpomínka hradčanského usedlíka Jaromíra Dědka (*1934), který tyto události prožil jako velmi malý a většinu se dozvěděl z vyprávění svých rodičů,¹²⁷ velmi výmluvně ilustruje zpětné vnímání doby po Mnichově. Zaměňování pojmů *druhá republika* a *protektorát* je tak poměrně obvyklé a logické. Březnová okupace a vznik protektorátu totiž v myslích pamětníků pouze dovršily proces, který se započal zábořem Sudet. To byl, zejména pro příhraniční české obyvatelstvo, mnohem stěžejnější *pamětný milník*, na němž měli všichni bez výjimky svou osobní citovou účast. Se zábořem nastal i zánik jejich dosavadního kulturního světa. Vnitrozemského obyvatelstva se tento proces netýkal bezprostředně (nepočítáme-li ovšem ku příkladu péči o statisíce českých uprchlíků). Ještě ne.

Zdálo by se, že v Hradčanech šlo o vlastně docela marginální střet. Nicméně uvědomme si, že v listopadu 1938 stále probíhaly tuhé boje o jednotlivé podještědské osady. Navíc v ten samý den, to jest 24. listopadu, kdy přichází do Hradčan ze Světlé pod Ještědem ustupující jednotka Stráže obrany státu č. 110,¹²⁸ je wehrmachtem nečekaně obsazena nedaleká česká obec Bílá.¹²⁹ Josef Mizera z Trávníčku líčí, že překvapené obyvatelstvo se tam shromáždilo na obecním prostranství, kde byla na stožár vyvěšována při slavnostních příležitostech státní vlajka. V momentě, kdy se objevily první vozy okupantů, zazpívali občané zpívat hymnu, aby ukázali okupantům, že zde je jako osvoboditele nikdo vítat nebude.

---

¹²⁶ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009.

¹²⁷ Otec Jaromíra Dědka Jan dokládá tuto historku ve svých pamětech: „Bylo velké vyhrožování a hranice se přenášela denně zpět – financí i četníci a další sousedé.“ Viz DĚDEK 1984^a

¹²⁸ BENEŠ 2005^a — BENEŠ, Jaroslav: *Střípky z okupace kraje pod Ještědem, aneb příběh chrastavských finančníků*. In: *Od Ještěda k Troskám 2005*, č. 2. s. 101 -2

¹²⁹ EDEL 2009, s. 32; též MIZERA^a, s. 23. Obsazení bylo nahlášeno 21. listopadu stejně jako u zbytku obsazených českých vesnic a znamenal pro jejich obyvatele blesk z čistého nebe.

Stejný osud mohl snadno potkat i Hradčany, a tak se nám jeví zdejší události v poněkud temnějším odstínu.

Anabázi obránců hranic jsme si vylíčili již v předchozí kapitole. V Hradčanech se stalo z jednotky SOS opět mírové oddělení finanční stráže.¹³⁰ O klidu na hranicích se ale mluvit zdaleka nedalo. Strážníci se ani nestačili ubytovat v okolních vsích, natožpak začít vytyčovat demarkační linii, když došlo k dalším roztržkám. V jejich líčení vycházím ze článku historika finanční stráže Ing. Jaroslava Beneše. Již dopoledne 25. listopadu přijíždí do Hradčan delegace se zástupci wehrmachtu a místních ordnerů v čele s novým německým starostou Českého Dubu Antonem Michlerem.¹³¹ Po vyslovení požadavku vyklizení obce je delegace příslušníky finanční stráže a místními občany kvapem vyprovazena opět za novou hranici. Odpověď na sebe nenechala dlouho čekat, hned kolem sedmé ráno dalšího dne, 26. listopadu, bylo improvizované oddělení finanční stráže přepadeno vojáky 52. pěšího pluku za významné podpory cca 80 místních ordnerů.¹³² „*Po prudkém boji se podařilo drzé německé útočníky zahnat zpět... Němci se však nespokojili s jedním výpraskem a ještě téhož dne si přišli pro další. Pod rouškou tmy zaútočili z několika směrů na Hradčany s cílem vytlačit finanční stráž z obce. Boje trvaly celou noc...*“ popisuje na základě vzpomínek vrchního respicienta Blahomíra Kunce historik finanční stráže Ing. Jaroslav Beneš.¹³³

Je poměrně příznačné, že statečně se bránícím finančním strážníkům nepřišla na pomoc demoralizovaná armáda, ale četnický pohotovostní sbor z Jičína. Poslední boje podle Beneše probíhaly v širokém pásmu kolem nových hranic až do 29. listopadu, kdy se „*náhle objevila smíšená česko-německá rozhraničující komise. Němci rychle stáhli všechny své jednotky z hranice, takže komise našla cel úsek hranic bez přítomnosti německých vojenských jednotek.*“¹³⁴ Hranice byly definitivně vytyčeny a jejich strážci si konečně mohli oddychnout. V pohotovosti a plném nasazení byli přeci již od první mobilizace v květnu, to jest více jak půl roku.

Přes určený status quo napětí neustávalo: „*Nad Hradčanama při silnici na převáhu k prachárně měli na tyči německou fangli a za ni stál ordner a díval se pozorně, kdo přichází. Další ordneři byli v domku u prachárny. Chodili jsme se tam dívat a jakmile jich šlo více najednou, vylezli ven jak vosy z díry,*

---

¹³⁰ Stalo se tak 26. listopadu výnosem ministerstva vnitra z 24. listopadu, které rušilo pohotovost Stráže obrany státu. Viz BENEŠ 2005^b — BENEŠ, Jaroslav: *Finanční stráž československá, Dvůr Králové: FortPrint, 2005.*

¹³¹ Jeden z mála německých zastupitelů Českého Dubu povýšil hned po obsazení města nacisty na starostu, v kteréžto funkci setrval do roku 1943, kdy narukoval. Po válce byl odsunut. Viz EDEL 2009, s. 47.

¹³² BENEŠ 2005^a, s. 101 -2

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž.

ozbrojení revolvery jako banditi,¹³⁵ píše Josef Mizera. Není tedy vyloučeno, že následně proběhlo i ono přenášení praporů, jak jej popsal Jaromír Dědek. My se ale spíše přikláníme k tomu, že poměrně dramatické střety konce listopadu 1938 se tehdy čtyřletému pamětníkovi slily do oné nevinné historky.

K podobným divokým přesunům hranic docházelo i jinde na Českodubsku. Například již 19. října došlo k incidentu mezi Rašovkou a Prosečí pod Ještědem. Němci svévolně přesunuli hranici od obsazené Rašovky až na kraj Proseče. Když se to dozvěděli místní, okamžitě zanechali veškeré práce a nedbajíce varování starosty a příslušníků Stráže obrany státu, pochodovali s vlajkou a tabulí směrem na Rašovku. Zástup asi 70 vesničanů přemohl tříčlennou německou hlídku a došel až k původnímu místu přechodu, tj. hostinci Habeš v Rašovce. V ten moment již ale přijela ozbrojená posila s kulometem, následovaná československým důstojníkem na motocyklu. Ten vyjednal uklidnění celé situace, zabránil tak krveprolití a opřel se do vesničanů: „*Co si myslíte? Když Němci budou chtít, zaberou všecko!*”¹³⁶ Hranice ovšem zůstala v Rašovce. „*My se pak vracíme, plní spokojenosti, že jsme uhájili 200m. Uhájili? Na jak dlouho?*” Tolik kronika katastrální obce Proseč. Vesnice byla zabráná spolu se Světlou pod Ještědem již 24. listopadu.

5.2 Bezprostřední důsledky záboru

„*Mé Letařovice octly se na hranicích, v někdejší hospodě u Adamů proti kostelu se ubytovali čeští finančníci, ale jejich hlavní starostí bylo, jak hlídat, jak usnadnit vzájemný styk odloučených přátel a rodin. V Kobylech jsme otevřeli českodubskou měšťanku, chodili do ní i žáci ze zabraného území. Co tam zbylým nejvíc leželo na mysli? Mají optovat pro protektorát či zůstat na své půdě? Tehdy jsem psal pro ně nebo také pro sebe?*”¹³⁷ Vzpomíná na svůj podzim roku 1938 František Křelina v doslovu románu Bábel. A jaké prožitky a důsledky s sebou přinesl pro obyvatele hradčanské?

Ze zápisů osadní rady by se mohlo zdát, že se nic neobvyklého v roce 1938 a první polovině roku 1939 nedělo. Žádný Mnichov, žádné střety a žádná finanční stráž. Pouze rutinní starosti zapsané strohým úředním tónem. V klíčových momentech se dne 16. října 1938 řešil návrh hlavního rozpočtu na příští rok.¹³⁸ Další událostí je rezignace osadního starosty Václava

---

¹³⁵ MIZERA a- MIZERA, Josef.: *Vzpomínky z let 1937-V.1945*, Trávníček: rukopisná pozůstalost v majetku rodiny autora, nedat, s. 23

¹³⁶ KRONIKA^a : *Kronika katastrální obce Proseč pod Ještědem 1934-58*, Proseč pod Ještědem: rukopis, 1938-1958, s. 241

¹³⁷ KŘELINA 1967, s. 333.

¹³⁸ SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Protokoly zasedání osady Hradčany*, s. 144

Lanka z čp. 17 z důvodu nemoci v lednu 1939.¹³⁹ A tak můžeme mezi obecními prameny zaznamenat jisté zmínky o pohnutých událostech toliko v *Zápisníku o schůzích Sboru dobrovolných hasičů v Hradčanech*, v němž v zápise z 5. března 1939 (!) starosta sboru Stanislav Bernard popřál: „...větší chuti do nové práce a lepších časů, než byly v uplynulém roce, pro nás tak smutném, kdy jsme byli nuceni žít na zmenšeném území naší druhé republiky.”¹⁴⁰ Až teprve v roce 1940 je v obecním dokumentu *Změna státních hranic*¹⁴¹ pro statistický úřad přímo zpětně vyznačena změna území. Celkem přišla obec Hradčany se všemi osadami o 264 324 m², což se v měřítku celého ilegálního záboru nejeví nikterak tragicky. Nicméně řadě místních zemědělců tento fakt zkomplikoval život, neboť se jejich pozemky ocitly na území jiného státu, tak zvané *za čarou*. To se týkalo nejen rodin Jiránkovy z čp. 17 a Dědkovy z čp. 18, kterým patřil les kolem *prachárny* a Bernardů z čp. 2 a Paulů z čp. 1, hospodařícím na Šoubarkách, ale i například Radovských z čp. 28, Milerových z čp. 11 a dalších kteří svá pole měli kolem hraničního pásu v oblasti od Ovčího vrchu západním směrem na obsazené Loukovičky a na východ k tzv. *Brouskám*, směrem k obsazené

Bílé. Tudy totiž *kolejí*, tedy polní cestou od sloupu svatého Jána dál na východ, vedla nová a již definitivní hranice. V praxi to znamenalo vyřídít si propustku na území Říše, označenou Janem Dědkem za tzv. *einvajzt*,¹⁴² kteréžto označení vzniklo nejspíše zkomolením německého *Ausweis nur für Feldarbeit*. Šlo o

Obr.21: Oldřich Radovský a František Mizera z Hradčan čp. 28 na poli.

průkaz na červeném kartonu s fotografií s povolením vstupu *pouze pro polní práce*, jímž se rolníci prokazovali německým pohraničním hlídkám. „*Propustku musel mít každý, kdo se chtěl ze vsi vůbec hnout,*” komentuje tento fakt kronikář obce Proseč.¹⁴³

¹³⁹ Tamtéž. Nadále byl zastupován a posléze i nahrazen svým náměstkem V. Najmanem, někdejší starostou celé obce.

¹³ ZÁPISNÍK: *Zápisních o schůzích SDH Hradčany*, Hradčany: rukopis, 1930-1974

¹⁴¹ SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Neuspořádaný soubor obecních dokumentů*

¹⁴² DĚDEK 1984^a — DĚDEK, Jan: *Místopisné paměti osady Hradčany*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984

¹⁴³ KRONIKA^b: *Kronika Sokola Proseč*, Proseč pod Ještědem: rukopis, nedat, s. 257

Obzvláště zpočátku docházelo na této čáře k četným drobným incidentům, neboť nadšení ordeři a další z Dubu si svou *novou hranici* rádi hlídali. „*Nejhorší kluci byli ti hitlerjugend. V těch krátkých kalhotách nám běhali mezi vysázenýma stromkama. A že táta uměl německy, tak na ně hulákal, ať jdou pryč. A na něj přišel jejich vedoucí a začal řvát, že jim, těm hajzlikům, nebude poroučet,*”¹⁴⁴ vzpomíná Jaromír Dědek, který se stal účastníkem i mnoha dalších menších klukovských potyček. Jindy musel jeho otec věnovat ze svého lesa dříví pro zátarasu k německému hraničnímu přechodu u prachárny.

A jaká byla pro srovnání situace na celém Českodubsku? I přestože do 5. záborového pásma patřil *jen* Český Dub s obcí Smržov, bylo v rámci dalších jednání delimitačních komisí, ale především vojenským nátlakem z německé strany, získána v podstatě celá jeho severní část, tedy *ještědská hora*. Noviny *A-Žet* ze dne 24. listopadu trefně vystihují: „*Poslední kapitoly velkého dramatu - kraj Karoliny Světlé jde do záboru. Reakce lidí pochopitelné: Pokrčí rameny a odpoví typickým horským dialektem: Copá mužů opustit pole?*”¹⁴⁵ Finální zábor byl veden tak, aby byla získána hlavní dopravní infrastruktura na osách Český Dub/ Liberec a Osečná/ Český Dub/ Hodkovice. Netřeba osvětlovat, že docela bez ohledů na národnostní složení obyvatelstva. Pro úplnost ovšem dodejme, že obě další města bývalého českodubského panství, tedy Osečná (*Oschitz*) a Hodkovice (*Liebenau*) byla naopak etnicky většinou německá a do záboru šla rovněž již v 5. pásmu 10. října. Vedle množství přetátých cest v podstatě jediným celistvým spojením pro “zbylé” podještědské obce s republikou zůstalo jen údolí řeky Mohelky včetně části hradčanské roviny směřující k Hodkovicím: Chvalčovice, Kohoutovice, Třetí až k Sychrovu. Údolím se táhla, v nové situaci životně důležitá spojnice Mnichovo Hradiště – Turnov.

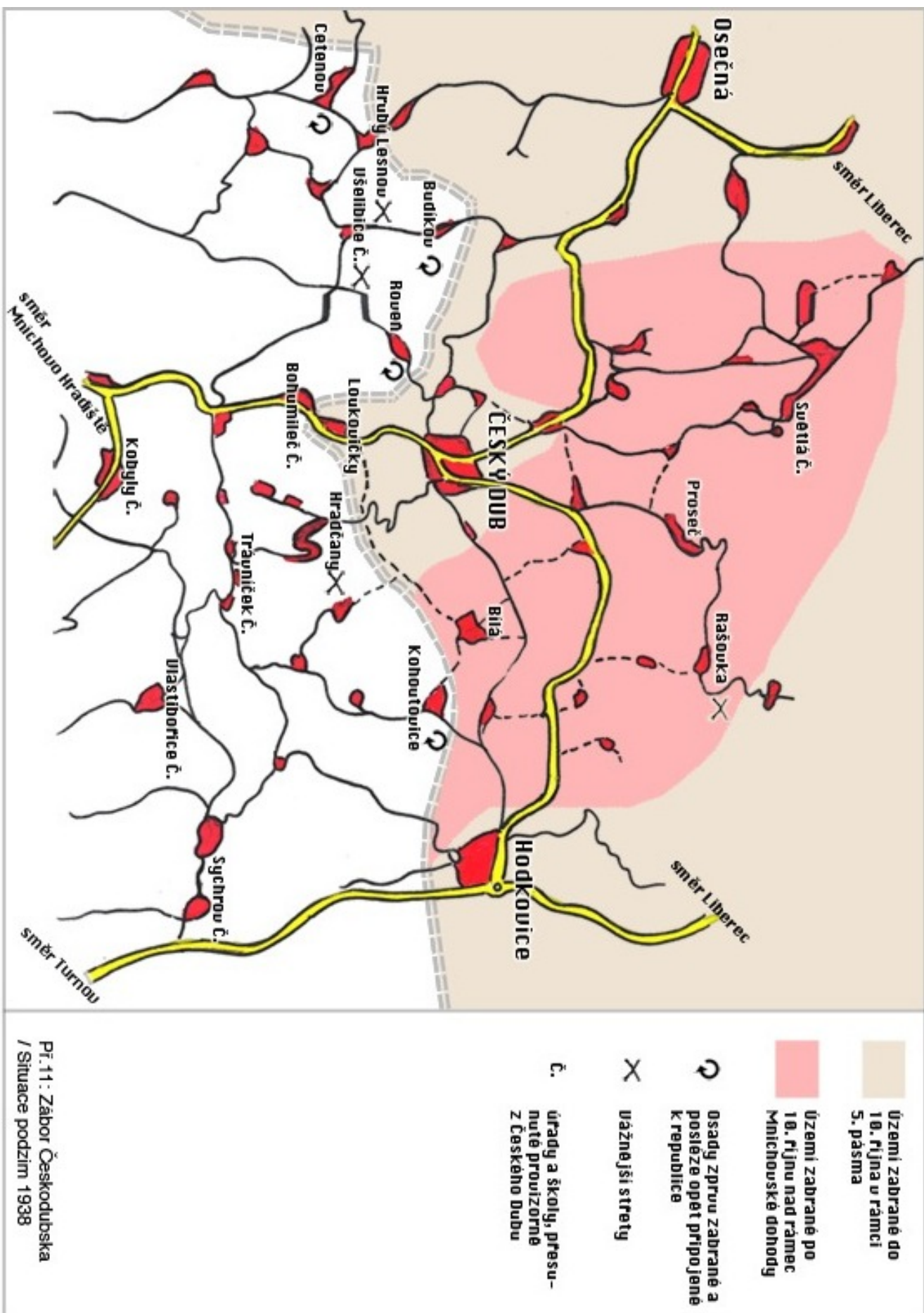
Přiložená mapa znázorňuje počet zabraných obcí v rámci pátého okupačního pásma, stejně tak obce zabráné nad jeho rámec. Jsou zde vyznačeny i obce, kde došlo k výraznějším incidentům či ty, které na základě ozbrojeného odporu či diplomatických jednání byly opět navráceny do Česko-Slovenska. Pod písmenem Č. lze dohledat osady, kam byla v prvních měsících přenesena správa z Českého Dubu, ať již šlo o českou obecnou školu (do Kobyl a Vlastibořic), pracovní úřad (do Trávníčku), okresní záložnu (do Všelibic) a další do okresního města Turnova.

V důsledku záboru byla přetata řada cest a s nimi i hospodářských vazeb. Množství osad, které dříve byly napojeny na ekonomické centrum kraje Český Dub se najednou ocitlo doslova ve slepé uličce. To se vedle Bohumilče, Všelibic, Rovně týkalo mezi dalšími i Hradčan.

---

¹⁴⁴ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 27. března 2013.

¹⁴⁵ EDEL 2009, s. 31

Př. 11: Záběr Českodubská / Situace podzim 1938

Světelský učitel a velký bojovník za opětovné přiřazení Českodubska do republiky Václav Havel ve svém memorandu z 13. listopadu píše mimojiné: „...*Toto mínění je zcela nesprávné. Týdenní trhy v Čes. Dubě nejsou zásobovány z blízkých českých vesnic, ale z daleko jižněji položených českých krajů a také potravinářský obchod vesnic poještědských s Libercem neděl se z vlastní živočišné produkce Poještědí.*”¹⁴⁶ Tímto konstatováním chtěl především vyzdvihnout skutečnost, že zabrané české vesnice byly převážně horského charakteru, a tedy zemědělsky slabé. A tím pádem nemohou uživit Český Dub s Libercem, kteroužto myšlenku projektoval německým zástupcům delimitačních komisí. Obživu zde tvořil kromě chovu dobytka a jiných hospodářských zvířat především obchod s produkty z vnitrozemí, jejich dovoz na trhy v Liberci či rovněž blízké Žitavě. Mnozí tzv. *horáci* rovněž pracovali jako námezdní dělníci. O významnější zemědělské produkci můžeme hovořit právě až od hradčanské náhorní roviny, ale především dál na jih od údolí řeky Mohelky v úrodné oblasti Turnovska. Zde teprve nalzáme široké lány a velké statky pojizerského typu.¹⁴⁷

Obyvatelé Českého Dubu se tedy prakticky ihned začali potýkat s nedostatkem surovin. Zemědělci z nezabraného území se museli rychle přeorientovat na trhy ve zbytku republiky, jak např. dokládá poněkud ostřeji Josef Mizera: „*Dnes, kdy byly utvořeny hranice za Hradčanami, nemohli donášet {hradčanští sedláci} nic do Dubu a z mnohých stávali se velmi nešťastní lidé, když nemohli situace, která v Dubě odtržením města od vesnic, že neměli dostatek ani mléka, vajec a másla, využít ve svůj prospěch.*”¹⁴⁸ V kronice města bohužel z logických důvodů o nesnázích informací nenalezneme. Nedostatek základních potravin a zboží se stal ovšem jednou ze základních charakteristik každodenního života v zabraném území a posléze i v protektorátu Čechy a Morava. Nelze se tedy divit, že velmi brzy začal bujet černý trh, *šmelina*¹⁴⁹ a tzv. *keťasení*.¹⁵⁰ Obzvláště, když byl na podzim 1939 zaveden *přídělový systém*. O tom ale později.

---

¹⁴⁶ EDEL 2009, s. 30

¹⁴⁷ VAŘEKA, FROLEC 2007, s.247

¹⁴⁸ MIZERA a, s. 25

¹⁴⁹ Pravděpodobně z německého výrazu pro člověka, který se snaží druhé ošidit - *Schmeller*. Viz PETRÁŇ 2011 — PETRÁŇ, Josef: Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic, Praha: NLN, 2011

¹⁵⁰ Tento výraz využívá především Josef Mizera. Pamětníci, kteří nezažili první světovou válku užívají spíše výrazu *šmelina*. Zkomolenina německého výrazu pro řetězový obchod *Kettengeschäft*. Vnikla za první světové války, kdy se vyrojili překupníci s nedostatkovým zbožím.

5.3 Oddělení finanční stráže československé

„Kus po silnici, pak vystupoval od mlýna na Letařovice. Měl by se snad zastavit u Matějků v hospodě? Chtěl tam zamířit, avšak od školy vyšli dva muži v zelených uniformách, vypadali jako celníci, viděl na své cestě od Pyrenejí víc takových uniformovaných na hraničních přechodech. Ale tady nejsou, nikdy nebyly hranice!“¹⁵¹

Úvodní citace z románu Františka Křeliny *Soud nad Bábelem* nás přesouvá do počátku zimy roku 1938. Hlavní hrdina románu Petr Bábel při svém návratu ze Španělska domů na Československo nečekaně potkává finanční strážníky, vykonávající zcela běžnou hraniční pochůzku. Po definitivním ustálení hranice a otřesech ve všech sférách společenského dění, jež jsme

Obr.22: Kancelář Oddělení finanční stráže Hradčany.

popsali v předchozích kapitolách, si život v českém zbytku Podještědí začal vyjíždět nové koleje každodennosti. K normálnímu fungování se pak vrátila i finanční stráž. Byl utvořen inspektorát FS ve Všelibicích, pod který spadala oddělení v Hlavici, Bohumileči a Hrubém Lesnově. V tomto pásmu se rozprostřela i většina financů z Chrastavy. Teprve 24. ledna 1939 oficiálně vzniklo i *Oddělení finanční stráže Hradčany*.¹⁵² „Kancelář měli v Hračanech a svoji budku na výšince u silnice za Hradčanama u kovárny na rozcestí. To se stalo, když hranice byly přesně stanoveny, a tak celé naše Podještědí bylo zabráno k Sudetům,“¹⁵³ uvádí v pamětech Josef Mizera. Starostí bylo kromě celní kontroly a stráže na hranici i vlastní vytyčení nové hranice. Té se podle červených dřevěných kůlů, které ji vyznačovaly, nazývala *hranicí dřevěnou*.

Nové oddělení bylo doplněno příslušníky z jiných částí republiky. Na fotografii z kanceláře oddělení, která byla zřízena ve stavení čp. 29 u Machů, vidíme vlevo sedícího vrchního respicienta Jozefa Ešpandra (*1889). Do Hradčan přišel ze Slovenska, kde v různých

¹⁵¹ KŘELINA 1995, s. 16

¹⁵² Informace o všech odděleních viz BENEŠ 2005^a, s. 101 -2

¹⁵³ MIZERA^a, s. 28.

pozicích a hodnostech, sloužil u finanční stráže již od roku 1920.¹⁵⁴ Proč se jakožto Slovák na sklonku roku 1938 dostal právě do Podještědí a proč nerepatrioval po vzniku Slovenského státu, můžeme pouze dovozovat. Oddělení doplnili na stálo dozorcí finanční stráže Josef Ruda (*1911) a František Sobota (*1911 v Dymokurech). Oba nastoupili do sboru na jaře 1938. Z dalších společných fotografií vyplývá, že bylo na oddělení v Hradčanech obsazeno i čtvrté místo, tito *financové* se nicméně střídali a nezanechali otisk v paměti vesnice. Patrně na velmi krátkou dobu zde byl ve službě i dozorce Martin Ledvina z Domažlic, ubytovaný v čp. 2 u Bernardů, který se 6. července 1940 oženil s Ludmilou Bláhovou z čp. 31, jak nám dokládá několik svatebních fotografií s hosty z celé vesnice. Financ Ledvina byl ale již k 31. 12. 1939 hlášen jako zaměstnanec důchodkového úřadu v Jičíně.¹⁵⁵ Velící Ešpandr byl ubytován v největším statku v Hradčanech, čp. 16 u Jírů. Josef Ruda v čp. 3 u Dědků a František Sobota v čp. 28, kde tehdy žila rodina Radovských a Mizerů. Šlo o rodiče Josefa Mizery z Trávníčku, který vzpomínal: „*U mých rodičů byl také ubytován finančník jménem Sobota. Byl to velmi dobrý a příjemný muž, ještě svobodný, ač již letitý. Povoláním byl truhlář... Brzy si získal přízeň všech pro svou tichou mírnou povahu a byl považován jako za člena rodiny. Moje matka mu přála a on ji jinak nepojmenoval, než babičku. Chodíval i k nám do Trávníčku a často přivážel babičku na motorce ač již byla 70 let stará tak vždy říkala: „Ale to já s Františkem se svezu.“ A opravdu Sobota měl velkou úctu ke starým lidem, s každým promluvil a ve volném svém čase vždy pomáhal.*“¹⁵⁶ Zmíněný motocykl byl důležitým pomocníkem ve výkonu služby. Běžné dopravní tepny byly zpřetrhány a částečně zabráný. Při dopravě mezi novými hraničními vesnicemi bylo třeba překonávat nelogicky dlouhé vzdálenosti. Navíc už práce financů nespočívala v klasické zdoluhavé číhané na pašeráky jako za první republiky, ale při mnoha násilných incidentech bylo třeba rázně zakročit v řádech minut. Pamětníci se shodují, že financové přinesli do vesnice řád a dobrou náladu. Bylo je vidět všude po okolí – mimo službu sedávali v osadních hospodách, navštěvovali usedlíky. Tehdy malý Josef Najman ml. (*1932+2013) z čp. 19 vzpomínal, jak byl nadšený, když tito *strejdové* přišli k nim a on poprvé viděl *vopravdický pušky*.¹⁵⁷ O to víc vesnice želela, když z Hradčan odešli. K 1. 10. 1940 byla protektorátní finanční stráž 53 jako nepotřebný sbor v rámci Říše zrušena.¹⁵⁸ Financové

---

¹⁵⁴ Informace získána od historika finanční stráže Ing. Jaroslava Beneše na základě jeho výpisů z SÚA Praha: Zemské finanční ředitelství 1918-1952.

¹⁵⁵ Informace získána od historika finanční stráže Jaroslava Beneše, viz výše.

¹⁵⁶ MIZERA^a, s. 28.

¹⁵⁷ Rozhovor s Josefem Najmanem vedený autorem práce v Sedlisku u Kobyl v červenci 2007.

¹⁵⁸ BENEŠ 2005, s. 115

se ještě vyfotografovali na památku před domem čp. 28 a každý šel svou cestou. „*To byli dobří chlapi, já nevím kampak se ztratili – jestli šli k vládnímu vojsku, nebo šli do civilu...*“ vzpomíná pan Dědek.

Jozefa Ešpandra neuvádí žádný ze seznamů bývalých zaměstnanců finanční stráže a byl tedy pravděpodobně pensionován.¹⁵⁹ Nejvíce informací máme o Františku Sobotovi, který s rodinou Mizerových a Radovských nadále udržoval korespondenční styk. Jak vzpomíná pamětnice Božena Plecháčová, rozená Mizerová,¹⁶⁰ po válce jej dokonce navštívili v jeho rodných Dymokurech, z čehož se nám zachovaly i fotografie. Z Hradčan odešel coby finanční a celní úředník na pražský magistrát.¹⁶¹ Svatební fotografie z roku 1946 jej zachytila již opět ve finančnické uniformě. Podle hodnostního označení na límci povýšil na *respicienta FS*.

Financi, jakožto představitelé výkonné moci bytostně spjaté s první republikou a vůbec československou samostatností odešli, zanechali vzpomínky a na hradčanské jakoby teprve nyní začaly doléhat těžkosti, které s sebou přinášela mezitím vypuknuvší druhá světová válka.

Obr.23: Dozorce FS František Sobotka u celního úřadu v Bohumileči.

Obr.24: Fotografie s příslušníky FS na rozloučenou. 1940.

¹⁵⁹ Informace získána od historika finanční stráže Jaroslava Beneše, viz výše.

¹⁶⁰ Dcera často citovaného kováře Josefa Mizery, vnučka Mizerových z Hradčan čp. 28.

¹⁶¹ Viz fotografie zaměstnanců magistrátu s popisem osob na zadní straně. Zaslal ji František Sobotka rodině Mizerů do Hradčan. Informaci verifikoval historik finanční stráže Ing. Jaroslav Beneš, viz výše.

6. KDY ZAČÍNÁ VÁLKA

„Od Hradčan, vesnice ležící na náhorní rovině, kam je odevšad vidět, zamířily k Votěči ale stavením se vyhnuly k lesu, stočily se nad úžlabinu - a znenadání spatřily dole ve strži, kudy se provínuje cesta, německý tank, za ním druhý, třetí, snad jich tam je víc. Vědí, že to jsou německé tanky, české tu neviděl nikdo od loňského září.¹⁶²” Tak protagonisté již citovaného románu *Soud nad Bábelem* prožívají svůj 15. březen 1939. Jako lidé ze zabraného území se snaží přejít načerno novou hranici, aby se mohli zúčastnit soudu v Mladé Boleslavi, když tu náhle byli překvapeni nastupující německou technikou.

Již jsme se zde zamýšleli nad důležitými pojmy *druhá republika* a *protektorát* a o jejich častém zaměňování v oral-historických a ego-historických pramenech. Obyvatelstvo severního Podještědí, ztělesněné fiktivními figurami Křelina románu ani jeden z těchto pojmů nepoznalo svými vlastními prožitky. V jakém momentě ale pro tyto lidi začalo období, které bychom v rámci subjektivní *periodizace žitých dějin* mohli nazvat *za války*? Prolíná se s *protektorátem*? Začíná prvními výstřely roku 1938, jak někdy chápeme širší historický předvoje druhé světové války? A jaké milníky by zvolili hradčanští? Začalo ono *za války* 15. března nacistickou okupací torza republiky či 16. března vyhlášením *protektorátu Böhmen und Mähren*? Nebo mnohem později, jak nám napovídá zápis sedláka Jana Dědka, *že válka začala roku 1940*?

163

Zkusíme nyní načrtnout několik pohledů a rovin tak, jak nám umožňují dobové prameny. Jelikož šlo o postupný a živý proces tvorby *kolektivní paměti*, nemá ani jedna absolutní platnost a slouží spíše jako podnět k dalšímu přemýšlení a bádání, než-li faktum. Zastavme se tedy u čtyř pamětných milníků. Okupace v březnu 1939 a s ní spojené události. Logicky by pokračoval rok 1940 a odchod finančních strážníků, ten jsme již rozebrali v přechozí kapitole. Jistě by se v souvislosti s rokem 1940 dal rozebrat vliv geopolitických událostí typu napadení Polska a Francie Německem atd., nicméně takový exkurz je již nad rámec této práce. Dalším důležitým zvratem se podle nás stal zánik osadní samosprávy v roce 1941. Patří sem jistě i rekvizice zvonů roku 1942 a nakonec krátký exkurz do oblasti hospodářské s názvem Šmelina. Neboť – předchozí roviny jsou spíše symbolického či historicko-kulturního charakteru, nebyly ovšem dějinné recepce a smýšlení podmíněny spíše zcela prozaicky materiální tísni? A válka začíná tehdy, kdy je na podzim 1939 spuštěn přidělový systém a s ním i nutný černý obchod ?

---

¹⁶² KŘELINA 1995, s. 97

¹⁶³ DĚDEK 1984^b

Kdy tedy začíná válka v myslích obyvatel Hradčan?

6.1 Sněhová fukeř - rok 1939

„Byla sněhová fukeř, silnice zavaty, němci s motorovými vozidly vybočovali ze silnic. Paceřice, Turnov, stromy přeráží,“ píše Jan Dědek v rukopise svých místopisných pamětí.¹⁶⁴ Vzpomíná tak 15. března 1939 a počátky nacistické vojenské okupace českých zemí. S tímto datem se pojí i záhada jedné fotografie, nalezené v archivu rodiny Bobkovy z

Obr.25: Fotografie z 15. března 1939.

hradčanského hostince čp. 15. Jsou na ní zobrazeni němečtí vojáci (dle uniforem soudě), přibližující se ke státní hranici. Svědčí o těžkostech, spojených právě s nevlídným počasím. Mohla takto vypadat státní hranice na hradčanské křižovatce *U prachárny*? Vizuální porovnání míst nám ztěžuje množství sněhu, nicméně by o tuto křižovatku, či o nedalekou odbočku na sousední Chvalčovice, jít mohlo. Český hydrometeorologický ústav¹⁶⁵ dokládá záznam Jana Dědka. 15. března bylo na horách až -7°C a nejvíce sněhových srážek pak v severozápadních Čechách a severní Moravě. Je zde ovšem stále několik problematických momentů, vojáci přicházejí *ze špatné strany* a fotograf stojí na říšském území. Lze to vysvětlit tím, že okupační vojska zvolila jednodušší cestu, ostrým serpentýnám od Českého Dubu se vyhnula a přijela od údolí řeky Mohelky, jak píše František Křelina. Dál pak mohla pokračovat přes Chvalčovice či Bílou. Kdo tuto fotografii mohl pořídit a jak se dostala do archivu rodiny Bobkovy a jde skutečně o Hradčany? To již bohužel dnes nezodpovíme, ale pro vykreslení atmosféry toho dne nám jistě postačí.

Březnová okupace jistě patřila k nezlomovějším okamžikům, přiřaditelným snad jen k Mnichovu a konci války. Její bezprostřední důsledky na sebe nenechaly dlouho čekat. „*A všude se začalo němčit... Mnohé názvy osad byli tak zkomoleny jako Hradčany - Ratschen, Trávníček - Travnitschek,*

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Více viz článek Pavla Jůzy: *Počasí 15. března 1939* pro web Českého hydrometeorologického ústavu. Dostupné na: <http://www.infomet.cz/index.php?id=read&idd=1300180682>.

*Vlastibořice - Vlastiborschitz...*¹⁶⁶ Zaváděly se dvojjazyčné nápisy na úřadech, ukazatele na cestách, dvojjazyčné tiskopisy atp. Již ve dnech mezi 23. dubnem a 1. květnem¹⁶⁷ obecní starosta Václav Hlavatý z Trávníčku čp. 20 společně s Václavem Najmanem ml. z Hradčan čp. 10, zastupujícím náměstkem starosty osadního, agitovali mezi dospělými muži pro vstup do nové politické strany *Národní souručenství*. Od vzniku protektorátu to byla jediná povolená strana, do níž se přihlásila valná většina mužské populace.¹⁶⁸ Kovář Josef Mizera vzpomínal na rozčilení, s nímž vyprovodili v Trávníčku starostu i s přihláškami. V Národním souručenství totiž spatřoval jen pokračování Mnichovem zdiskreditované agrární strany. Byl zřejmě silně ovlivněn zklamáním z předešlých událostí, které si mnoho lidí projektovalo právě do vlády premiéra Milana Hodžy¹⁶⁹ a jeho mateřské strany.¹⁷⁰ V Trávníčku nicméně do Národního souručenství vstoupili: „Došlo k prudké debatě, ale Hlavatý i přes to přihlášky napsal, ale nepodepsali jsme ani jeden.“¹⁷¹ Zrcadlit situaci do Hradčan si netroufáme, i když analogickou situaci předpokládáme. Rovněž nepředpokládáme, že by starosta Hlavatý byl natolik agilním stoupencem nových pořádků. Šířit přihlášky bylo zkrátka povinností obce.

6.2 Obci Hradčanům mnoho zdaru!- rok 1941

Teprve na tomto místě bychom teoreticky měli ukončit předchozí kapitolu, s názvem *Hraniční osada Hradčany*, neboť rokem 1941 se uzavírá i historie osady samé. Dne 12. června vydala protektorátní vláda nařízení č. 265/1941Sb.,¹⁷² které v podstatě rušilo osadní samosprávu na celém území protektorátu. Došlo k tomu údajně za účelem sjednocení správy, neboť země Moravskoslezská na rozdíl od Čech osady nikdy nezřídila.¹⁷³ Dne 30. července se schází osadní zastupitelstvo, aby se vypořádalo s osadním majetkem. Zůstatek rozpočtu byl rozdělen na 3000,- K pro místní hasiče na splacení dluhu, zbytek 1554,- K byl odkázán obci

---

¹⁶⁶ MIZERA^a, s. 38

¹⁶⁷ Datum Josef Mizera ve svých pamětech neuvádí, vycházíme proto z dalších osadních kronik a z: NĚMEC 2003 — NĚMEC, Bohumil (ed.): *Ottův slovník naučný nové doby*, díl VI, sv. 1, Praha: Argo, 2003, heslo Souručenství národní, s.

¹⁶⁸ Tamtéž.

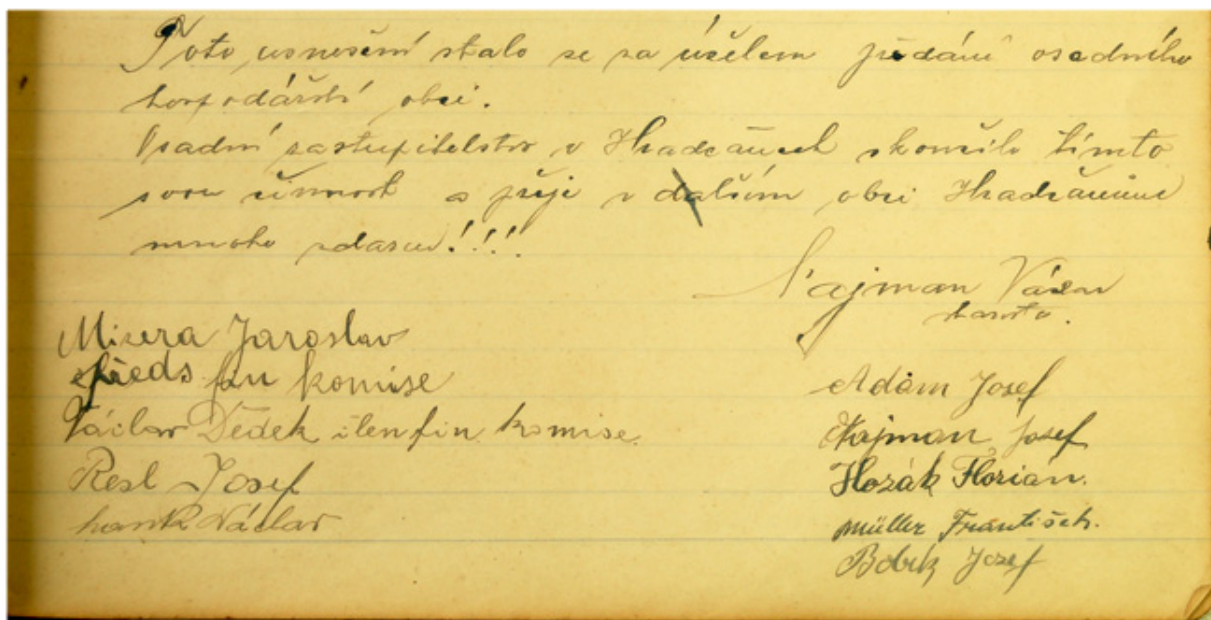
¹⁶⁹ Pro forma uveďme, že vládla do 22. září 1938.

¹⁷⁰ Plným názvem šlo o *Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu*, zjednodušeně nazývanou *agrárníci*.

¹⁷¹ MIZERA^a, s. 26

¹⁷² Jak vyplývá z dokumentu: SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Neuspořádaný soubor obecních dokumentů*, Věc: *Zrušení osad. Provedení vl. nařízení č. 265/1941 v pozemkových knihách z 6. 7. 1942.*

¹⁷³ ČMEJREK, ČOPÍK 2010 — ČMEJREK, Jaroslav, ČOPÍK, Jan: *Osadní výbory a jejich samosprávný potenciál*, In: *Acta Politologica* 2, 3, Praha: Karlova Univerzita, 2010, s. 67

Př.12: Ukázka posledního zápisu Protokolů zasedání osady Hradčany.

Hradčany.

Další majetek, tj. osadní váhu s příslušenstvím, hasičskou zbrojnicí se stroji aj. inventářem, vodárnu s náhonem a jezem, odkázali zastupitelé přímo občanům. Kniha končí slovy: „*Osadní zastupitelstvo v Hradčanech skončilo tímto svou činností a přeje v dalším obci Hradčanům mnoho zdaru !!!*”¹⁷⁴

Ministerstva spravedlnosti a financí v následujícím roce svými nařízeními vplynutí osad do obcí právně upravovala.¹⁷⁵

6.3 Svatý Jakub v rekvizici - rok 1942

Jako další rovinu v naší konstrukci, která se mohla zapsat do *kolektivní paměti vesnice* svým vybočením z *každodenních žitých dějin*, je bezsporu rekvizice zvonů v roce 1942. Došlo k ní za účelem získání potřebných surovin pro válečný průmysl. Až doposud se případné těžkosti a represálie týkaly pouze někoho, *těch či oněch z tamté či oné vesnice*. Byly příliš vzdálené většinové společnosti. Rekvizice zvonů ale zasáhla plošně celé území protektorátu a více či méně ji zaznamenali všichni občané. I přesto námi jindy často citované ego-historické prameny, tedy rozsáhlé paměti kováře Mizery či soupis sedláka Jana Dědka, mlčí. Dovolíme si na

Obr.26: Rozloučení s rekvírovaným zvonem v Trávníčku.1942.

¹⁷⁴ SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Protokoly zasedání osady Hradčany*, nestr., poslední strana.

¹⁷⁵ SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Neuspořádaný soubor obecních dokumentů*, Věc: Zrušení osad. Provedení vl. nařízení č. 265/1941 v pozemkových knihách z 6. 7. 1942.

tomto místě krátký exkurz, v němž se opřeme především o prameny fotografické a kunsthistorické.

Téměř každá vesnice, ležící mimo dosah kostelních zvonů, mívala svou kapli se zvonící, či osadní zvoničku, osazenou zpravidla na návsí. Sloužila pro ohlašování požárů, stejně tak jako pro určování času, aby člověk věděl, kdy skončit práci, ztišit se k pravidelné modlitbě. „*Do klekání jsme mohli být venku a jak se začalo zvonit, tak jsme museli domů. A když se nepřišlo tak bylo zle a popřípadně i nějaká ta padla,*” vzpomíná Jaromír Dědek z Hradčan.¹⁷⁶ Obvykle byl určen zvoník, který dostával roční výsluhu od obce.¹⁷⁷ V Hradčanech to byla rodina Bobků z čp. 15 a v Trávníčku Poršovi z čp. 9. Zvony zde byly zavěšeny na návesních lipách. Letařovice zvoničku neměly, neboť postačil bohatě zvuk tří kostelních zvonů. Dodnes tu zvoní rodina Pýchů.

Po první válečné rekvizici 1916/7 byly ztracené zvony vesměs nahrazeny novými. Tak čteme v *knize protokolů osady Trávníček*, že nový zvon byl zakoupen a zavěšen roku 1925 za sumu 1433,- Kčs.¹⁷⁸ Archiv osady hradčanské obsahuje podrobné rozpočty pouze k některým rokům,¹⁷⁹ a tak lze pouze dovozovat, že byl nový zvon zavěšen. V roce 1935 čteme zmínku, že bylo vyplaceno 50K *Josefu Bobkovi za celoroční zvonění*. V listopadu 1941 vydala protektorátní vláda po říšském vzoru *nařízení č.414/1941 o odevzdání zvonů*,¹⁸⁰ což v budoucnu znamenalo likvidaci kolem 85% fondů českých zvonů. Zvony byly roztrženy do kategorií A, B, C a D. Do kategorie A spadaly zvony málo hodnotné, ulité od r. 1800. Do kategorie D pak vysoce umělecko-historické kusy, které měly být ponechány na svém místě. Během března a dubna následujícího roku proběhla demontáž většiny zvonů, včetně Hradčan a Trávníčku, jak o tom svědčí dojemná fotografie na památku celé vesnice se svým zvonem uprostřed. Tyto zvony podlely hamburským tavným pecím již někdy v létě 1942.¹⁸¹

Četné otazníky zůstávají nám ohledně rekvizice zvonů letařovických. Do doby první rekvizice bylo lze slyšet tři zvony.

---

¹⁷⁶ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořízený v Hradčanech dne 21. dubna 2014.

¹⁷⁷ Pro představu – v sousední osadě Trávníček v roce 1907 dostal zvoník 16,- K, v roce 1914 20,- K. Viz SOkA Liberec: fond Archiv obce Hradčany, *Trávníček - účty a protokoly 1880-1941*

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ SOkA Semily: fond Okresní úřad Turnov, Obec Hradčany s osadami [1930-1933/1938]

¹⁸⁰ Vycházíme ze článku Radka Lungy *Rekvizice českých zvonů za 2. světové války* pro web Oddělení péče o církevní památky Biskupství českobudějovického, více viz <http://pamatky.bcb.cz/Zvony/Rekvizice-ceskych-zvonu-za-2-svetove-vlaky>

¹⁸¹ Tamtéž.

Obr.27: Pohlednice ke svěcení zvonů v Letařovicích. 1933.

Nejstarší renesanční *Jakub* z dílny mistra Petra Boleslavského nese letopočet 1567.¹⁸²

Prostředně velký *Evangelík*¹⁸³ pocházel z pražské dílny Josefa Diepolta, který jej ulil r. 1885. Nejmenší *Poledník*,

zvonící v časech denních modliteb, byl o poznání starší a nesl archaický

nápis *Pomocz o i obrana gest pro ny v Christa pana*.¹⁸⁴

Pouze *Jakub* válku přežil, údajně zásahem sedláka Marušky, který uplatil rekvisiční komisi pytlek pšeničné mouky.¹⁸⁵ Jak dokládají dobové

pohlednice, památeční tisky a fotografie z farní

českodubské kroniky, byly na svatodušní pondělí 5. června 1933¹⁸⁶ za doprovodu stovek lidí svěceny českodubským děkanem nové zvony. Nazvětšováním zmíněné pohlednice a její úpravou v grafickém editoru se nám podařilo vyčíst další údaje, napsané přímo v reliéfu zvonů. Tři zvony byly ulity brněnskou firmou *R. Manoušek*. Šlo o větší *Pannu Marii*, menšího *Sv. Václava* a nejmenší se nám pro kvalitu obrazu pohlednice nepodařilo identifikovat a klademe si tento cíl do budoucna. Všechny za necelých deset let vzaly za své.

Získaná fotografie ze sundávání zvonů ovšem ukazuje pouze *Jakuba*. Navíc je z listy

Obr.28: Pamětní tisk ke svěcení zvonů v Letařovicích. 1933

¹⁸² Vycházíme z vlastní analýzy zvonu a rovněž ze Šimákova soupisu památek turnovského okresu, viz ŠIMÁK 1909 — ŠIMÁK, J.V.: *Politický okres Turnovský, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*, Praha: Česká akademie Františka Josefa, 1909, s. 62

¹⁸³ Vžitě tradiční pojmenování zvonů zachytil podleještědský učitel Rudolf Adam ve svém článku o Letařovicích, viz ADAM 1971 — ADAM, Rudolf: *Letařovice - pokračování*, In: Zpravodaj Rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1971, č.3, s. 5

¹⁸⁴ ŠIMÁK 1909, s. 62

¹⁸⁵ ADAM 1971, s. 5

¹⁸⁶ Upomínková pohlednice mluví jen o datu. Že jde o svatodušní pondělí, které bylo za první republiky i státním svátkem, jsme dopočetli. Ovšem, kdy jindy než ve chvíli prázdně by se mohlo procesí a slavností zúčastnit tolik lidí?

pokrytých stromů a lehkého letního oblečení zúčastněných zřejmé, že roční doba od sundávání zvonů v Trávníčku a Hradčanech značně pokročila a rozhodně nejde o březen či duben. Proč byl zvon snímán separé již po hlavní vlně rekvizic? A kdy se tomu tak stalo? Vodítkem se stala zmínka v článku podještědského učitele Rudolfa Adama, který v roce 1971 píše: „*Naposledy jím bylo zvoněno při úmrtí paceřského rodáka profesora Oldřicha Hujera...*” Stačilo tedy již jen dohledat datum, tj. 4. června 1942.¹⁸⁷ A proč tedy o celé dva měsíce později? Nepodařilo se nám najít přesnou odpověď, přesto si troufneme použít paralelu se zvonem z nedaleho kostela Sv. Jakuba v Přepěřích. Ta nám poskytuje jedno z možných vysvětlení. Zde vedle staršího bratra letařovského *Jakuba*, zvonu z roku 1566,¹⁸⁸

přechovávali i malý zvon s nečitelným textem psaným gotickou minuskulí, o němž Dr. J. V. Šimák prohlásil, že patří k nejstarším v regionu. Byl proto zařazen nejprve do kategorie D (stejně jako zvon z roku 1566), ale bylo rozhodnuto o přesunutí do kategorie C a farní úřad jej musel neprodleně sejmout. To se stalo 5. června 1942.¹⁸⁹ Snad i renesanční zvon z Letařovic potkal stejný osud. Oba zvony však naštěstí nakonec byly dílem obětavců (Rudolf Adam uvádí jako zachránce turnovského vikáře Eduarda Richtu, což bohužel nemůžeme doložit) ušetřeny roztavení a po válce se vrátily na původní místo.

Zvoničky na Českokubsku tedy po válce zůstaly opuštěny a vzhledem ke kulturně–politické situaci již nebyly obnoveny. Jen smutně prázdná břevna v korunách starých lip v Hradčanech a Trávníčku čekají na lepší časy. Mezi pár nekostelních zvonů, které se v regionu dochovaly, patří zvon *Sv. Josefa* ve vesničce Sobákov. Proč, to se opět můžeme pouze

Obr.29: Svěšení renesančního zvonu v Letařovicích. 1942.

¹⁸⁷ KANDUSOVÁ 2011 — KANDUSOVÁ, *Eliška: Bakalářská diplomová práce na téma Oldřich Hujer - život a dílo*, Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 10 - 13

¹⁸⁸ ŠIMÁK 1909, s. 97.

¹⁸⁹ Zde čerpáme z článku *Zvony* na webu přepěřské farnosti. Ten jako zdroj přejatých informací uvádí *Pamětní knihu farnosti Přepěře*, uloženou v rukopise na faře, s. 248-9. Více viz www.farnostprepere.estranky.cz/clanky/zvony.htm

dohadovat. Zda-li hrála roli odloučenost Sobákova od hlavní cesty, či byl zvon ulit z nekvalitního materiálu... Obnovená tradice nedělního poledního zvonění nás však může v této malebné víscce pod Ještědem přenést o více než 70 let nazpátek, kdy se zvoníci věnovali svému řemeslu pilně a pravidelně.

6.4 Šmelina

„... *Zatím co sedlák dodal kontingent, zůstalo mu na osivu, předepsaná spotřeba a ještě mohl s nadbytkem prodat na černo, protože mu pole lepší rodila, a nebo šrotovat pro dobytek.*”¹⁹⁰ Tak naráží kovář Josef Mizera na problém černého trhu. Ten byl důležitým projevem války a s ní spojené materiální nouze. Černý trh obcházel státem řízený přidělový systém a pro mnohé se stal jedinou nadějí na získání nedostatkového zboží a začasť i životně potřebných potravin (příčemž trpělo především městské obyvatelstvo). Pro jiné byl zdrojem obživy - šmelilo se ve mlýnech, v obchodech, se svými nepřiznanými přebytky šmelili zemědělci. Josef Mizera se na celou věc dívá zajímavým sociálně národním prizmatem. Bylo v pořádku šmelit a díky tomu přežít. S despektem se pak ale dívá na sedláka, jenž „*styděl se nám prodat za keřaské ceny, ale za málo prodat také nechtěl, tak to šel na šmelinu do Němec.*”¹⁹¹ Tímto pohledem vidíme, že obyvatelstvo těžce neslo, když možný užitek nezůstal v obci, ale šel „*do Sudet a Čech tak okrádal Čecha.*” Josef Mizera vzpomíná, že z českých vesnic zpět do Německa odjížděly plné automobily a dokonce i „*dělníci, kteří dojížděli do Sudet, zabývali se přenášením šmeliny,*” tedy v podstatě pašováním. Hledíme se zaujetím rovněž na Mizerův sociální apel, neboť tenduje k obžalobě větších hospodářů, kterým, jak bylo patrné z úvodního citátu, zbývaly po odevzdání povinných dodávek další zásoby. Drobným rolníkům často zůstalo jen to nejnnutnější k přežití, a tak se vytvořil prostor pro závist. „*Vznikla nenávist mezi lidem venkovským...*” píše trávnický kovář. Co po válce z této nenávisti vzestalo je téma pro další kapitoly. Vzhledem k tomu, že jiných zdrojů, než vzpomínek kováře z Trávníčku k černému obchodu nemáme, musíme toto široké téma, chceme-li být objektivní, opustit. Zmiňme na závěr ještě jeden konkrétní a tragický případ za všechny, k němuž konkrétně máme více primárních pramenů a o němž hovoří i pamětníci.

---

¹⁹⁰ MIZERA^a, s.38

¹⁹¹ Tamtéž.

Na samotě Voteč v čp. 25 žila rodina *dobrého a skromného*¹⁹² rolníka Josefa Mizery, původem z Letařovic čp. 18. S ženou Julií, rozenou Maruškovou, rovněž z Letařovic,¹⁹³ pak měli děti Stanislava a Zdeňka. Během války měla dle pramenů Julie chovat prasata za účelem černých porážek. Místo to bylo příhodné, na odlehém konci vesnice, mimo hlavní cestu, ale za to blízko hranic. Po jedné porážce se celá věc rozkřikla a „začalo to vyšetřovat četnictvo.“¹⁹⁴ Julie se zmocnil takový strach, že raději volila dobrovolnou smrt. Na náhrobku v letařovském svatém okrsku čteme datum: 20.11.1943. Zanechala po sobě nešťastného, bezradného muže a dva syny. Jan Dědek příběh shrnuje lakonicky: „*Julinka se oběsila doma, strach před trestem, ve válce nějaký černý obchod.*“¹⁹⁵ Tato smutná událost se stala nejspíš největší lidskou tragedií v Hradčanech během druhé světové války.

---

¹⁹² Takové přívlastky mu přisoudil jeho jmenovec, kovář Josef Mizera. Shodnost jmen je ovšem čistě náhodná. Jde o krajově velmi rozšířené příjmení. Viz MIZERA^c — MIZERA, Josef.: *Velké krádeže na Českodubsku vysvětleny*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat, s.6

¹⁹³ Čp. 21, tedy hospody u Marušků.

¹⁹⁴ Tamtéž.

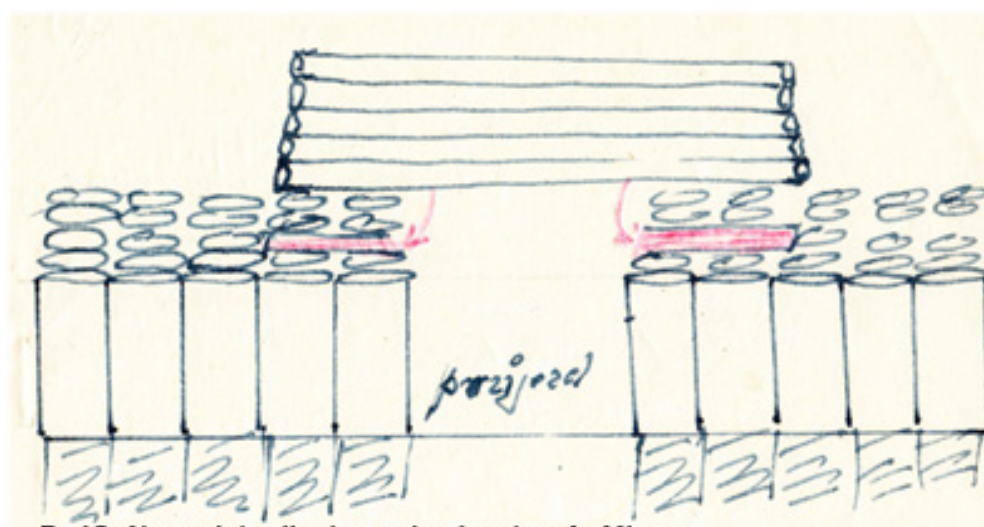
¹⁹⁵ DĚDEK 1984^a

Obr.30: Úklid po bombardování v Podlešovicích. 1945.

Obr.31: Úlolek ze spojenecké bomby v držení rodiny Pýchovy.

Pr.13: Náčrtek barikády z rukopisu Josefa Mizery.

7. PŘESTUPNÍ STANICE

Snad žádná předchozí dějinná etapa hradčanské obce nebyla poznamenána tak dynamickými zvraty a náhlými změnami. Srovnání snese po zásluze snad jen s podzimem 1938, kdy se Hradčany ocitly na demarkační čáře. Nejen díky poslechu rozhlasu, ale již pouhým pozorováním okolního dění bylo obyvatelům jasné, že tento stav již nebude mít dlouhého trvání. Německu pomalu docházel dech. Krajinou putovaly tisíce uprchlíků, ze západu i východu se tlačily vítězné armády. Velké dějiny s velkou gradací zasáhly do života obce, z níž se v prvních měsících roku 1945 stala přestupní stanice.

7.1 Bomby nad Letařovicemi – 15. březen

S blížícím se koncem války přibývalo i spojeneckých náletů. Letecké svazy často přelétaly i území protektorátu. Bylo tomu tak i ve čtvrtek 15. března, kdy Američané prolétaly přímo nad Hradčanami. „Měli jsme na co koukat a počítat. Snad dvě hodiny trvalo ono střídání rojů, hlava a krk od stálého dívání se k obloze již bolely,“¹⁹⁶ uvádí ve svých pamětech kovář z Trávníčku. Cíl letounů 92. bombardovací skupiny USAF¹⁹⁷ ležel toho dne v Zossenu jižně od Berlína. Tam sídlilo velitelství Wehrmachtu. Když se pak mezi první a druhou hodinou odpoledne stroje vracely, potřebovaly pravděpodobně některé z nich na cestě zpět odlehčit, aby jim vystačilo palivo. „Byl to jen okamžik, kdy pod Letařovice padlo 30 bomb.“¹⁹⁸ popisuje tento okamžik Josef Mizera, kterému svištění bomb připomnělo nepříjemné zážitky z doby první světové války.¹⁹⁹ Kromě četných kráterů o průměru cca 10 m vysklila tlaková vlna většinu oken v Letařovicích, včetně kostela Sv. Jakuba, jemuž nechybělo málo k zasažení. V průběhu několika dní přijela ke kráterům spousta zvědavců z celého Turnovska – až v okresním městě bylo výbuchy lze slyšet. Někteří si vzali části bomb na památku domů. Tak jsme i my mohli spatřit středovou osu letecké bomby v pozůstalosti rodiny Pýchů v Letařovicích. Fotografie z archivu rodiny Mizerů z Hradčan čp. 30 nadepsaná *Nálet 20.3.1945* dokumentuje následné odklízecí práce. Většina bomb dopadla těsně mimo zastavené území, do nivy Mohelky, poblíž letařovského Bartošova mlýna a Brožovy hospody v Libíči. Jedna ze střepin tam zranila mladého Václava Rozkovce z

---

¹⁹⁶ MIZERA^k, s. 4

¹⁹⁷ Číslo skupiny jsme určili díky článku *Armádní letecké síly 1941–1947* na webu forum.valka.cz. Informaci, že 15. března bylo bombardován právě Zossen přináší EDEL 2009, s. 54. Více viz <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/3831>

¹⁹⁸ Historik PhDr. Tomáš Edel, vycházející z Pamětní knihy Bílé, uvádí 56 bomb. EDEL 2009, s. 53

¹⁹⁹ MIZERA^k, s. 4

Českého Dubu, který s dalšími kluky u řeky řezal proutí na pomlázku.²⁰⁰ Z nebe se bohužel snesla i smrt. Poslední z bomb spadly v nedalekých Kobylech, kde zasáhly stavení J. Brože a Václava Najmana, jehož žena Anna při zásahu zemřela a dcera musela být ve vážném stavu převezena do turnovské nemocnice.²⁰¹

7.2 Národní hosté – 17. březen

V posledních měsících války procházeli protektorátem němečtí uprchlíci z východní Evropy.²⁰² Celé rodiny, desítky tisíc lidí, přechaly mnoho dní před postupující Rudou armádou. Ve svých domovech zanechali většinu svého majetku. *“Pod samou plachtou měli peřiny, kde přespávali všichni ti přehající za noci a za dne tam seděli jen děti a starší lidé, kteří by nestačili tak dlouhému pochodu.... U nás na Turnovsku jim nikdo neřekl jinak, než národní hosté.”*²⁰³ Začasté získali i příslib nového živobytí: přidělení konkrétní usedlosti. Že šlo o nereálný slib a pouhý trik nacistického vedení, jak je donutit vyrazit na dalekou cestu, se dozvídali v rozčarování až v místě určení. První vlna Českosudubskem pouze prošla, a to již v lednu a únoru 1945.²⁰⁴ Dne 17. března dorazili Němci s cestovním příkazem do Bohumilče,²⁰⁵ do Hradčan, Trávníčku a Vorklebic.²⁰⁶

Ve Vorklebicích zůstala jedna rodina na výminku u domkáře Šimona. Zprvu se domáhala převzetí celého hospodářství: *„Němec se hned ptal na detaily, co a jak. Pak ho vzal Šimon za rameno: ‚Was denken sie sich eigentlich?’*²⁰⁷ *Co si vlastně myslíte? {Němec} vyjmenovával vše co měl dřív. A teď malý domek. A pak očekávali bis der tag bekomt,*²⁰⁸ *kdy přijde ten den. A dočkali se ho....”*²⁰⁹ Z citace jasně vyplývá, v jaké iluzi a zoufalosti museli uprchlíci žít. Další tři rodiny se usadily v Trávníčku v Jíslově statku čp. 6, který byl v té době opuštěný.²¹⁰ Žila zde i mladá dívka, která v

---

²⁰⁰ Po převozu do Českého Dubu jej ošetřil místní lékař MUDr. Heinrich Sädtler. Viz EDEL 2009, s. 53.

²⁰¹ Informace pochází jednak z EDEL 2009 s. 54, dvak z rozhovoru s hradčanským chalupářem a synem zmíněného J. Brože - Josefem. Viz rozhovor s Josefem Brožem, pořizený v Praze dne 29. ledna 2012.

²⁰² Převážně z východního Pruska a říšského Generálního gouvernementu, ale i dalších okupovaných míst.

²⁰³ MIZERA^d — MIZERA, Josef.: *Národní hosté*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat, s. 1

²⁰⁴ EDEL 2009, s. 54

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ MIZERA^d, s. 3

²⁰⁷ Správně: *Was denken sie sich eigentlich? - Kdo si myslíte, že jste?*

²⁰⁸ Správně: *bis der Tag kommt - až přijde den*. Pisatel zde zřejmě naráží na předválečné motto Henleinovy SdP: *Es kommt der Tag - den se blíží*. Tímto smíšením pojmů se ale nevědomky hlásí k principu kolektivní viny.

²⁰⁹ MIZERA^d, s. 4

²¹⁰ Oba jeho dědicové Josef a Václav Jíslový se přiznaly do sousedních usedlostí.

hovorech s místními vzpomínala, která musela svému otci kováři pomáhat několik celých dní a nocí před cestou z Gorlice v jihovýchodním Polsku²¹¹ s kovářím koní všech uprchlických rodin. Kovářův syn zřejmě zahynul ve válce.²¹² Na výměnku hradčanského Bohumila Macha čp. 29 se usadil „*vedoucí bauernführer Ludvik*.”²¹³ Na výměnku u Dědků čp. 18 bydleli starší manželé Hofmanovi s dcerou a u Jírů čp. 16 vdova s dcerou a synem, který byl „*hitlerjugend jak prase*.”²¹⁴ A konečně u Dědků čp. 3 měla bydlet rodina ševce.²¹⁵ Koně a vozy celé výpravy dlely ve dvoře čp. 4 u Bláhů. Celkově bylo v obci hradčanské ubytováno kolem třiceti německých uprchlíků. Zažili zde i konec války a příjezd Rudé armády. Nakonec rozhodl nově ustanovený Revoluční národní výbor v čele s Václavem Slukou,²¹⁶ že musí z Hradčan odjet. K rozhodnutí ho vedly obavy, že by se mohli do obce stahovat prchající němečtí vojáci a skrývat se u svých *soukmenovců*. Lze si také představit, že důvody byly i ekonomického charakteru, neboť uprchlíci sice také dostávali potravinové lístky, jinak ale byli zcela závislí na místních obyvatelích. Dne 13. května se měli všichni shromáždit před hostincem v Trávníčku. Byli podrobeni prohlídce, zda-li u sebe nemají žádné zbraně a posléze *propuštění z obce*, aby se vrátili do svých domovů. Revoluční národní výbor si ovšem neodpustil trapnou scénu, kdy jim odejmul většinu zásob jídla a nařídil rozdělit mezi místní. Z náznaků vzpomínek doutnají palčivě nepřijemné scény.

Co se s nešťastnými uprchlíky stalo? Doputovali skutečně do svých domovů, dostali se do Německa, či je docela semlelo kolo dějin? Z historické anonymity bohužel nevystoupili, konkrétní osudy neznáme. Zůstali pouze v kolektivní paměti vesnice, detaily se časem ve vzpomínkách žijících pamětníků setřely a v psané formě nejsou dostatečné. Dopátrat nelze s nejvyšší pravděpodobností nic, lze se jen dohadovat, jak skončili tito tzv. *národní hosté* a první z odsunutých Němců na našem území. „*Jejich situace nebyla záviděníhodná, když se na to podíváme*

---

²¹¹ Josef Mizera uvádí *Gerlic nad Dukelským průsmykem*, což se nám podařilo ztotožnit s dnešní polskou Gorlicí, někdejší Görlitz. Pravděpodobně odsud pocházeli všichni Němci bydlící v Trávníčku.

²¹² MIZERA^d, s. 6

²¹³ Bauerführer – vedoucí zemědělec, či snad míněn bauführer, tj. předák. Dále viz DĚDEK 1984^a – DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti osady Hradčany*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984.

²¹⁴ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 21. dubna 2014.

²¹⁵ Do větších podrobností se vzhledem ke sporým pramenům pouštět nemůžeme.

²¹⁶ Jak vyplývá z a rozhovoru s Jaromírem Dědkem, pořizeným v Hradčanech dne 21. dubna 2014 a dalších indicií, šlo pravděpodobně o českodubského obchodníka textilem a varhaníka Václava Sluku (1899 - 1965), který byl v roce 1938 zvolen do zastupitelstva města, 23. září pak zvolen zastupujícím starostou místo Oldřicha Peterky, který narukoval. Jako takový musel 10. října předat správu města do německých rukou, načež čelil mnohahodinovým výslechům, vězení a bití. Jen díky obětavosti a statečnosti místního občana německé národnosti Rudolfa Burschilla se mu podařilo utéci před jistou smrtí a dle Tomáše Edela žil po zbytek války v protektorátě. Viz EDEL 2009, s. 13 a 25. Informaci je třeba ještě do budoucna ověřit.

lidsky. *Třebaže to byli Němci,*” uzavírá Josef Mizera ve svých pamětech.

7.3 *Vlasovci – duben*

„*Co to je zač, ptáme se mezi sebou. To jsou vlasovci, bylo nám řečeno,*”²¹⁷ uvádí Pamětní kniha Proseče vzpomínku na nezvykle ustrojené vojenské útvary, které se objevily na Československu již v lednu 1945. Šlo o příslušníky *Ruské osvobozené armády (ROA)*, utvořené Němci z válečných zajatců a využívané především pro podpůrné práce. Podle svého velitele generála A. A. Vlasova se jim přezdívalo *vlasovci*. Motivace pro vstup do ROA se různily, od antikomunistických postojů až po kruté podmínky v nacistických zajateckých táborech. Velitelé většinou byli důstojníci, odmítající stalinskou diktaturu a volící raději pro ně *menší zlo* nacismu k využití svých cílů, to jest boji proti bolševismu.²¹⁸ Na samém konci války zasáhla jejich 1. divize postupující ze severu Čech do pražského povstání na straně povstalců.

V dubnu už prostupují vlasovci celým Československem. Zprávy máme o jejich ubytování ve škole v Kobylech²¹⁹ a ve Vlastibořicích,²²⁰ tedy nejbližším sousedství naší obce.²²¹ Jejich hlavní pracovní náplní bylo budovat pod dozorem německých jednotek barikády proti postupující Rudé armádě. „...*do půl silnice takovej úzkej průjezd, kam se daly narovnat klády,*” popisuje Jaromír Dědek z Hradčan. Představu si můžeme udělat i z náčrtku kováře Mizery,²²² který si poznamenal, že na jednu takovou barikádu padlo asi 56 klád o průměru 40 cm. Zábrany se budovaly i v Hradčanech mezi stavením u Dědků čp. 18 a Jiránků čp. 17, dále u Kasků čp. 13 a poblíž stavení čp. 10 na silnici do Trávníčku. Tam stály na křižovatce u hospody a ve svažitě silnici na Sedlíštky.

Vlasovci se snažili o kontakt s odbojem, Josef Mizera vzpomíná smutný osud jednoho vlasovského učitele, usídleného u Hartychů ve Vlastibořicích. Každou noc si půjčoval kolo a vyrážel směrem ke Všelibicím, kde měli sídlit partyzáni. Jednoho rána se ale nevrátil a když po něm jeho hostitel pátral, našel u jedné samoty pouze svůj bicykl. Majitel samoty jej vyhnal

---

²¹⁷ EDEL 2009, s. 50 cituje Pamětní knihu Proseče

²¹⁸ Zde vycházím z informací uvedených v odborných článcích. Viz: ČULÍK, Jan; KOTRBA Štěpán: *Vojska generála Vlasova v Čechách*, In: web Britské listy, Dostupné na: <http://blisty.cz/art/13929.HTML>, citováno: 4.5. 2014 a VELÍK, Miroslav: *Vlasovci v Čechách*, In: web vojenské historie Válka.cz, Dostupné na: http://www.valka.cz/clanek_651.html, citováno: 4.5. 2014

²¹⁹ EDEL 2009, s. 56

²²⁰ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizovaný v Hradčanech dne 27. března 2013 a rovněž MIZERA, Josef.: *Vlasovci ve Vlastibořicích*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

²²¹ Ale i v mnoha dalších obcích českého Podještědí, kde měli podobnou pracovní náplň.

²²² MIZERA, s.3

pryč s pohružkou smrti. Mladý voják byl tedy zřejmě zabit coby zvěd, neboť partyzáni byli z větší části sovětskými výsadkáři a zřejmě nemohli připustit spolupráci se *zrádce*.²²³

Z pochopitelných důvodů se vlasovci „*hodně ztráceli, Němci je nemohli uhlídat.*”²²⁴ Skrývali se pak v okolních lesích a místní je podporovali zásobami. Někteří našli azyl v družstevním mlýně v Trávníčku a později ve stodole u bývalého legionáře Josefa Havelky čp. 23. Ponejprve zůstávali stále vevnitř, s blížícím se koncem války stále častěji vycházeli i za dne, neboť „*Němci tu nechodili a četníci v Kobylech nám to plně schválili.*”²²⁵ Jejich úděl byl v kontextu konce války tragický, neboť se nemohli stát vítězi a v nové Evropě pro ně nebylo pochopení. Utlačitel v podobě nacismu zmizel, ale pro ně mnohem horší diktatura sovětská měla zažít po válce nebývalý rozkvět – a to s podporou západních spojenců. Generál Vlasov sám byl vydán z amerického zajetí sovětům a roku 1946 popraven. Nelze se proto divit, že Rudou armádu vlasovci nepřivítali, naopak se opět schovali. Když pak rudoarmějci projeli Hradčany i Trávníčkem, vyšli ze svých úkrytů a srdečně, i když s patrným zármutkem se loučili se svými místními hostiteli. Co s nimi bylo dále, bohužel nelze dopátrat. Snad jistou smutnou nápovědu může podat vzpomínka Josefa Mizery na pobyt Rudé armády v Trávníčku: „*Když pak přišli ti druzí rusové {rudoarmějci}, kteří zde byli asi 3 neděle, ptal se jich stárek, co s nimi {vlasovci} bude, vrátí-li se domu a oni říkali: ,Ti že budou všechny kaput, ti že měli buď zvítězit nebo padnout, ale nikdy ne se dát zajmout.*”

7.4 Ten pravý konec války – 10. květen

Konec války není spojený pouze s oficiálními daty. Bývá tradičně pamětníky vnímán a regionálně determinován příjezdem osvoboditelských sil. V Českém Dubě se objevila Rudá armáda pod vedením generálmajora Michajla Matvějeviče Danilova 10. května 1945 odpoledne.²²⁶ Druhý den se vojska vydala směrem na Mnichovo Hradiště. Jeden proud projížděl přes Všelibice a Podhoru, druhý „*tangama od Duba přes Libíč, kde jsou silnější mosty*”²²⁷ a třetí přes Hradčany, Trávníček a Sedlišťky. „*Na návsi čekali lidi. Pak kolem poledního přijeli od Zhůry*

²²³ Napovědět nám může článek *Partyzáni na Zahati*, citovaný Tomášem Edelem, kde autor J. Tvrzník popisuje hlavičkou samotou Záhať jako sídlo sovětských výsadkářů. Ti na místě údajně zabili a pohřbili osm německých vojáků a tři vlasovce. My jsme článek objevili ve sborníku *Kronika osvobození Československa* z r. 1970, v němž ovšem zmínka o vlasovcích neprošla dobovou cenzurou. Viz EDEL 2009, s. 57

²²⁴ MIZERAⁱ s.4

²²⁵ MIZERAⁱ s.9. Zajímavým faktem je, že právě kobylišťští četníci byli zapojeni do odbojové skupiny Proud-Sever, působící i na území obce Hradčanské. Viz EDEL 2009, s. 48

²²⁶ EDEL 2009, s. 69

²²⁷ MIZERA^h — MIZERA, Josef.: *Příjezd Rudé armády do Trávníčku II.*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat, s. 1

od Duba Rusové... *Zaprášený, umazaný, na harmoniky hráli,*”²²⁸líčí Jaromír Dědek. Upřímné nadšení pramenící z předchozího mnichovanského zklamání, sedmileté deprese, válečných nejistot a útrap se vydralo na povrch právě tento den a zdaleka překrylo všechny předchozí události značící konec války. Nelze se proto divit, že si později obyvatelé často kladli rovnítko mezi slova *Osvobození, Rudá armáda, Sovětský svaz*. V předtuše příjezdu Rusů vyvěsili na hostinci v Trávníčku českou vlajku. Druhou, rudou, nemuseli dlouze shánět. Předseda Revolučního národního výboru Václav Sluka ji měl jakožto obchodník textilem připravenou již od roku 1944.

Zajímavý postřeh si zapsal kovář Josef Mizera: „*Nedůvěřivě na nás hleděli, snad že projížděli ze Sudet a newědomili si, že jsme Češi.*”²²⁹ Objektív jeho syna Oldřicha nám zachytil právě okamžik, kdy se dlouhá kolona kol, povozů a pojízdne techniky zastavila v Hořením Trávníčku před hospodou, aby velitel potřásl rukou představitelům RNV a mávajícím obyvatelům. Děvčata v národních krojích, všichni ve svátečním, ne, tady již opravdu nebyli v Sudetech. RNV ten den právě dělal pro vojenské velitelství v Turnově soupis zbraní nalezených po Němcích: „*Žatímco jsme obdivovali ty krásné postavy, vše si brali do aut a tak jsme měli vyprodáno až na několik karabin a revolverů, které mělo mužstvo naše u sebe.*”²³⁰

7.5 Sovětská trampská osada – 17. květen

Chápeme-li konec války v širším kontextu a nikoliv pouze jako historický bod, protáhl se v obci Hradčanské, neboť vojáci Rudé armády „*pak asi za týden {17. května} se vrátili a čtrnáct dní tu byli ubytovaní. A to bylo všude tady podle Mohelky vod Třetí až do Libíče.*”²³¹ Velká vojenská skupina se zde usídlila snad již zřejmě na své cestě zpět do Sovětského svazu. Proč zrovna zde a o kterou část armády se jednalo, nevíme. Místní občané mohli obdivovat vojenskou techniku, „*děla, tanky, všechno možný...*”²³² zavádět družné rozhovory s osvoboditeli, ale v první řadě jim připadla povinnost se o vojáky postarat, poskytnout potřebné zásoby a ubytování. Celá obec a její široké okolí se znenáhla proměnily v provizorní tábor. Po celém údolí stály stany prostých

---

²²⁸ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009.

²²⁹ MIZERA⁹ — MIZERA, Josef.: *Příjezd Rudé armády do Trávníčku I.*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat, nestr.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009. Dalším, byť přímo necitovaným pramenem se stal spis jeho otce viz DĚDEK 1984^a

²³² Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 21. dubna 2014.

Obr.32: Rudá armáda projíždí hořením Trávníčkem I.

*soldátů,*²³³ ze dřeva zprostředkovaného národním výborem a dodaného místními sedláky „si postavili kryté jídelny, nastavili stoly a lavice, nadělali si cestičky vysypané pískem... a hned to vypadalo jako trampská osada...”²³⁴ Navíc RNV posílal do tábora na výpomocné práce jednotlivé domkáře. Ti se po dni střídali.

Přímo ve vsích bylo ubytováno důstojnictvo, tak se dozvídáme, že v Hradčanech u Dědků čp. 18 bydlel plukovník, co se vozil *zrekvírovanou tatro*, a dva kapitáni se služebnictvem. U Bobků čp. 15 sídlil zřejmě velitel celé skupiny, generál, *starěj strejda a ženu měl hezkou.*²³⁵ U Jiránků čp. 17 spala a cvičila vojenská kapela o osmi členech. Ta dokonce jednoho večera v hradčanském hostinci

Obr.33: Rudá armáda projíždí hořením Trávníčkem II

²³³ MIZERA^{ch}, s. 2

²³⁴ Tamtéž, s. 5

²³⁵ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009.

poměřila síly s místní kapelou Koškovou.²³⁶ V Trávníčku složili hlavy v „hostinci, u Šámalů a Venigrů důstojníci, seršanti po všech ostatních domech.“²³⁷ Zřejmě i Letařovicích hostili některé rudoarmějce.²³⁸ Jako tlumočníci působili občané Trávníčku - stárek Hrdina z družstevního mlýna a Václav Hlavatý, oba někdejší ruští zajatci z doby první světové války. U již bývalého obecního starosty Hlavatého v čp. 20 měli Rusové ostatně i kancelář. S provozem vojenského ležení se pojila i rozsáhlá logistika. V Trávníčku u Poršů čp. 9 a Havelků čp. 23 se v pojízdné pekárně pekli chleba, pro důstojníky se vyvařovalo u Machů čp. 11. Jako sklad proviantu a provizorní jatka sloužil opuštěný Jíslův statek čp. 6. Ševci a krejčí sídlili v družstevním mlýně v odbočce na Sedlištku. Josef Mizera poskytl ve své dílně v Trávníčku čp. 22 prostory armádním kovářům. „V Letařovicích byla polní nemocnice, u Matějků na sále operovali,“ vzpomíná Jaromír Dědek z Hradčan.²³⁹ Zdravotníci sídlili i na dvoře letařovské školy.

Ne vždy ovšem bylo soužití harmonické, snad příčinou rozličných mentalit, snad obecným naturelem vítězného vojáka po letech ve válce. Došlo tak k několika tu menším, tu větším incidentům a nedorozuměním. Týkaly se většinou krádeží majetku usedlíků, od příznačných „časů“, tedy oblíbených náramkových hodinek, po kola a motocykly. „Byli to jednotlivci, kteří zvykli si ještě z území německého, kde jim bylo vše povoleno a dělali to i u nás,“ komentuje Josef Mizera fakt, s nímž se ovšem podle něj nedalo příliš dělat. Někdy prý vyjížděli Rusové dokonce na kořistné výpravy do pohraničí a přivázeli vozy plné látek a dalšího nedostatkové zboží, „na což se naše obyvatelstvo dívalo poněkud zvláště.“²⁴⁰

Celkově ale můžeme říci, že se stal pobyt Rudé armády v údolí řeky Mohelky pro místní usedlíky prestižní záležitostí a nevšední tečkou za druhou světovou válkou. Když pak po čtrnácti dnech, ve čtvrtek 31. května, vojska vyrazila směrem východním, „nerad loučil se náš lid s ruským vojáčkem... a ještě mnoho dnů bylo po celé vesnici tak nějak prázdné. Každý, kdo měl Rusové ve svém domě, že se jim tak nějak stýská, že je světnice prázdná.“²⁴¹

---

²³⁶ MIZERA^{ch}, s. 22

²³⁷ Tamtéž s. 2

²³⁸ Soudíme dle nalezeného a v azbuce psaného dopisu z krymského Semferopolu, adresovaného *Illjovi*. Dopis je založen v *Kronice letařovické rychty rodu Mizerů*.

²³⁹ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořízený v Hradčanech dne 29. července 2009.

²⁴⁰ MIZERA^{ch}, s. 19

²⁴¹ MIZERAⁱ – MIZERA, Josef.: *Odjezd Rudé armády z celého území Mohelky*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat, s. 4.

8. KONEC STARÝCH ČASŮ

Poustoupili jsme do závěrečné kapitoly naší práce. Podíváme se zde podrobněji na druhou půli roku 1945, kdy v kraji pod Ještědem doznívají ozvěny války a též na téma vystěhovávání místních do vysídlovaného pohraničí a jaké důsledky to pro osadu Hradčany mělo. S tím, jak naši pamětníci ve 40. letech dospívají a život kolem sebe vidí kritičtěji, i obecná situace se mění. Poválečná republika, sic(!) těžce vybojovaná, nenavazuje na étos republiky masarykovské. Demokracie se v ní přes okleštěný systém Národní fronty nestačí ani znovu osmělit a ve dvou letech je znovu zadupána do země. Závist vůči selskému stavu, živená hlavně za protektorátu, zanechala ve venkovské společnosti zhoubné nádory. Ty se rozvíjejí až do podoby socializace vesnice, vystěhovávání největších sedláků, nově zvaných *kulaci*, zániku selského stavu a tradičního života venkova. To už bychom ovšem začali příliš obsáhlé nové téma, a tak symbolicky zakončujeme své bádání rokem 1948 a snad příhodně nazýváme tuto kapitolu podle Vančurova románu *Konec starých časů*.

8.1 Poraněnou krajinou

Narozdíl od Českého Dubu s třetinovou německou menšinou se události v poválečných Hradčanech začaly konsolidovat rychleji a lidé se vedle úklidu věnovali především letním polním pracem. Pomáhala zde dvě „*děvčata ze severních Čech z Libverdy*,”²⁴² která byla přidělena do zemědělství „*jako národní hosté*.”²⁴³ Bylo běžné, že po válce bývali především mladí českoslovenští Němci nuceně nasazováni. To se týkalo zejména žní. Tak se k Jírům čp. 16 dostala Dora Stamsch, původem z hrncířské rodiny a k Dědkům čp. 3 její kamarádka, jejíž jméno jsme v pramenech nezachytili. Obě měly na starost především práce ve chlévech. Zřejmě na konci léta byly odeslány zpět domů a posléze odsunuty.²⁴⁴

O jistý vzruch se v obci ještě postaraly drobné krádeže, které v červenci vyústily v četnické vyšetřování. Krajina skýtala po úprku německé armády ještě mnoho válečných artefaktů. Vyhořelé opuštěné vozy, bicykly, zbraně, munice, ale i věci denní potřeby se válely podél cest. Jejich množství narostlo po odchodu Rudé armády, zanechavší po sobě prázdná tábořiště plná vybavení vypůjčeného od místních. Členové Revolučního národního výboru pak sepisovali v opuštěných stanovištích, co zůstalo. Odevzdané dřevo na polní stavby a seno

²⁴² DĚDEK 1984^a. S nejvyšší pravděpodobností šlo o dnešní obec Lázně Libverda ve Frýdlantském výběžku. Jaromír Dědek si vybavuje, že Němky pocházely z Hejnic, což je poutní místo s Libverdou bezprostředně sousedící.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Do Hradčan poté posílaly korespondenci ze severního Německa a Rakouska.

prerozdělil zpět občanům Václav Najman z Hradčan: „*Práce to byla těžká a nevděčná, lidé si stěžovali, že to bylo nespravedlivě rozpočítáno.*”²⁴⁵

Po Rudé armádě se tedy podařilo v celku bez větších obtíží uklidit. Větší problém byl s inventářem německým. RNV se snažil se zamezit nočním výpravám svých spoluobčanů: „*Nejdříve šli jen omrknout, zda to není nebezpečné, a pak se na to připravili ve velkém.*”²⁴⁶ Jakkoliv zde můžeme spatřit aluzi na pozdější socialistické *kdo nekrade, okrádá rodinu*, šlo o jev z části pochopitelný. Šest let válečných útrap a najednou jsou nenávidění okupanti pryč. Nelze se divit, že někteří vesničané chtěli mít doma upomínku, válečnou trofej. Kluci z vesnice vytahovali to nejzajímavější a vžívali se s nabitými pistolemi v rukou do svých dětských hrdinů z rodokapsů.²⁴⁷ „*Dost schovaného bylo u Najmanů {čp.19}, to bylo naše Eldorado. Stříleli jsme v roklí.*”²⁴⁸ RNV velmi rychle podobným *nepřijemnostem* zamezil, počal systematicky sbírat všechny zbraně a vyhláškou nakázal občanům přinést, cokoliv by našli po Němcích. Jak se později ukázalo, neučinili tak někteří občané z Hradčan a Letařovic. Neprahli po trofeji, nýbrž po jednoduché možnosti zisku. Dne 7. července se proto ohlásila četnická hlídka na MNV u nového předsedy Josefa Matějky z Letařovic a pak za přítomnosti jednoho člena výboru obešli tři vytipované sousedy.²⁴⁹ Četníci našli rezervní pneumatiky, v Hradčanech údajně i motocykl a další inventář. Trestem pro zmíněné sousedy byla ostuda a povinnost odvést vše do Českého Dubu. „*Bylo i mnoho jiných mezi námi, ale ti měli jen nějaké drobnosti, což snad přidalo v úvahu.*”²⁵⁰

8.2 Směr Drausendorf

„... někteří bratři se nám od sboru vystěhovali do pohraničí, a druzí šli za existencí do dřívějšího působiště,”²⁵¹ dozvídáme se v hradčanské hasičské kronice v zápisu z ledna 1946. Z Hradčan se totiž velmi záhy po odsunu uprchlíků a odchodu Rudé armády vydali na svou cestu *za lepším* i zdejší obyvatelé. V jejich případě šlo spíše o ekonomicko-sociální narovnání, než-li o touhu obohatit se, což bývala bohužel častá motivace nových osídlenců z vnitrozemí. Pokud se podíváme do

²⁴⁵ MIZERA I, s. 9

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Viz rozhovor s Josefem Najmanem, pořizený v Sedlisku u Kobyl v červenci 2007 a rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009. Nemáme zprávy, že by někdo utrpěl zranění, jako mnoho jiných mladých lidí v obnovené republice. Romantické pokušení sáhnout si a vyzkoušet bylo silnější než opatrnost.

²⁴⁸ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009.

²⁴⁹ Jména sousedů známe, ale nepovažujeme za nutné zveřejnit. Zbytečně bychom mohli jít již odčiněné.

²⁵⁰ MIZERA I, s. 9

²⁵¹ ZÁPISNÍK, nestr.

mapy, zjistíme, že Hradčany opustili především nejchudší domkáři z Podola, Voteče a Pasek.²⁵² Hospodaření na tamějším svažitém terénu bylo velmi obtížné. Navíc podolský potok, zajišťující vodu této části osady, údajně po válce vyschnul. I kovář Josef

Obr.34: Zaniklé čp. 23 v Hradčanech na Pasekách.

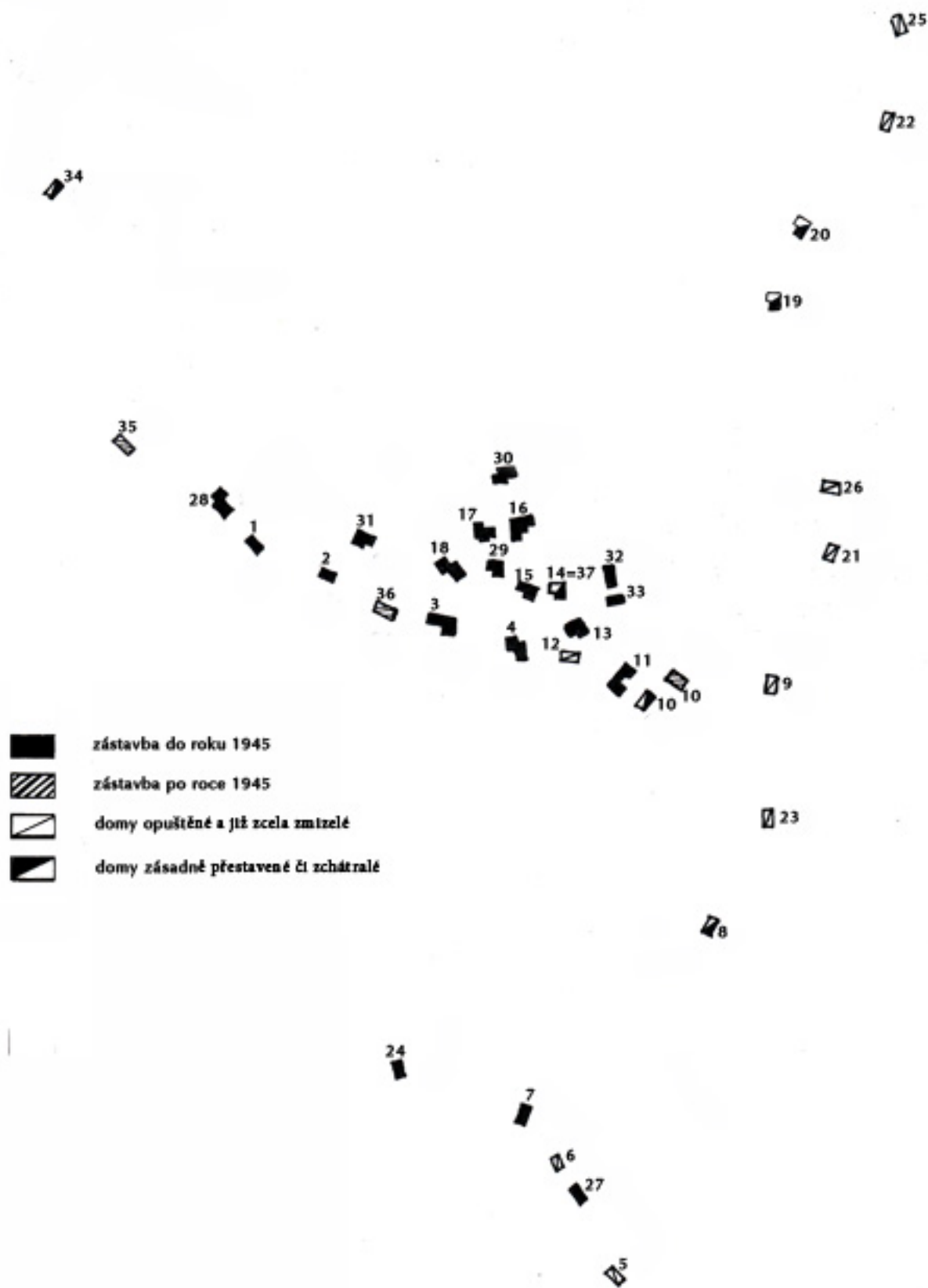
Jirounek měl dlouhodobě problémy s vodou, neboť jeho dům čp. 34 na druhé straně osady nebyl pro odlehlost a nepříhodný terén napojen na místní síť,²⁵³ a tak raději volil odchod. Rodiny se nestěhovaly příliš daleko, ostatně hranice bývalých Sudet byla doslova na dohled. Zůstávaly vesměs na Liberecku. První z nich měly opustit obec již v červenci 1945.²⁵⁴ Jejich kroky směřovaly na sever do 16 km vzdáleného Drausendorfu, vesnice nedaleko města Osečná. České jméno osady je Družcov, v písemných vzpomínkách i rozhovorech s pamětníky ovšem zaznívá pro tehdejší dobu velmi příznačně *Družcov*. Z hradčanské obce sem přišlo celkem osm osadníků s rodinami, z toho dva z Trávníčku a jeden z Vorklebic.²⁵⁵ Rodina řezníka Najmana z čp. 12 se vystěhovala na Rádlo. Typickým příběhem se pak stal osud manželů Václava a Anny Reslových, původem z Hradčan. Během okupace měli v nájmu usedlost v nedalekém Sedlisku, po válce si koupili od státu dům v Pilínkově u Liberce. Václav vyměnil práci v zemědělství za službu u Československých drah (ČSD). Jejich dcera Marie měla u prarodičů v Hradčanech čp. 33 přečkat dobu, než se v Pilínkově zabydlí. V září 1945 začala ovšem chodit do letařovské školy, vytvořila si zde kamarády, a tak již v Hradčanech

²⁵² Vedle nich ovšem rovněž obec opustili uprchlíci z pohraničí roku 1938, kteří zde pobývali po celou válku.

²⁵³ Rezervoár vody, vedené na hradčanskou rovinu pumpami z řeky Mohelky se nacházel za čp. 30 na kraji osady. Dodnes je na místě patrná výrazná vyvýšenina. V případě přetlaku odtékala voda do hasičské nádrže na návsi.

²⁵⁴ MIZERA! — MIZERA, Josef.: *Domovní prohlídky prováděné četnictvem*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat. Otázkou zůstává, jestli opravdu tito osadníci vyrazili již tak záhy, v návaznosti na dekret prezidenta republiky o vnitřní kolonizaci z 17. července, či samovolně, a nebo zda-li se Josef Mizera prostě nespletl. Jak ovšem dokládá hasičská kronika opustila každopádně většina těchto lidí Hradčany již roku 1945.

²⁵⁵ Tamtéž.

Pl.14: Mapa osídlení a zástavby osady Hradčany po druhé světové válce se zachyceným vysídlením a zánikem některých stavení

zůstala.²⁵⁶

Jedním z mála, kdo neodešel z Podola byl Josef Najman z čp. 19. Naopak koupil opuštěné sousední domy čp. 26 po Sívkových–Cimrmanových a čp. 21 po Šálkových.²⁵⁷ Roubená stavení strhl a na přilehlých pozemcích zřídil pastvy.²⁵⁸ Dnes jsou patrné jejich kamenné základy. Velmi působivý dojem zanechají zbytky stavení Jaroslava Bartoše čp. 23 na Pasekách. Při procházce paseckým lesem v mlází neočekávaně narazíte na kamenné klenby jeho chlévů, futra, zatopený sklep, i základ kachlových kamen v bývalé světnici. Vystěhování takového počtu obyvatel zanechalo značný šrám na podobě a charakteru vesnice. Poprvé v historii obce byla započata tendenčně opačná urbanizační etapa, totiž zániku usedlostí ve větším měřítku. Ta měla pokračovat i dále. Jak původní obyvatelé postupně umírali, jejich potomkům se již nechtělo bydlet v nuzných podmínkách malých stísněných dřevěných chalup v těžko dostupných stráních. Takový dům pak čekaly tři možnosti: radikální přestavba, modernizace a ztráta charakteru; adaptace na reakreační objekt; nebo zánik. Tomu neunikla např. podolská stavení čp. 22 a 25 nebo chalupa čp. 6 *hadaře* Josefa Adama. Splývající s okolní bujnou zelení, dodnes se zubu času brání roubenka výše zmíněného Josefa Najmana čp. 19²⁵⁹ i vedlejší čp. 20. Spolu s Jíslovým statkem čp. 6 a někdejší roubeným hostincem Pod Lipami čp. 13 v Trávníčku tak tvoří *umírající hmotné svědectví starých časů*, aneb jak lakonicky shrnul Jan Dědek: „*Je to opuštěné, chátrá to.*“²⁶⁰ Třetí načrtnutá varianta souvisela především s masovou vlnou chalupářství, započatou v 60. a gradující v 70. letech. Mnoho objektů se díky ní uchovalo do dnešních dnů. Případný exkurz ovšem tematicky přesahuje stanovený rozsah a budeme se mu věnovat v budoucnu mimo tuto bakalářskou práci.

---

²⁵⁶ Rozhovor s Marií Mizerovou, pořizený v Hradčanech dne 18. února 2012.

²⁵⁷ DĚDEK 1984^a

²⁵⁸ Ke stržení domů došlo pravděpodobně až v 50. letech po jejich částečném zchátrání. Letecká mapa z roku 1952 ještě stavení zachycuje.

²⁵⁹ Ten zemřel ale až v 70. letech. Jeho potomci v té době bydleli již ve svém a do staré chalupy bez základního hygienického zázemí se jim vracet nechtělo.

²⁶⁰ Tamtéž.

8.3. *Havrani, Krahuji a konec starých časů*

Brzy po obnovení republiky založili skauti z Českého Dubu 1. oddíl chlapců Letařovice.²⁶¹ Ten spadl pod českodubské středisko. Zprvu jej měl vést přímo tamější vedoucí Jaroslav Vinš, zvaný Piňda.²⁶² Hlavním hnacím motorem se však stal až mladý František Plecháč od března 1946 výpomocný učitel v Letařovicích a pozdější ředitel českodubské školy.²⁶³

Je třeba zmínit, že Československý Junák, navazující na nacisty roku 1940 zakázanou organizaci, si získal naprosto bezprecedentní obliby a nabyl sta tisíce členů. Výchova podle skautské metody a systém morálních hodnot se staly dobovou odpovědí na potřeby za války nepříliš organizované mládeže. Navíc, na rozdíl od lehce elitářské předválečné doby, byl otevřen všem dětem. Oddíly vznikaly velmi živelně i v nejmenších osadách.

Hradčanští Krahuji se scházeli ke svým programům nejprve v dnešním domě č.e. 1 ve stráni v jihozápadní části osady. Tam jeden ze členů, Jaroslav Bobek z čp. 15, na zeď vymaloval symbol družiny. Později Krahuji přesídlili do hradčanské kovárny. Ta byla opuštěná, kovář Jirounek se odstěhoval do pohraničí. Letařovští Havrani měli své sídlo ve společně vybudované chatě u mostu přes Mohelku v Podletařovicích.²⁶⁴

Na třídní fotografii z roku 1946 vidíme poznávací znamení – skautskou lilii v klopě učitele Plecháče a Břetislava Najmana z čp. 12, prvního sedícího zleva. Ten s rodinou rovněž záhy Hradčany opustil. Odhadujeme, že skautů mohlo být kolem dvanácti až patnácti²⁶⁵. František Plecháč zdejšími klukům připravoval řadu zajímavých programů od cyklistických a pěších výletů po praxi tábornických dovedností. Po jeho odchodu na základní vojenskou službu převzal vedení hradčanské družiny zmíněný Jaroslav Bobek. Organizovaně se skauti zapojovali do veřejného života. 11. května 1947 se účastnili odhalení pomníčku ve válce zabitého Josefa Koška z čp. 14 v Trávníčku.²⁶⁶

---

²⁶¹ Dalšími oddíly byly českodubský chlapecký, dívčí a vlčácký, dále oddíl chlapců ve Všelibicích. Více viz VALEŠ 2014 – VALEŠ, Vlastislav: *Historie 1942-1948*, In: web současného českodubského skautského střediska, Dostupné na: <http://skautidub.webnode.cz/historie/>, citováno: 28.4. 2014

²⁶² Tamtéž.

²⁶³ František Plecháč (1924-2008) působil v Letařovicích od 1. března do 30. září 1946. Po vojně se vrátil v pozici ředitele, v níž setrval od 1. října 1948 do 30. srpna 1950, kdy přesídlil do Českého Dubu. Jako ředitel byl i členem hradčanského MNV. Více viz *Osobní výkaz Františka Plecháče*, spolu s dalšími archiváliemi letařovské jednotřídky v pozůstalosti rodiny Dědkovy v Hradčanech čp. 18.

²⁶⁴ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 21. dubna 2014.

²⁶⁵ Rozhovor s Josefem Najmanem, pořizený v Sedlisku u Kobyl v červenci 2007 a rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 29. července 2009.

²⁶⁶ ZÁPISNÍK, nestr.

Obr.35: Žáci letaňovské školy s učitelem Františkem Plecháčem. 1946.

„To byla velká sláva, tam nás bylo skautů, dubáci a všichni možní,” vzpomíná někdejší Krahujec Jaromír Dědek.²⁶⁷

Velmi symbolicky se pak jeví pálení *Masarykovy vatra*²⁶⁸ 6. března 1948 „za účasti 20 krojovaných bratří ze sboru hradčanského a trávníckého, Svaz Junáka s 10 členy, zpěvácký spolek Smetana z Letáňovic, zástupci obce předseda M.N.V. Jíra Frant., před. zeměd. komise Šámal Josef, školní mládež, hojná účast občanstva z Hradčan, Letáňovic a Trávníčku a hudba p. Václava Koška.”²⁶⁹ Zde snad jakoby zvuky „*Prezidentovy oblíbené písně Teče voda, teče*” ohlašovaly všem přítomným konec starých časů. Večer po skončení kulturního programu se místní hasiči sešli, aby zvolili delegáta Stanislava Bernarda do nově ustanoveného Akčního výboru Národní fronty.²⁷⁰ Jeho předsedou a nadšeným agitátorem se stal někdejší československý domobranec v Itálii Josef Najman.²⁷¹ Jak a proč podlehl *velké iluzi* a pak po zbytek života litoval; kdo to myslel poctivě a kdo se chtěl pouze obohatit, jak byl staletý systém tradičního života na vesnici během několika desítek let rozbořen bez odpovídající náhrady? Proč se i přes veškeré snahy a donucovací prostředky

²⁶⁷ Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizený v Hradčanech dne 21. dubna 2014.

²⁶⁸ Šlo o zvyk založený dobrovolnými hasiči ještě za První republiky původně na počest 85. narozenin “presidenta Osvoboditele”. Tradice ale nebyla po válce obnovena na dlouho, již brzy se připomínka TGM přestala hodit oficiální státní propagandě. Viz NEZNÁMÝ 2014 – NEZNÁMÝ: *Historie 1942-1948*, In: web Muzea TGM Rakovník, Dostupné na: <http://www.muzeumtgm.cz/cz/pravidelne-akce/MASARYKOVA-VATRA>, citováno: 23.2.2014.

²⁶⁹ ZÁPISNÍK, nestr.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Dle Evidence MAV NF v Hradčanech, z pozůstalosti Josefa Najmana čp. 19, spis v držení autora práce.

nedařilo založit JZD při prvním pokusu roku 1953, ale až v roce 1957 za použití promyšlené agitační strategie? Kterak se prvorepubliková a válečná generace, tedy naši pamětníci, adaptovala v novém režimu a jak se socialismus promítnul do sousedských vztahů, stejně tak jako péče o kulturní krajinu a věci veřejné – to vše jsou načrtnutá témata pro další bádání. „*Ten předpoklad, že když chalupníci vezmou sedlákům a že se všichni budeme mít dobře, ten byl mylný.*“ S těmito slovy hradčanského sedláka Jaromíra Dědka si dovoluji uzavřít badatelskou část své bakalářské práce.

9. ZÁVĚR

V naší práci jsme se pokusili složit ucelený a dosud chybějící obraz Hradčan jako typického zástupce podještědské vesnice a zmapovat vytyčené údobí 1914–1948 (úžeji 1938–1946). Podrobili jsme zkoumání jednotlivé *stěžejní pamětné milníky* a jejich roli v *kolektivní paměti vesnického společenství*. Nepřistupovali jsme k látce čistě popisně, ale tázali jsme se po smyslu, významu a vlivu. Jak determinovaly události *velké války* venkovské obyvatelstvo? Jak jej připravily na válku druhou? Kdy pro občany hradčanské začíná druhá světová válka? Je to *Mnichov, okupace*, nebo až např. *rekvizice zvonů* v roce 1942, bezprostředně zasahující do života každého? Měl vývoj obecní samosprávy vliv na demokratické smýšlení obyvatel a jejich zájem o věci veřejné? Narostl pak život kulturní a veřejný po mnichovských událostech, kdy se obyvatelé více semkli, pomáhali svým sousedům ze zabraného? A jak se vyvíjel dál v druhé půli let čtyřicátých? Některé hypotézy jsme vyvrátili, např. základní tezi o legionářství Josefa Najmana. Některé, jako např. o podobě života společenství v daných dějinných úsecích (*19. stol., první republika, protektorát, třetí republika*) jsme načrtli, stejně tak, jako *vývoj myšlení venkovského člověka* od sedláka k domkáři, od agrárníka ke komunistovi. Jiné – naznačené v otázkách doslovu osmé kapitoly teprve čekají na své ověření. Jaký dopad měla na Podještědí *socializace vesnice*? Jak se podepsala na společnosti?

Troufáme si říci, že naše práce funguje jako *základní syntetický pramen pro poznání dějin osady i obce Hradčany* a především pro další bádání. Tím jsme snad alespoň zčásti dostáli cíli, vytknutému v úvodu, tedy vytvoření pramene, suplujícího ztracenou obecní kroniku.

Velkou pomocí nám byla metoda *oral history*. Ta zažívá především v posledních letech značný zájem veřejnosti, a to díky projektům typu *Paměť národa* či *Zmizelí sousedé*. Stává se tak předmětem diskusí, nakolik je hodnověrnou historickou disciplínou a do jaké míry spíše prostředkem popularizace vybraných témat soudobých dějin (*druhý a třetí odboj, disent, sametová revoluce*). Z vlastních zkušeností při psaní této práce můžeme konstatovat, že role *oral history* v oblasti dějin každodennosti, mikrohistorie a vůbec dnešní regionální historiografie je zcela nezastupitelná. Jedná se o velice zásadní pramen, který, pokud se zabýváme dějinami soudobými, nelze pominout. Pamětníci nám poskytli cenná svědectví, bez nichž bychom nezískali ani základní představu o nejdůležitějších momentech dění v osadě, ani obci.

Do budoucna počítáme v rámci diplomové práce s rozšířením heuristické základny. Pokusíme se natočit další rozhovory s dalšími pamětníky, aby byly získané informace hodnověrnější. Zároveň bychom se tak mohli ponořit více do hloubky některých, nyní pouze načrtnutých témat (*každodennost, sociální struktura, fungování pospolitosti...*). Dále chceme postoupit

dále po časové ose až do zrušení samostatné obce Hradčany v roce 1975 a lépe zmapovat i jednotlivé další osady obce Hradčany, neboť v celých jejích dějinách fungovaly jako nedělitelný celek. To bylo patrné i této práci. Věříme, že k této době bude lze najít dostatečné množství archivních materiálů i svědectví. Prostudováním dalších dochovaných obecních kronik pak chceme kriticky *revidovat dosud konstruovaný obraz podještědské vesnice na konci třicátých let* a ukotvit Hradčany do širšího kontextu regionu. Zároveň chápeme tuto práci jako kostru, jíž chybí živá tkáň jednotlivých lidských osudů, na něž je třeba se zaměřit. Vybrat typické představitele selského stavu, drobného rolníka, dělníka, kováře a další důležité figury lokálního dění. Takto pojatá práce by se stala skutečně *syntetickým pojednáním o životě severočeské podještědské se všemi jejími specifiky*.

Závěrem bychom chtěli říci, že proces tvorby této práce pro nás byl osobně velmi přínosný. Vidíme nyní historickou materii mnohem plastičtěji a přistupujeme k ní pokorněji a opatrněji. Seznámili jsme se ze základní prací archivní a kritickou. Za to patří dík i prof. Benešovi, vedoucímu nás k samostatnému uvažování o problémech a směřujícímu nás k důležitým pracím, jež se staly základním metodologickým východiskem. Témata regionu a žitých dějin zůstávají dále v poli naší pozornosti. Za osm let, po které známe krajinu Podještědí, zchátrala značně roubená chalupa na Podole, kde pro nás celý příběh začal. Cedule se jménem rolníka Najmana se stala obětí nájezdu zlodějů, stejně jako celý dům se stává obětí lidského zapomnění. *Památná místa* se bez udržování ústní či psané tradice vytrácejí z povědomí společnosti. Jsme rádi, že jsme mohli ještě zavčasu přijít, tématu se chopit a zanést jej alespoň na stránky naší práce. Uchovat jej tak pro příští generace, které se již budou procházet docela jinou krajinou.

10. BIBLIOGRAFIE A SEZNAM PŘÍLOH

10.1 Seznam archivních fondů a pramenů

ARCHIVNÍ PRAMENY

VÚA Praha: Databáze legionářů a padlých v 2. světové válce.

NA Praha: Fond Všeobecné sčítání lidu 1930, Politický okres Turnov.

SOKA Liberec: fond Archiv obce Hradčany .

SOKA Liberec: Fond Všeobecné sčítání lidu 1921, Politický okres Turnov.

SOA Litoměřice: Fond Farní úřad Český Dub, Matrika narozených 1882-1910, sig. L 20/21.

SOKA Semily: fondy Okresní úřad Turnov a ONV Turnov.

SÚA Praha: Zemské finanční ředitelství 1918-1952.

V držení autora práce: Evidence MAV NF v Hradčanech, z pozůstalosti Josefa Najmana čp. 19.

V držení rodiny Najmanovy v Sedlisku: *Neutřizené fotografie a dokumenty Josefa Najmana z doby války*, In: Z pozůstalosti Josefa Najmana.

V držení rodiny Dědkovy v Hradčanech: *Osobní výkaz Františka Plecháče*, In: Archiválie školy v Letařovicích.

V držení rodiny Mizerovy v Hradčanech: *Opisy register letařovické záduše*, In: Kronika letařovické rychty rodu Mizerů.

V držení rodiny Fialovy v Hradčanech: *Neutřizené fotografie a pohlednice Josefa Jíry z doby války*, In: Z pozůstalosti Josefa Jíry.

V držení rodiny Plecháčovy v Českém Dubu: *Neutřizené fotografie a pohlednice Josefa Mizery z doby války*, In: Z pozůstalosti Josefa Mizery.

RUKOPISY A KRONIKY

(pro lepší orientaci ponecháváme v plném citačním znění)

DĚDEK 1984^a — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti osady Hradčany*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984.

DĚDEK 1984^b — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti osady Trávníček*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984.

DĚDEK 1984^c — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti osady Letařovice*, Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, 1984.

DĚDEK 1984^d — DĚDEK, Jan.: *Místopisné paměti obce Hradčany: rukopisná pozůstalost u rodiny autora*, 1984.

HAVELKA, Jan: *Literární scénář k filmu Letařovice - Z deníku legionářova*, Praha: rukopis v držení autora, 2008.

KRONIKA^a: *Kronika katastrální obce Proseč pod Ještědem*, Proseč pod Ještědem: rukopis, 1934-1958.

KRONIKA^b: *Kronika Sokola Proseč*, Proseč pod Ještědem: rukopis, nedat.

ZÁPISNÍK: *Zápisních o schůzích SDH Hradčany*, Hradčany: rukopis, 1930-1974.

MIZERA^a — MIZERA, Josef.: *Vzpomínky z let 1937-1945*, Trávníček: ruk. pozůstalost v majetku rodiny autora, nedat.

MIZERA^b — MIZERA, Josef.: *Šmelína*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^c — MIZERA, Josef.: *Velké krádeže na Českodubsku vysvětleny*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^d — MIZERA, Josef.: *Národní hosté*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^e — MIZERA, Josef.: *Odsun Němců - národních hostů z Hradčan*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^f — MIZERA, Josef.: *Domovní prohlídky prováděné četnictvem*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^g — MIZERA, Josef.: *Příjezd Rudé armády do Trávníčku I.*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^h — MIZERA, Josef.: *Příjezd Rudé armády do Trávníčku II.*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^{ch} — MIZERA, Josef.: *Utáboření ruské armády po celém údolí řeky Mohelky od Slavíkova až pod Letařovice*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERAⁱ — MIZERA, Josef.: *Odjezd Rudé armády z celého území Mohelky*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^j — MIZERA, Josef.: *Vlasovci ve Vlastibořicích*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

MIZERA^k — MIZERA, Josef.: *Bomby nad Letařovicemi*, Trávníček: rukopisná pozůstalost u rodiny autora, nedat.

ROZHOVORY VEDENÉ AUTOREM PRÁCE

Rozhovor s Josefem Najmanem, pořizovaný v Sedlisku u Kobyl v červenci 2007.

Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizovaný v Hradčanech dne 29. července 2009.

Rozhovor s Jaromírem Dědkem pořizovaný v Hradčanech dne 1. února 2012.

Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizovaný v Hradčanech dne 19. února 2012.

Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizovaný v Hradčanech dne 27. března 2013.

Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizovaný v Hradčanech dne 24. listopadu 2013

Rozhovor s Jaromírem Dědkem, pořizovaný v Hradčanech dne 21. dubna 2014.

Rozhovor s Josefem Brožem, pořizovaný v Hradčanech dne 30. července 2009.

Rozhovor s Josefem Brožem, pořizovaný v Praze dne 29. ledna 2012.

Rozhovor s Marií Mizerovou, pořizovaný v Hradčanech dne 18. února 2012.

Rozhovor s Marií Najmanovou, pořizovaný v Hradčanech dne 18. února 2012.

10.2 Seznam odborné literatury

- BENEŠ, Jaroslav: *Finanční stráž československá*, Dvůr Králové: FortPrint, 2005.
- BENEŠ, Jaroslav: *Stráž obrany státu 1936-1939*, Dvůr Králové: FortPrint, 2007.
- BENEŠ, Jaroslav: *Strážky z okupace kraje pod Ještědem aneb příběh chrastavských finančníků*. In: *Od Ještěda k Troskám 2*, Turnov: 2005.
- ČMEJREK, Jaroslav; ČOPÍK, Jan: *Osadní výbory a jejich samosprávný potenciál*, In: *Acta Politologica 2, 3*, Praha: Karlova Univerzita, 2010.
- EDEL, Tomáš: *Knížecí hrad Vladislavice a jeho podještědský újezd v letech 1115-1237*, Český Dub: Podještědské museum KS, 1995.
- EDEL, Tomáš: *Českodubsko v památkách 12.-20.století*, Český Dub: Podještědské museum KS, 2006.
- EDEL, Tomáš: *Legionáři na Českodubsku*, Český Dub: Podještědské museum KS, 2008.
- EDEL, Tomáš: *Podještědí v Hitlerově říši*, Český Dub: Podještědské museum KS, 2009.
- HERZOGENBER, Johanna von: *Apoštol Svatý Jakub v Letárovicích*, Praha: Oswald, 2000.
- JODAS, Zdeněk: *Český Dub a okolí na dobových obrázcích*, Liberec: Roman Karpaš, 2009.
- JODAS, Zdeněk (ed.): *Okres Českodubský Josefa Škody*, Liberec: Roman Karpaš, 2011.
- KANDUSOVÁ, Eliška: *Bakalářská diplomová práce na téma Oldřich Hujer - život a dílo*, Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918-1938) III*, Praha: Libri, 2003.
- Kol. autorů: *"Sudety" pod hákovým křížem*, Ústí n. L: albis international, 2002.
- KUTNAR, František: *Mezi Chlumy a Kamennou Hůrkou*, Jičín: RK TISK, 1995.
- KUTNAR, František: *Hodnota a úkol regionálního momentu v dějinách*, In: *Acta Regionalia IV*, Praha: Společnost přátel starožitností, 1965.
- LÁŠEK, Radan: *Velitelé praporů SOS*, Praha: CodyPrint, 2009.
- NĚMEC, Bohumil (ed.): *Ottův slovník naučný nové doby*, díl VI, sv. 1, Praha: Argo, 2003.
- PETRÁŇ, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha: NLN, 2011.
- POCHE, Emanuel: *Umělecké památky Čech I*, Praha: Academia, 1977.
- SCHEYBAL, J.V.: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů severních Čech*, Ústí n. L: Severočeské nakladatelství, 1985.
- ŠIMÁK, J.V.: *Soupis uměleckých památek Čech, okres turnovský*, Praha: Česká akademie, 1909.
- ŠIMÁK, J.V.: *Politický okres Turnovský, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*, Praha: Česká akademie Františka Josefa, 1909.
- STEJSKAL Ladislav; STEJSKAL, Jan: *Drama '38. Mobilizace na Liberecku*. Liberec: Knihy 555, 2003.
- ŠUSTROVÁ, Radka: *Děti a válka. České a německé děti v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Válečný prožitek české společnosti*, Praha: ÚSTR, 2009.
- TECHNIK, Svatopluk; ANDĚL, Rudolf: *Český Dub – historie*, Liberec: Liberecké tiskárny, 1991.
- TECHNIK, Svatopluk: *Lidové stavby v Podještědí na Českodubsku*, Liberec: Roman Karpaš, 2009.
- VANĚK, Miroslav: *Naslouchat hlasům paměti*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.
- VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel: *Třetí strana trojúhelníku*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011.
- VÁŘEKA, Josef; FROLEC, Václav: *Lidová architektura - encyklopedie*, Jihlava: Grada publishing, 2007.

10.3 Seznam další literatury

- ADAM, Josef: *Strýček Maruška – letařovický písmák*, In: *Zpravodaj Rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé*, 2009, č.49.
- ADAM, Rudolf: *Letařovice - pokračování*, In: *Zpravodaj Rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé*, 1971, č.3.
- KŘELINA, František (ed.): *Dětskýma očima*, Turnov: Müller a spol., 1934.
- KŘELINA, František: *Jalovčí stráně*, Praha: Československý spisovatel, 1967.
- KŘELINA, František: *Bábel*, Praha: Československý spisovatel, 1967.
- KŘELINA, František: *Soud nad Bábelem*, Havlíčkův Brod: Hejkal, 1995.
- KŘELINA, František: *Setkání i rozloučení s krajinou pod Ještědem*, In: *Náš Ještěd*, Český Dub: Kruh přátel Muzea Karoliny Světlé, 1969.
- KUDRNÁČ, Václav: *Adresář a popis politického okresu Turnovského - sestavil a vydal Václav Kudrnáč*, Turnov: Václav Kudrnáč, 1923.
- KUDRNÁČ, Václav: *Adresář hejtmanství Turnovského*, Turnov: Václav Kudrnáč, 1909.
- KUDRNÁČ, Václav: *Úplný adresář a popis politického okresu Turnovského*, Turnov: Václav Kudrnáč, 1900.
- KOHÁK, Erazim: *Domov a dálava*, Praha: Filosofia, 2013.
- Kol. autorů: *Kronika osvobození Českodubska*, Český Dub, Hlavice, Kobyly: 1970.
- MORREL, Sydney: *Viděl jsem ukřižování*, Praha: Svoboda, 1946.
- PEKAŘ, J.; WIRTH, Z.; VIK, K.: *Český ráj v barevných dřevorytech Karla Vika*, Turnov: Müller a spol., 1930.

10.4 Internetové zdroje

DOMALÍP, Hynek: *Landwehrinfanterieregiment Nr.10 Jungbunzlau*, In: web Rakousko-Uherská armáda v první světové válce, Dostupné na: <http://hynek.domalip.web.cz/lir10.HTML>, citováno: 19.5. 2014

ČULÍK, Jan; KOTRBA Štěpán: *Vojska generála Vlasova v Čechách*, In: web Britské listy, Dostupné na: <http://blisty.cz/art/13929.HTML>, citováno: 4.5. 2014

LUNGA, Radek: *Rekvizice českých zvonů za 2. světové války*, In: web Oddělení péče o církevní památky Biskupství českobudějovického, Dostupné na: <http://pamatky.bcb.cz/Zvony/Rekvizice-ceskych-zvonu-za-2-svetove-vlaky>, citováno: 1.10. 2013

JŮZA, Pavel: *Počásí 15.března1939*, In: web Českého hydrometeorologického ústavu, Dostupné na: <http://www.infomet.cz/index.php?id=read&idd=1300180682>, citováno: 19.3. 2014

NECHÁVAL, Jan: *Armádní letecké síly 1941 -1947, 92. bombardovací skupina* In: Informační portál vojenské historie forum.valka.cz, Dostupné na: <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/3831>, citováno 28.3.2014

NEZNÁMÝ: *Masarykova vatra*, In: web Muzea TGM Rakovník, Dostupné na: <http://www.muzeumtgm.cz/cz/pravidelne-akce/MASARYKOVA-VATRA>, citováno: 23.2.2014

NEZNÁMÝ: *Hraničářský prapor 2 "Roty Nazdar"*, In: web občanského sdružení Rota Nazdar, Dostupné na: <http://www.rotanazdar.cz/?p=56>, citováno: 17.5.2014

VALEŠ, Vlastislav: *Historie 1942-1948*, In: web současného českodubského skautského střediska, Dostupné na: <http://skautidub.webnode.cz/historie/>, citováno: 28.4. 2014

VELÍK, Miroslav: *Vlasovci v Čechách*, In: web vojenské historie Válka.cz, Dostupné na: http://www.valka.cz/clanek_651.html, citováno: 4.5. 2014

10.5 Seznam obrazových příloh

1. *Opuštěný břehový dům na Podole. Hradčany čp. 19.* Foto: autor.
2. *Josef Mizera. Kartonová portrétní fotografie. 10.–20. léta.* Zapůjčila Klára Brožová.
3. *Jan a Jaromír Dědkovi. Fotografie. 30. léta.* Zapůjčil Jaromír Dědek.
4. *Roubené stavení U dolních Dědků s horskou lomenicí. Hradčany čp. 3.* Zapůjčil Jaromír Dědek.
5. *Celkový pohled na Hradčany od Pasek. Fotografie 30. léta.* Zapůjčila Marie Mizerová.
6. *Obchod Josefa Macha. Výřez dobové pohlednice. Zapůjčila Klára Brožová.*
7. *Hostinec Pod Kaštany Florian Bobka. Výřez dobové pohlednice. Zapůjčila Klára Brožová.*
8. *Karel Vik: Kostel v Letařovicích. Reprodukce z: PEKAŘ, WIRTH, VIK 1930, s. 111*
9. *Roubený hostinec Pod Lipami. Trávníček čp. 13.* Zapůjčila Božena Plecháčová.
10. *Josef Jíra z Hradčan čp. 16 během války.* Zapůjčila rodina Fialova.
11. *Rodina Mizerova z Hradčan čp. 28 během války.* Zapůjčila Klára Brožová.
12. *Kovář Josef Mizera během války.* Zapůjčila Božena Plecháčová.
13. *Josef Najman z Hradčan čp. 19 během války.* Zapůjčil Josef Najman ml.
14. *Hostinec v Hradčanech. Pohlednice 20. léta.* Zapůjčila Valtraud Bobková.
15. *Hostinec v Hradčanech. Fotografie po roce 1937.* Zapůjčila Valtraud Bobková.
16. *Rodina sedláka Václava Najmana. Kolorovaná fotografie. 20. léta.* Zapůjčila Marie Najmanová.
17. *Rodina J. Najmana jako představitele drobného domkáře. Kolorovaná fotografie. 20. léta.* Zapůjčil Josef Najman ml.
18. *Dorost SDH Hradčany. 30.–40. léta.* Zapůjčil Jaromír Dědek.
19. *Spolek hradčanských myslivců. 30.–40. léta.* Zapůjčil Jaromír Dědek.
20. *Uvítání ženijního pluku 23 v Českém Dubě. 1938. Reprodukce z: EDEL 2009, s.*
21. *Oldřich Radovský a František Mizera z Hradčan čp. 28 na poli.* Zapůjčila Klára Brožová.
22. *Kancelář Oddělení finanční stráže Hradčany.* Zapůjčila rodina Fialova.
23. *Dozorce finanční stráže František Sobota u celního úřadu v Bohumileči.* Zapůjčila Božena Plecháčová.
24. *Fotografie s příslušníky FS na rozloučenou. Hradčany 1940.* Zapůjčila Klára Brožová.
25. *Fotografie z 15. března 1939.* Zapůjčila Valtraud Bobková.
26. *Rozloučení s rekvírovaným zvonem v Trávníčku. 1942.* Zapůjčila Božena Plecháčová.
27. *Pohlednice ke svěcení zvonů v Letařovicích. 1933.* Zapůjčila Marie Mizerová.
28. *Pamětní tisk ke svěcení zvonů v Letařovicích. 1933.* Zapůjčila Marie Mizerová.
29. *Svěcení renesančního zvonu v Letařovicích. 1942.* Zapůjčila Božena Plecháčová.
30. *Úklid po bombardování. 1945.* Zapůjčila Marie Mizerová.
31. *Úlomek ze spojenecké bomby v držení rodiny Pýchovy.* Foto: autor.
32. *Rudá armáda projíždí hořením Trávníčkem I.* Foto: Oldřich Mizera. Zapůjčila Božena Plecháčová.
33. *Rudá armáda projíždí hořením Trávníčkem II.* Foto: Oldřich Mizera. Zapůjčila Božena Plecháčová.
34. *Žaniklé čp. 23 v Hradčanech na Pasekách.* Foto: autor.
35. *Žáci letařovské školy s učitelem Františkem Plecháčem. 1946.* Zapůjčila Marie Mizerová.

10.6 Seznam dalších příloh

1. *Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru obce Hradčany, 1843.* Digitální reprodukci poskytl: Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru ČÚZK.
2. *Toponomastická mapa Hradčan a přilehlých osad.* Kresba a úprava: autor.
3. *Mapa osídlení osady Hradčany do 1. pol. 18. století.* Kresba: autor.
4. *Mapa osídlení osady Hradčany do konce 19. století.* Kresba: autor.
5. *Počet obyvatel, povolání a příslušnosti k církvím dle sčítání lidu v osadě Hradčany 1921 a 1930.* Tabulka. Úprava a data: autor.
6. *Seznam větších hospodářství v první polovině 20. stol.* Tabulka. Úprava a data: autor.
7. *Starostové za první republiky a protektorátu.* Tabulka. Úprava a data: autor.
8. *Vývoj podoby obecních razítek od 19. století do roku 1948.* Grafická úprava: autor.
9. *Ukázka rukopisu Josefa Mizery. Zapůjčila Božena Plecháčová.* Reprodukce z: MIZERA^a
10. *Mapa HO-33 ze dne 30. září 1938.* Reprodukce z: STEJSKALOVÉ 2003, s. 127
11. *Žábor Českosudska / Situace podzim 1938.* Kresba a úprava: autor.
12. *Ukázka posledního zápisu Protokolů zasedání osady Hradčany.* Zdroj: SOkA Liberec, fond Archiv obce Hradčany. Foto: autor.
13. *Náčrtek barikády z rukopisu Josefa Mizery.* Reprodukce z: MIZERA^j
14. *Mapa osídlení osady Hradčany po druhé světové válce.* Kresba: autor.